
ત્રીજી ચોપડી.

ઈ ઈલાકાનું કેળવણી ખાતું.

ત્રીજી ચોપડી.

ગુજરાતી નિશાળોને સારૂ

સરકારે

છપાવી પ્રગટ કરી છે.

છઠી આવૃત્તિ.

મુંબઈ

ગવર્નમેન્ટ સેંટ્રલ બૂક ડીપો.

ઈ૦ સન ૧૮૭૩.

કિંમત પાંચ આના.

મુંબઈ.

ગણપત કૃષ્ણાજીના છાપખાનાના માલિક

આત્મારામ કાન્હોબાએ છાપ્યો.

ત્રીજી ચોપડી શીખવવાની રીત.

હલી બે ચોપડીઓ સારી પેઠે શીખવવામાં આવશે ટલે છોકરાંને મૂળાક્ષર, જોડાક્ષર, વગેરેનું પૂરું જ્ઞાન થશે. ા ચોપડીની મતલબ એવી છે કે તેમને ભાષાનું જ્ઞાન ા, અને તે કેમ શુદ્ધ લખવી તથા બોલવી તે જાણે, વળી તેની જોડે ઉપયોગી ખબર મેળવે.

એ કારણસર એવી જરૂર છે કે પ્રત્યેક પાઠને મથાળે જેટલા શબ્દ લખેલા છે તે ખૂબ ધ્યાન રાખી વંચાવવા, અને તેના અર્થ તથા જોડણી પૂછી જોવાં; છોકરાં અર્થ ન જાણતાં હોય, તો મેહેતાજીએ પોતે સમજાવવા. ત્યાર પછી ગમે તે એક છોકરાપાસે એક વાક્ય વંચાવવું; જો તેનાથી બરાબર ન વંચાય તો મેહેતાજીએ પોતે ઘણી સંભાળ લઈ તે વાક્ય બરાબર રીત ને ઢબપ્રમાણે વાંચી સંભળાવવું, અને ફરીથી તેની કને વંચાવવું; વળી તેનું તે બીજાકને વંચાવવું. એ રીતે વર્ગ માંહેલા જે ઘણા નઠારા વાંચનાર હોય તેમાંથી ત્રણ ચાર કને વંચાવી પાકું કરાવવું. ત્યારેકેડે તેમાંના કઠણ શબ્દોના અર્થ અને વાક્યની મતલબ પૂછી જોવી. તેનો બરાબર ખુલાસે જવાબ એકથી ન દેવાય તો બીજાને, અને બીજાથી ન દેવાય તો ત્રીજાને, એ રીતે છોકરાંને પૂછ પૂછ કરવું, અને વર્ગમાં કોઈને ન આવડે તો મેહેતાજીએ સમજાવવું. મેહેતાજીએ સમજાવી ...ી ન રહેવું, પણ છોકરાંના મનમાં તે બરાબર ઉતર્યું છે ...હીં ત સૌથી મંદ બુદ્ધીનો છોકરો હોય તેને પૂછી ...ી ... લેવું.

એપ્રમાણે એક વાક્ય થયું એટલે બાજુનું લઈને એક છોકરાપાસે વંચાવવું, અને તેને ન આવડે તો મેહેતાજીએ પોતે વાંચી સંભળાવી તેની અને બીજાં છોકરાં પાસેથી વંચાવી મતલબ વગેરે પૂછી શીખવવું. આમ કરવાથી બધાં છોકરાંને બરાબર ઉચ્ચાર કરવાની અને બરાબર ઢબથી સમજસાથે વાંચવાની ટેવ પડશે.

ઉપર કહ્યાપ્રમાણે ધ્યાન રાખીને વાંચન પાઠ આપવામાં આવશે તો તે પાઠ છોકરાંને પાકા થશે. પાકા થવા એટલે સારી રીતે વાંચતાં અને તેના મતલબ સમજતાં આવડશે. જ્યારે એ આવડે ત્યારેજ જાણવું કે પાકો થયો. પાઠ મોઢે કડકડાટ ભણી જાય તેવી રીતે શીખવવાનો મતલબ બિલકુલ નથી; અને તેમ ન થાય એવી હમેશાં મેહેતાજીએ કાળજી રાખવી.

વળી વાંચન પાઠ વધારે પાકા કરવાસારૂ દરરોજ અથવા બે ત્રણ દિવસે જ્યારે જોગ બને ત્યારે શીખી ગએલા પાઠમાંથી હરકોઈ પાઠ ચોપડીમાંથી જોઈને પાટીપર ઉતારવાને સારૂ છોકરાંને કહેવું, અને તેમનું ઉતારેલું મેહેતાજીએ તપાશી જોવું; અને તેમા ઘણાએ જે ચૂક કરેલી હોય તે આખા વર્ગને દેખાડવી.

આ ચોપડીને છેડે બાલબોધ મૂળાક્ષર લખેલા છે તે શીખવવાની રીત આપ્રમાણે છે. ૧૨૮ મો પાઠ શીખવતાં માલમ પડશે કે બાળબોધ અને ગુજરાતી લિપિમાં ઘણોજ થોડો ફેર છે. એ પાઠ સારી પેઠે સમજાવીને પછી ૧૨૯ મો પાઠ, જે બાળબોધ મૂળાક્ષરનો છે, તે શીખવવો. એમાં પેહેલી લીટીમાં ગુજરાતી અને તે નીચે બાળબોધ અક્ષર લખેલા છે. તે બંને સરખા જેવાં-છોકરાંને સેહેજ ખબર પડશે કે થોડાજ અક્ષર

ફેર છે. એ બધા તેમની કને વંચાવવા, ને પછી તેમની પાટીપર તેમની કને લખાવવા. જે અક્ષરમાં ઘણો ફેર છે, તે છોકરાંના ધ્યાનમાં બરાબર ઠસવાસારૂ તેમના જૂદા પાઠ કરેલા છે, અને પ્રત્યેક પાઠને મથાળે તેમાંના થોડા થોડા લખેલા છે, માટે તે આરંભે છોકરાં- પાસે વંચાવવા, અને પછી પાઠ વંચાવવો. એ રીતે ૧૩૦ થી ૧૩૫ સુધી પાઠ સારીપેઠે વાંચતાં આવડશે એટલે બાળબોધ અક્ષરનું જ્ઞાન છોકરાંને થશે.

આ ચોપડીથી છોકરાંને ઉપયોગી જ્ઞાન મળે એવી પણ મતલબ છે, માટે પ્રત્યેક પાઠમાંહેલા બિનાને લગતા બીજા દાખલા આપી તે સારીપેઠે સમજાવવી. જેમ કે, નીતિ- સંબંધી પાઠ હોય તો મેહેતાજીએ તેને લગતા નવા નવા દાખલા આપીને તેની મતલબ છોકરાંના ધ્યાનમાં ઉતારવી. જાણે માબાપની સેવાવિષેનો પાઠ ચાલતો હોય, તો તે વખત કોઈ એવા શખસનો દાખલો આપવો કે જે મા- બાપની સેવા કરતો હોય, ને તેથી ઘણો સુખી હોય, અથવા કોઈ એવા છોકરાની કહી સંભળાવવી, અથવા તે વર્ગમાં- નોજ કોઈ એવો ડાહ્યો છોકરો હોય, તો તેને શાબાશી આપી સૌના મનમાં પક્કું ઉતારવું કે માબાપની સેવા કર- વીજ જોઇયે. તેમજ કંઈ સામાન્યજ્ઞાનસંબંધી પાઠ ચા- લતો હોય તો હરપ્રકારે તે છોકરાંના મનમાં ઉતારવો, જેવો કે ઘરવિષે હોય તો તેના બધા ભાગનાં નામ ઓળખા- વવાં; વળી બની શકે તો નજરે બતાવવાં, અથવા તેમ- નો ઉપયોગ કહી સંભળાવવો, અને જેમ બને તેમ કરી- ને જાણીતા દાખલા આપી તેમના મનમાં તે પાઠમાંની હકીકત ઉતારવી. વળી જનાવર કે ઝાડવિષે પાઠ આવે, તો તે છોકરાંને નજરે દેખાડવાં; તેમ ન બને તો તેનાં

ચિત્ર બતાવવાં; વળી પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, વગેરે સારી પેઠે ઓળખાવવાં.

કવિતાના પાઠ પાછલા ચોપડીમાં કહ્યાપ્રમાણે શીખવવા ને મોઢે કરાવવા. કેટલાક કવિતા તો પાછલા પાઠમાં જે વર્ણન વાંચી ગયા તેવિષેના છે, માટે તે મોઢે કરાવ્યાથી બેવડો ફાયદો થશે, એક તો તે પાઠ સારીપેઠે વાંચતાં આવડસે, અને બીજું તે વિષયની જાણવાજોગ હકીકત પણ ધ્યાનમાં રહેશે.

આ ચોપડી શીખવતી વખતે વ્યાકરણનું જ્ઞાન પણ છોકરાંને થોડું થોડું આપતાં જવું; જેમકે એક વાકય વાંચતો તેમાંથી છાકરાંપાસે ઓળખાવવું કે એ વાકયના બધા શબ્દ સરખા નથી, જુદી જુદી જાતના છે, અને તેમનાં નામ પણ જુદાં જુદાં પાડેલાં છે. પ્રથમ નામના શબ્દ ઓળખાવવા, પછી સર્વનામ, ત્યારપછી વિશેષણ, ક્રિયાપદ, વગેરે.

ત્રીજી ચોપડીનું સાંકળીયું.

વિષય.	પૃષ્ઠ.

નીતિસંબંધી.

નીતિસંબંધી.

ત્રીજી ચોપડી.

પાઠ ૧. આળસુ છોકરો.—ભાગ ૧.

ડાઘીઓ	મૂરખો	પરવડવું	આળસુ
પાલવવું	રમતીઆળ	ઓરો	ચોકી

કોઈ એક મૂરખ નાનો છોકરો હતો, તેને એના બાપે નિશાળે મૂકયો. હવે આ છોકરો ઘણો રમતીઆળ, તેથી એને નિશાળે ભણવા જવું ગમે નહીં.

એક દહાડો તેણે ઘરમાં એક કીડીને કહ્યું જે, કીડી બાઈ, આવો, આપણે રમીએ. ત્યારે તે બોલી ના મૂરખા ભાઈ, મારે રમવું કેમ પાલવે? હજી તો મારે ચોખાના દાણા દરમાં લઈ જવાના છે. પછી એક ચકલી મળી તેને કહ્યું આવો ચકલી બાઈ, આપણે રમીએ, ત્યારે તે બોલી ના મૂરખા, મારે તો ઘણું કામ છે. અમારે પંખીને રમવું પરવડે નહીં; મારે હજી બચ્ચાંને માટે ચારો આણવાનો છે. પછી એક ડાઘીઓ કુતરો રસ્તે જતો હતો તેને કહ્યું અલ્યા ડાઘીઆ, અહીં આવ, આપણે રમીએ. તે બોલ્યો, ના મૂરખા, મારે તો ધણીના ઘરની ચોકી કરવા જવું છે, ત મારે આળસુ થવું કેમ પાલવે? એટલું કહીને તે ચાલતો થયો.

પાઠ ૨. આળસુ છોકરો.—ભાગ ૨.

ઝંખવાણો   જીવતર   તાકીદ
મચ્યાં   લાગલું   નવરાશ

પેલો છોકરો તો ઝંખવાણો પડી ગયો; તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો જે આ શું! માણસ તો નકામાં નથીજ, પણ જનાવર સરખાંએ પોતપોતાનાં કામમાં એવાં મચ્યાં છે જે તેમને લગાર પણ નવરાશ આવતી નથી; ત્યારે જગતમાં આળસુ ઠોઠ તો હુંજ રહ્યો કે શું? ધુળ પડી મારા જીવતરમાં જે હું આવડો મોટો થયો ને હજી કંઈ ભણ્યો નહીં. જો હું આળસુ રહ્યો તો આગળ મારી શી વલે થશે? એ રીતે તેને બહુ પસ્તાવો થયો, ને બીજે દહાડેથી લાગલું નિશાળે જવા માંડ્યું, ને ત્યાં બહુ મેહેનત કરીને ભણવા લાગ્યો. એવું મેહેતાજીએ જોયું એટલે તેને કહ્યું, વાહ વાહ! હવે તમે તો ઠીક ભણો છો, હું તમને જોઇને રાજી થયો, ને તમારૂં નામ મૂરખો ફેરવીને આજથી હું તમને ડાહ્યાભાઈ કહીશ. નિશાળમાં પણ તાકીદ કરીશ જે તમને હવેથી મૂરખો કહે નહીં.

પાઠ ૩. સદાચરણ.

પહેલ   સહેલ   વાણ   સદાચરણ   કોપવું

દોહરા.

જે જન જાણે જગતમાં
*જનમ ધરીને †પહેલ

---

* જન્મ.   † પેહેલ.

સદાચરણમાં ચાલવું,
તે પામે સુખ *સહેલ.
જાણી વાતો જે કરે,
બોલે મીઠી વાણ,
બીજાને કોપે નહીં,
તે છે ડાહ્યો જાણ.

આજમ દુરગારામ મંછારામ.

પાઠ ૪. ભેંસ.

વગડાઉ   ડાંસ   ટુંકા   ધાર

ભેંસ મોટું જબરૂં જનાવર છે. ગાયના કરતાં એનું શરીર જાડું હોય છે. એના પગ ટુંકા ને જોરાવર હોય છે. કેટલીકનાં શીંગડાં પછવાડે વળેલાં હોય છે, ને તે શીંગડાની એક કોરે જરા ધારજેવું હોય છે. એની ચામડી કાળી ને કઠણ હોય છે. એના ઊપર વાળ આછા હોય છે. ભેંસ માથું નીચું રાખીને ઘણી ધીમી હીંડે છે. એને ડાંસ કરડી ખાય નહીં માટે ડીલઊપર કાદવ રહેવા દે છે. પાણીનાં તળાવ કે ખાડા હોય તેમાં ઘણી વારલગી પડી રહે છે; પણ નાક ને માથું પાણીની ઊપરનું ઊપર રાખે છે. ગાયકરતાં ભેંસો ઘણું દૂધ દે છે.

એ જનાવરના નરને પાડો કહે છે. કેટલાક દેશમાં પાડા-પાસે હળ ખેંચાવે છે. હળવડે ભોંય ખોદાઇને પોચી પડે છે એટલે તેમાં દાણા વાવે છે. પાડાને ગાડામાં ને કોશમાં પણ જોડે છે. ભેંસોને અને પાડાને વરસાદમાં ફરવું બહુ

---

* સેહેલ.

ગમે છે. વગડાઊ ભેંસો બહુ જોરાવર હોય છે; કહે છે કે ચાર જબરી ભેંસો હોય તો એક વાઘને પણ પૂરી પડે.

પાઠ ૫. ગાળાગાળી.

સ્વભાવ રાજકુંવર શિક્ષા અણસમજુ સાર
દંડ સજા વડાઈ યાદ રાખવું

જેનો સ્વભાવ નઠારો તે ગાળાગાળી દે છે, અને જેનો સ્વભાવ સારો તે સારા બોલ બોલે છે.

એક રાજકુંવરને કોઈ ગરીબના છોકરાએ ગાળો દીધી, તેથી રાજકુંવરે રડતાં રડતાં જઇને બાપઆગળ ફરિયાદ કરી. રાજાએ તે સાંભળીને પોતાની કચેરીમાં સૌને પૂછયું કે ફલાણા છોકરાએ મારા કુંવરને ગાળો દીધી માટે એને શું કરવું! ત્યારે કોઇએ કહ્યું, એને ગામ બહાર કાઢી મૂકવો ઘટે; કોઈ કહે, એને બંધીખાને નાખવો; કોઈ કહે, દંડ લેવો. એમ સૌ જૂદી જૂદી રીતે બોલ્યા. પછી રાજાએ પોતાના કુંવરને કહ્યું કે હું રાજા છું; તને જેણે ગાળો દીધી તેને ઘટે તેવી શિક્ષા કરવી મારા હાથમાં છે; પણ તું તે છોકરાને માફ કરે તો બહુ સારૂ, કેમકે સજા કરવી તેકરતાં માફ કરવામાં વડાઈ છે. તેઊપરથી બાપનું વચન રાખીને કુંવરે પેલા છોકરાને માફ કર્યું ને કહ્યું જે આ વેળા હું તને જવા દઊં છું, કેમજે તું નાનો ને અણસમજુ છે, પણ યાદ રાખજે જે કોઇને ગાળ દીધામાં સાર નથી.

પાઠ ૬. ગાળાગાળીવિષે કવિતા.

ભાખતા જશ બાળકી તોલ

દોહરા.

ભુંડાં ભુંડું ભાખતા
ખોટી ગાળો ખાય,
મોટા એવા મૂરખનો
જગમાંથી જશ જાય.
ભુંડું બોલે જે ધણી,
ગાળો દે ને ખાય,
મૂરખ એને જાણવો,
તે બહુ દુખીઓ થાય.
જે બાળક કે બાળકી
બોલે જેવા બોલ,
નક્કી થશે નર નારમાં
તેનો તેવો તોલ.

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૭. દેશ દેશનો ચાલ.

રીતભાત દેશ પહેરવેશ મારવાડી
સુરવાળ ચોરણો ઘૂમટો દક્ષિણી

બધા દેશની રીતભાત મળતી આવતી નથી. જૂદા જૂદા દેશના માણસ જૂદો જૂદો પહેરવેશ પહેરે છે.

આપણો પહેરવેશ જૂદો; મારવાડીનો જૂદો; દક્ષિણીનો જૂદો; સાહેબલોકનો જૂદો. આપણે બધા પાઘડીઓ

પહેરીએ છીએ, ને સાહેબલોક ટોપીઓ ઘાલે છે. આપણામાં ધોતીઆં પહેરવાનો ચાલ છે, અને બીજા કેટલાકમાં સુરવાળ કે ચોરણા પહેરવાનો ચાલ છે. દક્ષિણીનાં બૈરાં ડાબીતરફથી લુગડું પહેરે છે ને માથું ઉઘાડું રાખે છે. આપણાં બૈરાં જમણી તરફથી લુગડું પહેરે છે, તે માથે ઓઢે છે, ને કેટલાંક તો ઘુમટો તાણે છે. મારવાડીના બૈરાંના ઘાઘરા મોટા હોય છે. આપણા લોક દાઢી રાખતા નથી, મુસલમાનો રાખે છે. આપણા લોક હાથે જમે છે, ને સાહેબલોક છરી કાંટે ખાય છે. બોલીમાંએ ફેર છે. આપણે રોટલી કહીએ છીએ તેને દક્ષિણી લોક ભાકર કહે છે, અને મસલમાન રોટી કહે છે. મોંનો ને શરીરનો ઘાટ જૂદા જૂદો હોય છે. હબશીની ચામડી કાળી હોય છે; આપણી ને બીજા કેટલાકની ઘઊંના રંગજેવી હોય છે; ને સાહેબલોકની ગોરી હોય છે.

પાઠ ૮. સંઘરો કરવાવિષે.

કણ	સંઘાત	સુકાળ	અચરજ
સંગ્રહ	દુકાળ	પ્રધાન	ગંજીઓ
રૈયત	કોઠાર	પોપડો	ચંદી
	હેરાન	ખાણ	

દુકાળના દહાડામાં એક રાજાનાં ઘોડાં ચંદીવિના ભૂખે મરવા લાગ્યાં, અને રૈયત પણ હેરાન થવા લાગી. એ વાતનો કંઈ વિચાર પ્રધાનસાથે રાજા કરતો હતો, તેવામાં રાજાની નજરે કીડીઓ ઘણી જોવામાં આવી; ત્યારે પ્રધાનને પૂછ્યું કે આવા વરસમાં કેટલીએક જાતનાં જનાવર

ભૂખે મરી જાય છે, કે દુબળાં થઈ જાય છે, અને આ કીડીઓ સકાળના વરસમાં જેવા જોગથી દોડે છે તેવાજ જોરથી આ વખતમાં પણ દોડતી દેખાય છે, તેનું શું કારણ હશે! પછી પ્રધાને કોઠારપાસે રાજાને લઈ જઈને પોપડો ઊખેડીને કીડીઓનું દર દેખાડ્યું. તેમાં દાણા ભરેલા હતા. તે જોઈને રાજા અચરજ પામ્યો, અને બોલ્યો કે, આ કીડીએના જેટલું આપણામાં ડાહપણ નથી, નહીં તો સકાળના વરસમાં ઘાસની ગંજીઓ અને દાણાની ખાણો કરી રાખી હોત, તો આપણી રૈયત અને આપણે આજ આટલા હેરાન થાત નહીં.

દોહેરો.

કીડી કણ સંગ્રહ કરે, જુઓ જનાવર જાત,
વળે વળો સંપે સદા સર્વ મળી સંઘાત.

પાઠ ૮. વડ.

વડવાઈ	અસલ	કાબર	આરામ
છાંયડો	ઘટા	ટેટા	ઈમારત

વડનું ઝાડ બીજાં ઝાડકરતાં મોટું થાય છે. એનું થડ જાડું થાય છે, ને એનાં મોટાં મોટાં ડાળાંમાંથી દોરીઓ-જેવા ફાંટા નીકળીને લટકે છે, એને વડવાઈ કહે છે. તે લાંબી વધીને ભોંયલગણ જાય છે, ત્યારે તેનું મૂળ બાઝે છે, તે પછી જાણે જૂદાં ઝાડ હોય તેમ વધે છે, ને તે એવી જાડી થાય છે જે ઘણે વરસે વડવાઈ કયી ને અસલ થડ કયું તે ઓળખતાં મેહેનત પડે છે.

વડનાં પાંદડાં મોટાં, જાડાં, ને લાંબાં થાય છે. એનાં ડાળ ફેલાય છે, તેથી એવી ઘટા થઈ રહે છે જે તડકી વેળા તેને છાંયડે માણસ, પશુ, પંખી, સર્વ આવીને બેસે છે, ને આરામ પામે છે. એ ઝાડના રાતા બોર બોરજેવા ટેટા થાય છે. તેની માંહે ઝીણા ઝીણા દાણા થાય છે. કાગડા, કાબર, અને બીજાં પંખી એ ટેટા ખાય છે. વડનું ડાળું કાપીને રોપ્યું હોય તો તેમાંથી ઝાડ થાય. એનાં લાંકડાં ઇમારતના કામમાં આવતાં નથી.

પાઠ ૧૦. વીંછી.

ડંખ   વિખ   ચિપીઆ   ચાંદી

આંકડો   કપાએલું   ચુસવું   સુજેલું

કેટલાએક વીંછી નાનાં હોય છે, ને રંગે પીળાશપર હોય છે; કોઈ કોઈ મોટા ને કાળા હોય છે. તેઓને આઠ પગ, બે ચિપીઆ, ને એક પૂછડી હોય છે. પૂછડીને છેડે ઝેરી ડંખ હોય છે. તેઓ પથરાતળે, કે ભીંતની ફાટમાં, કે અંધારી ને ટાઢકની જગામાં ભરાઈ રહે છે. વીંછી ઉતાવળે દોડી શકે છે, ને દોડતી વેળા પૂછડીને પીઠઉપર વાંકી વાળે છે. જે જીવડાને ખાય છે તેને પેહેલાં પોતાના ચિપીઆવડે પકડી પૂછડીએ આંકડો મારે કે તરત જીવડો મરી જાય છે. બીજાજોડે લડતી વેળાએ ડંખ એને બહુ કામનો છે.

વીંછી લોકને કરડે છે, તેથી કોઇવાર એક આખો દિવસ માણસને બહુ દુઃખ થાય છે. એ ઉતારવાનો સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે જેવો તે ડંખે કે તરત તે ઠેકાણેથી ઝેર ચૂશી ચૂશીને થુંકી નાંખવું. જો મોંમાં ચાંદી, કે કપાએલું,

કે સૂજેલું, કે ચામડી ઉખડેલી હોય, તો ચૂસનારને ઈજા થાય છે, કેમ જે વિખ લોહીમાં મળે છે ત્યારે અવગુણ કરે છે. મોટા સાપનું ઝેર પણ એમ સંભાળીને ચુસે તો ફિકર નહીં.

પાઠ ૧૧. છોકડીઓને ભણાવવાવિષે.

વિલાયત ખબરદાર સુખી.

નાની નાની છોકડીઓ નિશાળમાં ભણે તેમાં સારૂ છે. તમારે એક નાનીસરખી બેન છે? હા, એક છે. એ મને બહુ વહાલી છે. મારી જોડે કેવી રમે છે ને હસે છે! જરાએ રોતી કે કજીઓ કરતી નથી. મેહેતાજી, મારી જોડે એને નિશાળે તેડી લાવું? હા, એને તો રોજ તેડી લાવીએ. તમારી માને કહેજો કે એને એક ચોપડી અપાવે: નિશાળે ન આવે તો સમજાવીને તેડી લાવજો. જે છોકરાં-પાસે ચોપડીઓ ન હોય ને ભણે નહીં તેમને ઢોરજેવાં જાણવાં. જે છોકરૂં ભણે નહીં તે મુરખ રહે, ને મોટપણે ઘણું દુઃખ પામે. વિલાયતના લોક ઘણા ખબરદાર છે તેનું કારણ એજ કે ત્યાં છોકરા ને છોકડીઓ બેઉને ભણાવવાનો ચાલ છે. ત્યાંની બાઈડીઓ છોકરાંને બહુ ભણાવે છે. જે દેશમાં બાઈડી ને ભાઈડા બેઉ ભણતાં નથી, ત્યાંના લોક કદી સુખી થતા નથી. જો છોકડા નિશાળે ન આવે તો ઘેર ભણાવવી. જે છોકડી ન ભણે તેને ગાંડી કહેવી.

પાઠ ૧૨. પોપટ.

અવાજ   પાંજરૂં   પાળવું   અર્થ

કેટલાંએક પંખીને માણસના જેવું થોડું બોલતાં શીખવીએ તો આવડે. પોપટ તો તમે દીઠો હશે. એને પણ બોલતાં આવડે. એને બે પાંખો, એક રાતી ચાંચ, ને બે પગ હોય છે. પીછાંની એક પૂછડી હોય છે. પોપટનો રંગ લીલો હોય છે. ઝાડ કે બીજે ઠેકાણે એ માળો બાંધી રહે છે. તે બચ્ચાંને દાણા કે ફળ લાવી ખવરાવે છે. બચ્ચાં મોટાં થાય છે, ને ઊડતાં આવડે છે, ત્યારે માબાપથી જુદાં પડે છે. તે ઇંડાં મુકવાનાં થાય, ત્યારે નવો માળો બાંધે છે. એ પંખી ફળ કે અનાજ ખાય છે. એને પાળીને મેહેનત લઈ ભણાવીએ તો આપણા જેવું થોડું બોલતાં શીખે. એ માટે કેટલાંએક માણસ પાંજરામાં પોપટ પાળે છે, ને પોતાની

મરજીમાં આવે તેવું બોલતાં શીખવે છે. પોપટ બોલતાં શીખે છે ખરો, પણ જે બોલે છે તેનો જરાએ અર્થ સમજતો નથી. છોકરાં જે કાંઈ ભણે કે વાંચે તેનો અર્થ જો સમજે નહીં, તો લોક કહે છે જે આ તો પોપટ જેવા છે, એને કાંઈ આવડતું નથી.

પાઠ ૧૩. પોપટવિષે કવિતા.

અતોલ કાંઠલો *નમણું મનુષ્ય અથાગ
પીત સૂણતાં ધાક અંગ

દોહરા.

પોપટ બેઠા પાંજરે
બોલે મીઠા બોલ,
સૂંણતાં મનમાં સર્વને
ઉપજે હરખ અતોલ.
કોટે કાળો કાંઠલો
નમણું રાતું નાક;
અંગે લીલા રંગનો,
ધારે ધણીની ધાક.
મીઠું બોલે મનુષ્યને
ઉપજે હેત અથાગ,
પોપટ પાળે પ્રીતથી,
કોય ન પાળે કાગ.

દ૦ ૬૦ ડા૦

---

* નમણું એટલે નમેલું.

પાઠ ૧૪. પોપટનાં બે બચ્ચાંની વાત.

વચન માન આવકાર દોંગાઈ
અસર નવાઈ નીવડવું

એક વાઘરી માળામાંથી પોપટનાં બે બચ્ચાં લઈ ગયો તેમાંનું એક બચ્ચું સારા માણસને ઘેર વેચ્યું, ને બીજું નઠારાને ત્યાં વેચ્યું. પેલા સારા માણસને ઘેર વઢવાડ કે ગાળાગાળી થતી નહોતી ; કોઈ ભુંડું બોલે નહીં ; કોઈ આવે જાય તો તેને સારી રીતે બોલાવે ને માન આપે. પેલો પોપટ એ સર્વે શીખ્યો. પણ પેલા નઠારા માણસના ઘરમાં તો રોજ મારામારી, ગાળાગાળી, લુચ્ચાઈ, ને દોંગાઈ થાય તે સઘળું તે પોપટ શીખ્યો. તે ગામનો રાજા એક દહાડો ત્યાંથી જતો હતો, તેને જોઇને એ પોપટ ભુંડી ગાળો દેવા લાગ્યો ને બોલ્યો, એને મારો, કાપો. એ સાંભળી રાજાને માઠું તો લાગ્યું, પણ બોલ્યો નહીં. આગળ ચાલતાં પેલા સારા માણસનું ઘર આવ્યું. ત્યાં રાજાને જોઇને પેલો પોપટ આવકાર દઇને મીઠાં વચન બોલ્યો. એ સાંભળી રાજાને નવાઈ લાગી, ને વિચાર કરતો કરતો ઘેર ગયો. પછી તપાસ કરતાં રાજાને માલમ પડ્યું કે એ બેઉ પોપટ એકજ માબાપનાં બચ્ચાં છે, પણ એક નઠારી સોબતમાં રહ્યું, તેથી નઠારૂં નીકળ્યું, ને બીજું સારી સોબતમાં રહ્યું. તેથી સારૂં નીવડ્યું. આ શીખામણ કદી ભૂલવી નહીં કે "સોબત તેવી અસર."

પાઠ ૧૫. કણબી ને ધન.

તન અંતકાળ પુંજી લાલચ

એક કણબીને ત્રણ છોકરા હતા. તે ખેતીનું કામ તન દઈને કરે નહીં એવા હતા. પેલો કણબી મરવા પડ્યો, ત્યારે એના દીકરાએ મળીને પૂછ્યું, બાપા, તમારી પુંજી કે ધન જે કંઈ હોય તે હવે અમને કહો તો સારૂં, કેમજે તમારો અંતકાળ પાસે આવ્યો. બાપે વિચાર્યું જે આ છોકરા આળસુ છે, માટે એ તન દઈને મેહેનત કરે તો એમને પૈસો મળે. પછી પેલે ડોસે છોકરાને કહ્યું, ભાઈ, મારૂં સર્વે ધન આપણા ખેતરમાં છે. પેલા છોકરા એવું સમજ્યા જે ખેતરમાં ધન દાટેલું હશે. તેઉપરથી ડોસો મરી ગયાકેડે તેમણે તે દાટેલું ધન નીકળવાની લાલચથી આખું ખેતર ઊંડું ખોદી જોયું, તોએ ધન તો કંઈ નીકળ્યું નહીં. પણ એ ભોંય સારી ખોદાઈ તેથી તેમાં દાણા વાવ્યા, ત્યારે તેની એટલી તો નીપજ થઈ કે છોકરાને તેનો ઘણો પૈસો ઉપજ્યો. આઉપરથી પેલા છોકરા સમજ્યા જે બાપે કહ્યું તે ખરૂં, કેમકે ખરેખરૂં ધન જોઈએ તો આ ખેતરમાંજ છે, ને મેહેનત કરીએ તો તે પામીએ.

પાઠ ૧૬. તમને કોણે પેદા કર્યા.

કપાળ પેદા કરવું બનાવ્યું

તમને, બધા છોકરાને, ને પશુપંખીને કોણે પેદા કર્યા?

સાંભળવાના કાન, જોવાની આંખ, ને સુંઘવાને નાક, એ સર્વ કોણે આપ્યું? ચાખવાનું અને બોલવાનું મોઢું કોણે બનાવ્યું? ઝાલવાના હાથ, ચાલવાના પગ, અને ખરૂં ખોટું સમજવાનું મન. એ સૌ ક્યાંથી થયું? એ સઘળું આપણને કોણે આપ્યું? એ સૌ વાનાં ઈશ્વરે આપ્યાં. વળી તમે જે જે જુઓ છો, તે બધું તેણેજ પેદા કર્યું છે. તેણે તમને કર્યા, અને તમારાં સગાંવહાલાંને પણ તેણેજ કર્યાં. તમે ભલાં થાઓ, અને ભલી રીતે ચાલો માટેજ તેણે તમને પેદા કર્યાં છે. તમે જો એમ નહીં કરો તો તે તમારાઉપર કોપશે. તમે તેને દેખતા નથી, પણ તમે કરો છો તે બધું તે જુએ છે. તમે જૂઠું બોલો તે પણ તે જાણે. દિવસે તો તમને જાળવે છેજ, પણ રાતમાંએ તમારી રખવાળા કરે છે. એવો તે આપણા સૌના ઉપર કૃપાળ છે. એને આપણી ફિકર છે તેટલી કોઈને નથી.

પાઠ ૧૭. ગામ ને શેહેર.

છોબંધ જથો હારબંધ જનાવર જવલ્લે
કોટ અડચણ સેહેજ દરવાજા

માણસને એકલું રેહેવું ગમતું નથી, કેમકે એકલાં રહે તો ચોરની ને જનાવરની બીક લાગે. વળી દીવો દેવતા જોઈએ તો સેહેજ ન મળે; બોલે ચાલે કોની સાથે? એકલાં રહેવામાં એવી એવી અડચણ છે, માટે પાસે પાસે ઘર બાંધીને રહે છે.

ઘણાંક ઘર એક જથે હોય તો તે ફળીઉં કે શેરી કહેવાય. ગામડામાં તો થોડાં ઘર અને ફળીઆં હોય, પણ ગામ કે કસબામાં તો ઘણાં ઘર ને ફળીઆં હોય છે.

જે ગામમાં મોટાં મોટાં છોબંધ ને હારબંધ ઘર હોય, અને સારાં સારાં ચૌટાં હોય, તેનું નામ શેહેર.

ગામડાનાં ઘર ઝુંપડાંજેવાં હોય છે, પણ શેહેરનાં ઘર સારાં મોટાં બાંધેલાં હોય છે. ગામડાનાં ઘરને બારીઓ કે માળ જવલે હોય, પણ શેહેરનાં ઘરને તો ઘણા માળ હોય છે. વળી તેમાં બારીઓ ને જાળીઓ મુકેલી હોય છે. શેહેરમાં ઘણાં હાટ હોય છે, ત્યાં જે જોઈએ તે મળે છે. કેટલાંક ગામડાંને ફરતી વાડ હોય છે, ને માંહે પેસવાનો ઝાંપો હોય છે, તેમ કેટલાક શેહેરને કોટ હોય છે, ને તેમાં પેસનીકળ કરવાના દરવાજા હોય છે.

પાઠ ૧૮. ઇંદ્રીઓ.

આકાર ધબાકો માલમ પડવું ઇંદ્રીઓ

જુઓ, આ કેરી છે. એનો રંગ ને આકાર કેવો છે? રંગ તો પીળો છે, ને આકાર તો ગોળ છે. તમે કેમ જાણ્યું કે રંગ પીળો છે ને આકાર ગોળ છે? આંખે જોયું તેથી. એનો વાસ કેવો આવે છે? મીઠો. તમે કેમ જાણ્યું કે મીઠો વાસ છે? નાકથી સુંઘી જોયું તેથી. વારૂ. આપણે એની ઉપર હાથ ફેરવી જોઈએ તો કેવી લાગે છે? જરા કઠણ ને લીસી લાગે છે. એનો સ્વાદ કેમ માલમ પડે? જીભવડે ચાખી જોઈએ ત્યારે. ચાખી જુઓની. વાહ! બહુ મઝાની છે. મન થાય છે કે જાણે બધી ખાઈ જાઉં. અરે, કેમ કેરી નાંખી દીધી? નાંખી નથી દીધી. એ તો પડી ગઈ. કંઈ ફિકર નહીં, પણ ધબાકો થયો તે તમે સાંભળ્યો તો હશે. શાથી સંભળાયો વારૂ? કાને.

સમજો ત્યારે: પાંચ ઇંદ્રીઓ છે, આંખ, નાક, ચામડી, જીભ, ને કાન. આંખે જોઈએ, નાકે સુંઘીએ, હાથવતી ટાઢું, ઊનું, લીસું એવું એવું જાણીએ, જીભે ચાખીએ, ને કાને સાંભળીએ.

પાઠ ૧૯. આંગણું ચોખ્ખું રાખવું.

કોહાણ રળિઆમણું ગંદવાડ જીવજંતુ એઠવાડ

જે ગંદા લોક હોય, તે પોતાના આંગણામાં ને વાડામાં બહુ કચરો ને ગંદવાડ રાખે છે. તેમના ઘરઆગળ જઈએ તો પગ ખરાબ થાય, ને બહુ ગંધ આવે છે. એ તો બહુ નઠારૂં. ભાજીપાલો, એઠવાડ, ને એવું એવું કંઈ બારણાઆગળ પડ્યું હોય, નઠારૂં પાણી ભરાઈ રહે, ને ગંધ ઘણી ઉડે, તેથી લોક માંદા પડે. એમાં આપણને મોટી લાજ છે. આંગણાઆગળ પાણી એકઠું થઈ ભરાઈ રહે, ત્યારે લોકને તાવ બહુ આવે. એના કોહાણથી ઘણી માખી ને જીવજંતુ નીપજે છે, ને તે આપણને દુઃખ દે છે. મચ્છરો આપણને કરડી કરડીને જાણે શીખામણ દે છે કે ગંધવાડો કાઢી નાંખો ને ચોખ્ખું રાખો. આંગણાં, ઘર, ને વાડા રોજ વાળી ઝાડીને સાફ રાખવા. બધો કચરો એક ખાડામાં નાંખવો કે વેગળો લઈ જવો. ઘણા લોક બાપડા ચોખ્ખાઈના ગુણ જાણતા નથી; જે જાણે છે તેમને બીજાને સમજાવવું ઘટે છે. ગુલાબ, મોગરા, ચંબેલી, કરેણ, ગોટા, એવાં ફૂલના છોડ બહુ સારા દેખાય છે, માટે વાડો કે આંગણાંમાં છૂટ હોય, ત્યાં રોપ્યાં હોય તો બહુ રળિઆમણું દેખાય.

પાઠ ૨૦. ચોખ્ખાઈવિષે કવિતા.

ચીર મધપુડો રૂપે માપ

ખાપ વાન સજ્જન

દોહરા.

ચોખ્ખી ચીજને રાખવી,
ચોખ્ખાં પહેરો ચીર;

ચોખ્ખાં ઘર ને ચોક પણ,
ચોખ્ખે સુખી શરીર. ૧
મધપૂડો રૂડો રચે
માખી રાખી માપ;
ડાહ્યા કુંઠી ન દેખીએ,
ખરે ખરી *શુચ આપ. ૨
ચોખ્ખે †ચિત ચોખ્ખું રહે,
વધે શરીરનું વાન;
ચોખ્ખે સજ્જન ચારમાં;
મળે મનુષ્યને માન. ૩

પાઠ ૨૧. ઘોડો.

સુંવાળી	નક્કર	મંજલ	ખોંખારે છે
નાળ	બરાડે છે	નિર્દય	કલંગો

ઘોડો સીમમાં ગાયો ભેગો ચરે છે. તે શું ખાય છે ? ઘોડો ગાયના જેવો છે, નહીં ? ઘોડો ગાયના જેવો તો ખરો પણ બહુ નહીં. ગાયની પેઠે તેને ચાર પગ, લાંબી પૂછડી, ને આખે ડીલે વાળ છે. પણ તેના વાળ ઝીણા ને સુંવાળા છે. તેના પૂછડાના વાળ લાંબા લાંબા છે, પણ ગાયને તો પૂછડાને છેડેજ હોય છે. ગાયને શીંગડાં હોય છે, પણ ઘોડાને નથી હોતાં. ઘોડાનું ને ગાયનું બોલવું જુદું છે. ઘોડો ખોંખારે છે ને ગાય બરાડે છે. ઘોડાની ખરીમાં ચીરો નથી, તે નક્કર અને કઠણ હોય છે. ઘોડાને કાંકરા અને પથરામાં ચાલવું પડે છે. ત્યાં વાગે નહીં, માટે

---

* શુદ્ધ. † ચિત્ત.

પગે નાળ જડે છે. માણસને પોતાની પીઠપર લઇને તે ઘણાક ગાઉની મંજલ કરે છે, મોટી મોટી ફલંગો મારે છે, ને બોજેએ વહે છે. કોઈ કોઈ દેશમાં એને હળમાં ને ગાડાંમાં જોડે છે. તેને સારૂં ખવરાવીએ ને ચાકરી કરીએ તો તે બહુ કામ કરે. પોતાની ઉપર માયા રાખનારને બહુ ચાહે છે. નઠારાં માણસ ને નિર્દય છોકરાં હોય, તેજ ઘોડાને દુઃખ દે છે.

પાઠ ૨૨. આમલીનું ઝાડ.

કાતરા	સંગીન	ચીકણું	ચોખંડા
વટેમાર્ગુ	કચુકા	ચિચોડા	ફોરૂં

આમલીનું ઝાડ મોટું થાય છે. એનાં પાંદડાં ઝીણાં હોય છે. આમલીના લાંબા લાંબા શીંગોજેવા કાતરા થાય છે, તેની માંહે રાતાં ચોખંડા બી હોય છે. તેને કચુકા કે ચિચોડા કહે છે. આમલીનો સ્વાદ ઘણો ખાટો હોય છે, તેથી જે ખાવાની જણસમાં ખટાશ જોઇએ તેમાં એ નાંખે છે. એ ઝાડ વીશ વીશ પચીશ પચીશ હાથ ઉંચાં હોય છે. એ ઝાડને મોટું થતાં ઘણાં વરશ લાગે છે, માટે એનું લાકડું સંગીન તથા ચીકણું થાય છે. એ ઝાડની ઘટા સારી હોય છે. ચોમાસામાં વરસાદ વરસે છે, ત્યારે વટેમાર્ગુ એની તળે આવીને ઉભા રહે છે, તેથી વરસાદનું એકે ફોરૂં તેમના ઉપર પડતું નથી.

આમલી બારેમાસ મળતી નથી, અને તેનો ખપ તો રોજ ખરો, માટે તેને ભાગીને માંહેથી કચુકા કાઢી નાંખે છે, ને પછી તેને મીઠું દઈ તેના ગોળા કરી રાખી મુકે છે.

પાઠ ૨૩. આમલીવિષે કવિત.

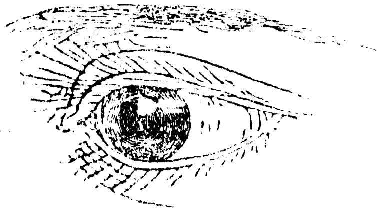
અકલ નેક તમુ નવ મોજ
ઘણેરી મહાલે માતા તાત શાણા
વિશ્વ વિખ્યાત

છપ્પો.

આ દીકરીનું નામ, અકલથી જાણવું એક ;
ઘર ઘર તેનું કામ, નિત્ય નિત્ય પર નેક ;
મા તો કામની કામ, તમુ એક નવ આલે ;
દીકરી ગામે ગામ, મોજ ઘણેરી મહાલે ;
વળી તે દીકરીનો દીકરો, માતા કેરો તાત છે ;
સાંભળ કહે શાણા સમજજો વિશ્વવિષે વિખ્યાત છે.

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૨૪. આંખ.

*આટલું ભમર †છાજલી
રતાંધળો ખાળવું સારે છે
પોપચું રજ પાંપણ

આંખ છે તો નાનીસરખી, પણ એવડે મોટી મોટી જાણસો

---

* આટલું એટલે આરશી. † છાજલી એટલે છજું.

દેખાય છે. નાના ચાટલામાં જેમ આખો આકાર પડી રહે છે, તેમજ એમાં પડે છે. એવડે ખરેખરો આકાર ને રંગ જણાય છે.

આંખ મોંપર નાનાસરખા ગોખલામાં રાખી છે. એ ગોખલો હાડકાનો છે, તેથી આંખનું જતન થાય છે. આંખની ઉપર કમાનના જેવી ભમર હોય છે, તે છાજલાનું કામ સારે છે. પોપચું આંખના બારણાંનું કામ કરે છે. પોપચાને લીધે ઝીણી રજ કે ધાગું ગજવાણું આંખમાં જવા પામતું નથી. કંઈ જીવડું ઊડતું ઊડતું આંખમાં જતું હોય, તો તેને પાંપણ ખાળે છે.

જે એક આંખે આંધળો હોય, તેને કાણો કહે છે. બે આંખે જેને સૂઝતું નથી, તેને આંધળો કહે છે. દહાડે દેખાતું હોય, પણ રાતે જેને દેખાતું નથી, તેને રતાંધળો કહે છે. એના ઉપર દયા રાખવી, ને આપણી આંખો સાજી છે, માટે પરમેશ્વરનો પાડ માનવો.

પાઠ ૨૫. મેહેનતવિના કંઈ મળે નહીં.

કપાસ	બળતણ	લટકતાં
કહેવત	ભાખરી	કુંભાર
ઘાટ	કાંતવું	વણવું

મેહેનત કરીએ તોજ ખાવાપીવાનું ને ઓઢવાપેહેરવાનું મળે.

ધાન્ય ભોંયમાંથી થાય છે, પણ બેઠીને વાવે નહી, તો કંઈએ પાકે નહીં, અને પાકે નહીં ત્યારે ખાઈએ શું! માટે મેહેનત કરીએ તોજ ખાવા મળે.

રાંધવાને કાજે બળતણ જોઈએ તે તૈયાર છે, પણ ઝાડને કાપી લે ત્યારે કામમાં આવે

વાસણો કંઈ ઘડેલાં તૈયાર ભોંયમાં દાટેલાં નથી, માટી ખોદી કાઢીને કુંભાર તેનો ઘાટ ઘડે, ને પછી પકવે ત્યારે વાસણ થાય.

ઓઢવાપહેરવાને લૂગડાં જોઈએ, તો તે પણ કાંઈ તૈયાર લટકતાં નથી. એ તો જ્યારે ખેતરમાંથી કપાસ લાવે, પછી તેને કાંતે, ને વણે, ત્યારે કામમાં આવે

એ બધું સુખને માટે તો ખરૂં, પણ મેહેનત કરીએ નહીં તો એમાંનું કશુંએ મળે નહીં. કહેવત છે કે "ચાકરીવિના ભાખરી નહીં."

પાઠ ૨૬. મેહેનતવિષે કવિતા.

ભાગ ૧.

ધરતી   થોક

દોહરા.

[illegible] ખાવા પેહેરવા
અને ઓઢવા અંગ,
મળે મેહેનતમાંથકી
રાતા પીળા રંગ.
ધરતીમાંથી ધાન્ય તો
થોકે થોકે થાય.
ખાંતે જો ખેડે નહીં,
ખાવાનું શું ખાય?
આપણને સૌ ઈશ્વરે
આપ્યા છે ઉપાય;
પણ બળતણ વાસણવિના
શી રીતે રંધાય?

પાઠ ૨૭. મેહેનતવિષે કવિતા.

ભાગ ૨.

હાલ વખત શણગાર પરઘેર સરસ કાં

દોહરો.

તે તો તું તૈયાર કર.
કાં કશી આપે હોય?
તારે તારા અર્થનું
હાલ વખત તે હોય.
નથી લટકતાં લુગડાં
તે આડે તૈયાર;
વાની કાંતે જો વણુ,
થાય સરસ શણગાર.
માટે મેહેનત જો કરે,
ઘેર રહી પરઘેર,
ચાકરી કરતાં ભાખરી
પામે રૂડી પેર.

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૨૮. દાન.

આપદા પરોપકાર આશિષ સૂમ
આંતરડી પુણ્ય વાવરવું કૃપણ

બાજુનો એકડો ઢગલો કરી ગણ્યો હોય. તો તેમાંથી અંધ

ઊડે છે, પણ ભોંયપર પાતળું પાતળું, લીંપ્યું હોય, તો કામ આવે. એજ રીતે જે માણસ ધન સંઘરી રાખે છે, ને મુદ્દલે વાવરતો નથી, તેને લોક સુમ એટલે કૃપણ કહે છે. પરમેશ્વર પણ તેનાપર નારાજી રહે છે. પણ તેજ ધન ગજાપ્રમાણે જો પરોપકારમાં નાંખ્યું હોય, તો પૈસો લેખે પડે છે. ગરીબગરબાની આંતરડી આશિષ દે છે, ને તેથી પરમેશ્વર રાજી થાય છે. વળી તેને દુનિઆમાં જશ મળે છે.

જે ખેતરમાં કંઈ વાવેલું હોય છે, તેમાંજ બાજું કાંઈ વાવીએ તો ફોકટ જાય છે, તેમ જે કોઈ સુખી છે. ને જેને કશી આપદા નથી, તેને કશું આપીએ તો નકામું જાય છે. પણ જે ગરીબ, કંગાલ, ભૂખે મરતાં માણસ હોય, અને જેના હાથપગ અટક્યાથી મેહેનત મજૂરી થતી ન હોય, તેવાને આપવું એ ઘણું સારૂં કામ છે.

પાઠ ૨૯. સાચ.--ભાગ ૧

દેશાઈ દાખલા ગમ્યો
ઉઠયાં ચપ્પુ રૂપિઆ

બાપુભાઈ કરીને કોઈ દેશાઈ હતો, તેને બે છૈઆં હતાં, એક દીકરો ને એક દીકરી. એકનું નામ લલ્લુ ને બીજીનું નામ લખી. લલ્લુ પાંચ વરસનો ને લખી છ વરસની હતી. એ છોકરાંની માનું નામ મણીબા હતુ. બાપુભાઈ ને મણીબા બે ભલાં માણસ હતાં, તેથી એમનાં બંને છોકરાં પણ સારાં ઉઠયાં. કોઈ દહાડો લડે નહીં. ગાળો ન દે, જૂઠું ન બોલે, ને એક એકના ઉપર ઘણું હેત રાખે. એના હું તમને એક બે દાખલા આપું. એક દહાડો દેશાઈએ લેખણ ઘડવાનો સારો ચપ્પુ આણ્યો; તે ઘરમાં સૌએ બહુ વખાણ્યો; લલ્લુને પણ તે બહુ

ગયો. બીજે દહાડે સવારમાં લલ્લુ વેહેલો ઉઠયો, ને પેલો ચપ્પુ લઇને રમવા મંડયો. જે દેખે તે કાપે. એવામાં દેશાઇની ત્રીશ રૂપિઆની મોટી પાઘડી દીઠી, તેને પણ મોટો કાપ મુક્યો. સવારે રમવાનો વખત પૂરો થયો. ત્યારે લલ્લુ ને લખી નિશાળે ગયાં. પેલી પાઘડી ફાટયાની વાત કોઇએ જાણી નહીં.

પાઠ ૩૦. સાચ.—ભાગ ૨.

સાચાબોલું ગભરાવું ધીરજ

બપોરે જમીને દેશાઇ બહાર જવા નીકળ્યા, ત્યારે જેવા પાઘડી લઇને માથે ઘાલવા ગયા કે પેલો કાપ નજરે પડયો. તેવાંજ ઘરનાં સૌ માણસને બોલાવીને પૂછ્યું, આ પાઘડી કોણે ફાડી? સૌએ કહ્યું, અમે કોઈ કાંઈ જાણતાં નથી. એવામાં લલ્લુ નિશાળેથી આવ્યો. એણે ઘરનાં સૌ ભેગાં થએલાં જોઈ પૂછ્યું. બાપા, આ શું છે? બાપે કહ્યું, જોની, આ મારી મોટી પાઘડી કોઇએ કાપી નાંખી છે. એ સાંભળીને પેલો છોકરો પેહેલાં તો જરા ગભરાયો ખરો, પણ પછી ધીરજ આણીને બોલ્યો, બાપા, હું જૂઠું નહીં બોલું, એ તો મેં ફાડી, હવે કેમ થશે? દેશાઈ જરા એ ખીજ્યા નહીં, પણ સામો છોકરાને છાતીએ ચાંપીને કહ્યું. કંઈ ફીકર નહીં. કદી એવી સો પાઘડીઓ ફાટે તોએ શું થઈ ગયું? પણ તું જૂઠું ના બોલ્યો તેથી હું બહુ રાજી થયો. તું જો જૂઠું બોલ્યો હોત, તો મને તારૂં મો ન ગમત. સાચાબોલું છોકરૂં સૌને વાહાલું લાગે. લલ્લુ, આજપછી વાંક કરવો નહીં, ને કદી અજાણતાં થાય, તો તેં આજની પેઠે સાચું બોલીને ઝટ માની દેવો.

પાઠ ૩૧. સાચવિષે કવિતા.

સંકટ	પરલોક	રાજ	શુભ
*ક્રોડ	હોડી	સિંધુ	

દોહરા.

સહીંએ સંકટ સર્વ પણ
કહીંએ સાચી વાત;
લહીંએ સુખ પરલોકમાં,
રહીંએ સુખી દિનરાત. ૧
સાચું તે શુભ છે સદા,
જૂઠું દુઃખ દેખાય;
ક્રોડ ઉપાય કરી જુઓ,
સાચેથી સુખ થાય. ૨
સાચે કામ સરે સદા,
જૂઠે નક્કી ન થાય;
કાગળની હોડી કરો,
તેથી ન સિંધુ તરાય. ૩

ક૦ દ૦ ડા૦

* કરોડ.

પાઠ ૩૨. ઘેટાં.

કાતરવું ધાબળીઓ કામળો ભરવાડ

જુઓ આ કામળો, એ શેનો થાય છે! તમને ખબર તો હશે! નહીં તો હું તમને કહું. ઘેટાં તો તમે દીઠાં હશે! એ કાંઇક બકરાંનાં જેવાં હોય છે, ને એનાં શીંગડાં વળેલાં હોય છે. ઘેટીને શીંગડાં નહોય, ને કેટલાંએક ઘેટાંને પણ નથી હોતાં. એને આખે ડીલે નિમાળા ઘણા હોય છે. તેને ઊન કહે છે. આપણા દેશમાં તો એ ઊન બાળજેવું છે, ને એના કામળા, કામળીઓ. ને ધાબળીઆ થાય છે, પણ જ્યાં ટાઢ બહુ પડે છે, ત્યાંના ઘેટાંનું ઊન ઘણુંજ ઝીણું ને સારૂં થાય છે. એના લૂગડાં ઘણાંજ સારાં ભણે છે. ઊનને લીધે તેમને ટાઢ નથી વાતી. વાહ! શી પરમેશ્વરની દયા! ખરે, નહીં તો એ બિચારાં ટાઢે મરી જાત! ઉનાળામાં બહુ તાપ પડે છે, તેવારે ભરવાડ ઊન કાતરી લે છે. એથી બે કામ થાય છે; ભરવાડને, એ ઊનના પૈસા ઉપજે છે, ને ઘેટાંને સુખ થાય છે. એસિવાય એનું ચામડું ને દૂધ કામમાં આવે છે. એ બાપડાં એવાં ગરીબ છે કે કોઇને દુઃખ દેતાં નથી.

પાઠ ૩૩. લીમડો.

જરવું લીંબોળીઓ રોગ પેટી

લીમડાનું ઝાડ રળિઆમણું દેખાય છે. એના પાદડાં ચીપ-

ટિઆ રંગના થાય છે, ને આંમલીનાં પાદડાથી મોટાં હોય છે. લીમડાના ઝાડને ઊગતાં ઘણાં વરસ લાગે છે એ ઝાડમાંથી સુંદર ઝરીને નીકળે છે. લીમડાને રાયણના જેવી લીંબોળીઓ આવે છે, તે પકે ત્યારે ગળી લાગે છે. પણ એનાં પાતરાં તો કડવાં વિખજેવાં હોય છે કેટલાક રોગમા લીમડાનાં પાંદડાં ઓસડને ઠેકાણે કામ આવે છે. લીમડાનાં ઝાડ વીશ વીશ હાથ ઉચ્ચા હોય છે. એનુ લકડું ઇમારત બાંધવામાં કેટલેક ઠેકાણે કામમા આવે છે એનાં પાટીઆંની પેટીઓ થાય છે, ને બીજા કામમાં પણ આવે છે.

કેટલાંક લીમડાનાં ઝાડ મીઠા પણ થાય છે, તેનાં પાંદડા કઢીમાં નાંખે છે તો તે બહુ સ્વાદ થાય છે.

પાઠ ૩૪. ધાન્ય.

ડુંડું	પૈસાદાર	કણસલું	બાજરીઉં
ઉંબી	કડબ	પૂળા	

વરસાદથી ધાન્ય પાકે છે. તેમાં કેટલાંક તો વરસાદમાં એકજ વાર વવાય છે. બાજરી ચોમાસું બેસતાં વવાય છે, ને દીવાળી પેહેલાં તૈયાર થય છે જાર પણ તેવામાંજ થાય છે, પણ જરા મોડી પાકે છે ઘઉં ઘઉ તો શિઆળો બેસે ત્યારેજ વવાય ને ઉનાળો બેસતે કપાઈ રહે

આ ત્રણે અનાજ ખાવામાં આવે છે કોઈ બાજરી ને કોઈ જાર ખાય છે. પણ મોટા પૈસાદાર લોકો તો ઘઉ ખાય છે.

જાર બાજરીના સાંઠા લાંબા હોય છે. તેને કડબ કહે છે. તેના પૂળા બાંધે છે. તે પૂળા ઢોર ખાય છે.

જેમાં જાર બાજરી થાય છે. તેને ડુંડું કે કણસલું કહે છે. જેમાં બાજરી થાય તે બાજરીઉં. ને જેમાં ઘઉં થાય તે ઉંબી કહેવાય છે.

કણસલાને મસળે ત્યારે તેમાંથી દાણા નીકળે. તે દાણાને ઘંટીમાં દળીને લોટ કરે, ત્યારે તેના રોટલા થાય, તે રોટલા આપણે ખાઇએ.

પાઠ ૨૫. ધાન્યવિષે કવિતા.

તલસરા	શીંગ	કઠોળ	પોપટા
શેરડી	જવ	ડાંગર	

દોહરા.

બાજરીઆમાં બાજરી
જાર કણસલે જોય,
ઉંબીમાં તો ઊપજે,
ઘઊં ડાંગર જવ હોય.
તલના તે તો તલસરા,
શીંગે સર્વ કઠોળ,
થાય ચણાના પોપટા,
શેરડી શાકર ગોળ.
ચોમાસાના ચારમાં
થાય બાજરી જાર,
શિયાળામાં ઘઉં ચણા
તે સર્વે તૈયાર.

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૩૬. ધરતી.—ભાગ ૧.

કિલ્લા નાળાં મરડિઆ પાહાડ

ધરતીઉપર શું શું હોય છે? બહુએ હોય છે; એક તો નદી હોય, તેમાં નહાઈને ડીલ સાફ કરે છે; લૂગડાં ધોઈને તેમાંનો મેલ કાઢી નાંખે છે; પાણી પીને તરસ મટાડે છે. પાણીવગર માણસને જરા પણ ચાલે નહીં, માટે પરમેશ્વરે ઘણે ઠેકાણે પાણી ભરી રાખ્યું છે. કુવા, તળાવ, નદીઓ, એ સૌમાં પાણી પીવાનું હોય છે. નદીઓને કાંઠે ખેતર હોય, તેને તેમાંથી પાણી પાય છે. એવગર નદીઓ બહુ ખપમાં આવે છે. ધરતીઉપર પાહાડ હોય છે; તેની ભોંય ખેડાતી નથી, તેથી ત્યાં ઝાડ ઉગી નીકળ્યાં હોય, તેનાં લાકડાં ઘર બાંધવાનાં કામમાં, તથા બાળવાના કામમાં આવે છે. વળી ધરતીઉપર ઘાસ થાય તે ઢોરના ખાવામાં આવે છે. વળી પાહાડઉપર રાજા મોટા કિલ્લા બાંધે છે, તેથી બીજા કોઈથી એકાએક તે લેવાતા નથી. ધરતીઉપર નાળાં હોય તેમાંથી મરડિઆ કાંકરા નીકળે છે, તેનો ચૂનો થાય છે. તે ઘર બાંધવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૩૭. ધરતી.—ભાગ ૨.

રતન અનેક પદાર્થ હીરા
માણેક *જામફળ જાંબુ

ધરતીઉપર વન છે, તેમાં મોટાં મોટાં ઝાડ ઉગે છે. તેનાં લાકડાં ઘર બાંધવાના કામમાં આવે છે. સરખી ભોંય

* જામફળ એટલે જમરૂખ.

હોય, તેઉપર ખેતર થાય, તેમાં દાણા પાકે. કપાસ પાકે છે, તેનાં લુગડાં વણાય છે. ધાતુની ખાણો હોય, તેમાંથી વાસણ કરવાની ધાતુ નીકળે છે. તેની તપેલી, લોટા, લોટીઓ, ખીલા, પાળીઓ, એ બધું થાય છે. ભોંયમાં હીરા માણેકની પણ ખાણો હોય છે. ભોંયમાંથી માટી નીકળે છે, તેની ઇંટો, નળીઆં, ને કચરાનાં વાસણ થાય છે, એવગર માટીનું બીજું પણ ઘણું થાય છે. આપણે જામફળ, કેળાં, લીંબુ, જાંબુ ખાઇએ છીએ તે પણ વાડીઓમાં થાય છે. ત્યારે હવે કહો, નદી, નાળાં, ડુંગર, ખેતર, વાડી, રાન, ખાણ, એ બધાં કોને કાજે કર્યાં છે? માણસનેજ કાજે. ત્યારે આપણે પરમેશ્વરનો પાડ માનવો જોઈએ જે આપણા સુખને માટે જગતમાં અનેક જાતના પદાર્થ કરી રાખ્યા છે.

પાઠ ૩૮. માબાપની સેવા.

સેવા   જંપવું   દાઝ

માબાપની સેવા કરવી. તેમના ઉપર હેત રાખવું. જુઓ, તે તમારાઉપર કેટલું હેત રાખે છે! તમારો જન્મ થયો, ત્યારથી આજલગણ તમને ઉછેરતાં તેમને બહુ દુઃખ પડ્યું છે. તમે

નાનાં બાળક હતાં, ત્યારે તમને બોલતાં કે હીંડતાં નહોતું આવડતું ; તમારાથી કશું નીપજે નહીં. આવે દહાડે મા બા કરતાં, ને રોઈ રોઈને એટલાં તમને પજવતાં જે તે જરીએ બેસવા પામતાં નહીં.

સંસારમાં આપણાપર માબાપ જેવું બીજું કયું સાચું હેત વહાલ રાખે! તમારે સુખે સુખીઆં, ને તમારે દુઃખે દુખીઆં, માબાપવિના બીજું કોણ છે!

તમે માંદાં પડો છો ત્યારે, કે કાંઈ વેદના થતી હોય ત્યારે તે જોઇને તમારી દાઝ કોને આવે છે!

માબાપ કહે તે માથે ચડાવવું, ને તેમના કહ્યામાં રહેવું. તેમણે કાંઈ કામ કહ્યું હોય તો તેમના મોંઆગળ કરવું, ને તે ન હોય ત્યારે પણ તેવુંજ કરવું.

પાઠ ૩૯.

માબાપના ગુણવિષે કવિતા.

અવસર. અમાપ અરદાશ દાસ

ટગમગ ઘડી ઉમર

દોહરા.

ટગમગ પગ ટકતો નહીં,
આઈ ન શકતો આજ ;
ઉઠી ન શકતો આપથી,
લેશ હતી નહીં લાજ.

એ અવસર આણી દયા
બાળકને માબાપ
સુખ આપે દુખ વેઠીને,
એ ઉપકાર અમાપ.
કોય કરે એવે સમે,
બે ઘડીએ બરદાસ ;
આખી ઊમર થઈ રહે,
તે નરનો નર દાસ.

કo દo ડાo

પાઠ ૪૦. બાવળ.

શૂળ ફૂમતું પરડા નાઈડી આરા
પુડીઆં તૂરાશ કુંડ ઉતરડવું આળાં

બાવળનાં ઝાડ ઘણાં ખરાં કાળી ભોંયમાં નીપજે છે. એની શૂળો લાંબી હોય છે. ને કોઈના પગમાં વાગે છે તો ઘણી ઉંડી પેસી જાય છે. એનાં ફૂલ પીળાં ફૂમતાંજેવાં થાય છે, ને પછી શીંગો થાય છે, તેને પરડા કહે છે. તેનું ગામડાંમાં ગરીબ લોક અથાણું કરે છે, ને ઢોરને પણ ખવરાવે છે. બાવળનાં પાંદડાં આમલીનાં પાંદડાંથી ઝીણાં હોય છે. એ ઘણાં ઉંચાં થતાં નથી, ને એનો છાંયડો પણ પૂરો મળે નહીં. બાવળનું લાકડું મજબૂત હોય છે, તેથી ગાડાં બનાવવાના કામમાં ઘણું આવે છે. પૈડાંની નાઈડી, આરા, પુડીઆં. એ સૌ બાવળના લાકડાનાં થાય છે. દાતણ બાવળની સોટીઓનાં થાય છે. એ ઝાડની છાલમાં તૂરાશ રહેલી છે, તેથી કુંડમાં એનું પાણી ભરીને તેમાં ઢોરનાં ઉતરડી કાઢેલાં આળાં ચામડાં સાફ થવાને નાંખે છે. બાવળના થડમાંથી ગુંદર ઝરે છે, તેમાં ચીકાશ બહુ હોય છે.

પાઠ ૪૧. શેખસલ્લી.

તુરંગ બોહોળાં ધુણાવવું માલિક
શેખસલ્લી ધાડવો વેપાર

એક જણે ચૌટામાંથી ઘીનો ધાડવો વેચાતો લીધો, ને ચાર આના આપવા કરીને એક શેખસલ્લી કરીને મજૂર હશે તેને માથે તે ચડાવ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં શેખસલ્લીના મનમાં તુરંગ ઉઠવા માંડ્યા જે, મજૂરીના ચાર આના આવશે, તેની એક કૂકડી લઈશ, એને તેનાં બચ્ચાં થશે, તે વેચીને એક બકરી લઈશ; તેનાં બચ્ચાંકચ્ચાં વધશે, તે બધાં વેચીને એક ગાય લઈશ. તે સાંજસવાર મળીને આઠ શેર દૂધ તો દેશે. તેને રોજ વેચ્યા વેચ્યાને સારીપેઠે પૈસા એકઠા કરીશ.

પછી તેનાં વાછરડાં બોહોળાં થશે, તે વેચીને ઘણા રૂપિઆ ઉપજશે, એટલે વેપાર કરવા માંડીશ, તેથી ઘણા રૂપિઆ કમાઈશ. પછી હું પરણીશ. મારે એક છોકરો થશે. કોઈ વેળા તે આવીને મને કહેશે, બાપા, જમવાને ઉઠો, ત્યારે હું ડોકું ધૂણાવીને કહીશ જે હમણાં નહીં આવું. આવા વિચારમાં તેણે ખરેખરૂં માથું ધૂણાવ્યું, તેથી ધાડવો નીચે પડીને ફૂટી ગયો. ત્યારે પેલા ઘીના માલકે એને બહુ મારવા માંડ્યો ને કહ્યું, અરે મૂરખ, મારો ધાડવો કેમ ભાગ્યો? ત્યારે શેખસલ્લી બોલ્યો, અરે ભાઈ, તારો તો ધાડવો ભાગ્યો, પણ મારૂં તો આખું ઘર ભાગ્યું.

પાઠ ૪૨. ઘર.—ભાગ ૧.

ચણતર માળી લેવું ઓશરી સાટું
*હાટડાં ભોંયરૂં છોવરાવવું મોભ
વળીઓ વાંસ કાથો

મારા શેઠનું ઘર બંધાય છે, તે હું કાલે જોવા ગયો હતો. ભોંયમાં પાયો નાંખીને તેઉપર ચણતર ચાલ્યું છે. મેં આગળ જોયું હતું ત્યારપછી કરા ને પછીત તૈયાર થઈ. ટાંકું, કુવો, પાણીઆરૂં, એ પણ થાય છે. હવે ઓરડામાં જાળીઓ મૂકવી રહી ગઈ છે તે મૂકશે, અને હાટડાંને બારણાં કરશે. મારા કાકાને ઘેર તો ઓરડામાં ભોંયરૂં છે; કોઈ વખત ભો જેવું હોય, ત્યારે તેમાં વાસણકુસણ, ઘરેણાંગાંઠાં સર્વે ભરે. શેઠના ઘરની પરશાળ ને ઓશરી એ બેઉ મોટાં છે. હવે વરસાદના દહાડા આવ્યા તેથી ઝટપટ છાપરૂં †માળી લેશે. મોભ, વળીઓ, વાંસ, કાથો, એ સર્વે આણી મૂક્યાં છે. નળીઆંનું સાટું કુંભારજોડે આગળથી કરી રાખ્યું છે. ટાંકાની પાસે ખાળ રાખ્યો છે, તે છોવરાવ્યો છે. એ ઘર બહુ રળિઆમણું છે.

---

*હાટડાં એટલે તાકાં.
† માળી લેવું એટલે નળીઆં ચઢાવવું.

પાઠ ૪૩ ઘર. ભાગ ૨.

બિરાજવું મજાગરાં છજ્જું ઓરસાં
પાટડા સાગ *છોલાણું લુહાર

મારા શેઠના ઘરના આંગણામાં છૂટ સારી છે, ને આગળ મેડ ઉપર મજાનું છજ્જું મૂકી દીધું છે. તે એવું બિરાજે છે કે કંઈ મણા નહીં. તેની પાંચ બારીઓ તો રસ્તાપર છે, ને કેટલીક ગલીમાં પડે છે. એ ઘરને ઓરડા પણ સાગ ઉંચા ને પોહોળા છે. મેડો ચડાવ્યો છે, તેમાં પાટડા ને પાટીઆં સાગનાં નાંખ્યાં છે. દાદરો ને નીસરણી એ પોહોળાં છે. વચલા ઓરડાની ભીંતે ખું-ટીઆં ને તાકાં થોડાં મુકાવ્યાં છે. ઘણાં તાકાં હોય, ને તેમાં દીવાનાં કોડીઆં મુકે, તો ભીંતે તેલના રેલા રેલા થઈ રહે છે. એ ઘરમાં બધું છોલાણું થઈ રહ્યું છે. ભોંયતળીએ, મેડે, ને છેક ત્રીજે માળે ઓરસાં દેવડાવ-વાનાં છે. બારી બારણાનાં કમાડ સુતારે તૈયાર કરી રાખ્યાં છે. તે હવે ચડાવશે. નકુચા, સાંકળો, ને મજા-ગરાં, લુહાર કાલેજ આપી ગયો. આજ પાછો જઈને જોઈ આવીશ જે કેટલું કામ તૈયાર થયું.

---

* છોલાણું એટલે છો દેવડાવું.

પાઠ ૪૪. ઘરવિષે કવિતા.

છાજવું	*ચૂનાળાં	નીર	સુડા
મેના	કઠેરા	હીંચકો	ખાટ
ગાલીચા	ભૂપતિ	ચિત્ર	

ભુજંગી છંદ.

છજજાં જાળીઆં માળીઆં ખૂબ છાજે,
રૂડાં બારીએ બારણાં તો બિરાજે,
ચડ્યાં પાણીઆરાં રસોડાં રૂપાળાં,
ચણ્યાં ઇંટથી ને દીસે છે ચૂનાળાં. ૧
તૂટે કે ન ફૂટે ભર્યાં નીર ટાંકાં,
પીએ ખેંચી પાણી વળી લોક વાંકાં,
મીઠા બોલ બોલે સુડા શુદ્ધ મેનાં,
જડ્યાં પીતળે પાંજરાં રંગી જેનાં. ૨
બની બેઠકો ને કઠેરા અગાશી,
સૂવા સેજ ને હીંચકે ખાટ ખાસી;
†ગલીચા બીછાવ્યા ગમે તેવી રીત,
ભલા ભૂપતિનાં કીધાં ચિત્ર ભીંતે. ૩

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૪૫. નાક ને મોહું.

સુજડ	નસકોરાં	ડાચું
હણહણવું	દાઢ	વાચા

નાકવડે સારી નરસી વાસની ખબર પડે છે. નાકનો

* ચૂનાળાં એટલે ચૂનાનાં.
† ગાલીચા.

ઉપલો ભાગ હાડકાનો હોય છે, ને હેઠલો ભાગ પોચો હોય છે. નાકનાં બે કાણાં દેખાય છે, તેને નસકોરાં કહે છે.

મોંવડે ખાવાનું ને બોલવાનું કામ ચાલે છે. હોઠ દાંતને જાળવે છે, ને બોલવાના કામમાં ટેકો દે છે. દાંત બત્રીશ હોય છે, ને તે ડાચાંમાં સજડ હોય છે. આગલા દાંતને ધાર હોય છે. તેથી ખાવાનું હોય તેના ઝીણા ઝીણા કડકા કરાય છે; ને ઘંટીમાં જેમ દળાય છે, તેમ દાઢવડે તે કડકા ચવાઈને તેનો ભૂકો થાય છે. જીભવડે ખારો, તીખો, ગળ્યો, એવા સ્વાદ જણાય છે.

માણસ જેમ બોલે છે તેમ જનાવરથી બોલાતું નથી, માટે માણસને વાચા છે એમ કહે છે. જનાવરને એવી વાચા નથી. જનાવર બોલવા જેવું કરીને ગળામાંથી જે સાદ કાઢે છે, તેનાં નામ જુદાં જુદાં છે. ઘોડો બોલતો હોય, ત્યારે કહેશે હણહણે છે, ગાય બરાડે છે, ગધેડું ભુંકે છે, કૂતરું ભસે છે.

પાઠ ૪૬. ખીજવું.

છેલાઈ પગરખી અડકટ પછડાઈને અટવાઈને

એક રાગોળા કરીને છોકરો નિશાળેથી છૂટીને ઘેર જતો હતો. તેને રસ્તામાં બીજે છોકરે કહ્યું કે તારી ચોટલી બહાર રહી છે, તે ભૂંડું દેખાય છે. એ તેં છેલાઈમાં રાખી છે કે અમસ્થી? ગમલાનો સ્વભાવ બહુ રીસાળ હતો તેથી બોલ્યો, મારી ચોટલી બહાર રહી છે, તેમાં તારું શું ગયું? ભૂંડું દેખાશે તો મને દેખાશે. એટલામાં તેને બીજા છોકરા લાલસાહેબ, લાલસાહેબ, કહીને ખીજવવા મંડ્યા. તેથી

તેમને તેણે છૂટી પાટી મારી. પણ પેલા ખશી ગયા, તેથી વાગી નહીં, ને એક ઓટલાના પગથીઆસાથે પછડાઇને ભાગી ગઈ. પેલા છોકરા વળી એને ખીજવવા મંડયા, ત્યારે એણે પગરખી છૂટી ફેંકી, તે છાપરાપર જઈ પડી, એટલે તો બહુજ ખીજવાઇને તેમની વાંસે દોડયા. એવામાં સામેથી એક ગાય દોડતી આવી, તેની અડફટમાં આટવાઇને ખાબોચીઆમાં પડયો, તેથી લૂગડાં બગડયાં, ને પગ ભાગ્યો. ઘણીક વારે એનાં માબાપને ખબર થઈ, તે આવીને તેડી ગયાં. ઓસડ કરતાં ઘણે દહાડે સરૂ થયું. જે ખીજવાય તેના એવા હાલ !

પાઠ ૪૭. કૂતરૂં.

અદેખાં અવતરવું *ગેલ
ખારીલાં કૂરકુરીઆં બોટીલાં

કૂતરાને ચાર પગ ને ૧૮ આંગળાં હોય છે. તેની પૂછડી વાંકી હોય છે. જે માણસ આડો હોય અને કોઈની સારી શીખામણપ્રમાણે થોડી વાર ચાલી પાછી આડો ચાલે તો તેને કહે છે કે કૂતરાની પૂછડી વાંકીની વાંકીજ. કોઈ અજાણ્યા માણસને દેખે કે કૂતરાં ઘૂરકવા માંડે છે, ને પાસે આવે એટલે ભસવા માંડે. ને લાગ આવે તો બચકું પણ ભરે. કૂતરાં બહુ અદેખાં તથા ખારીલાં હોય છે. એક ફળીઆનું કૂતરૂં બીજા ફળીઆમાં ગયું હોય તો તે ફળીઆનાં મળાં કૂતરાં એકઠાં થઇને તેને કાઢી મૂકે ત્યારે જંપે. કૂતરાં જ્યારે

* ગેલ એટલે કૂતરા લાડ કરે છે તે.

ખાએ ત્યારે પૂછડી પાછલા બે પગવચ્ચે ઘાલે છે. અને રાજી હોય ત્યારે પૂછડી હલાવે. કુતરાનાં બચ્ચાંને કુરકુરીઆં કે ગલુડીઆં કહે છે. તે આંધળાં અવતરે છે; દશ બાર દહાડે તેની આંખો ઉઘડે છે. કુરકુરીઆં નાનાં હોય ત્યારે વહાલાં લાગે છે. તે છોકરાંની સાથે બહુ ગેલ કરે છે.

પાઠ ૪૮. છોડવા.—ભાગ ૧.

ખીલવું અંગ.

છોડવાનાં જૂદાં જૂદાં કેટલાં અંગ છે, તે તમે જાણો છો? પેલો એક છોડ ઉખેડી લાવો, જોઈએ વારુ, તમને શું શું માલમ છે?

આ તો ભોંયમાં દટાઈ રહ્યું હતુ તે મૂળીઉં, પણ પેલા ઝીણા વહે, જે વતી ઝાડ પાણી ચૂસે છે, તે કયાં છે? તે તો કંઈ દેખાતા નથી! તે નરી આંખે દેખાય નહીં; તે જોવાના તો કાચ હોય છે, તેમાંથી જોઈએ, ત્યારે નજરે આવે. પણ મૂળીઆંવિના બીજાં કોઈ અંગનાં નામ તમને આવડે છે? હા. આ રાતું દેખાય છે તે થડ. ને એમાંથી ડાળાં ફુટેલાં છે. તેપર પાતરાં ઉગેલાં છે. વારુ, આ પાંદડાંની વચ્ચે લાંબું ગોળ શું દેખાય છે? એ કળી છે. એ ખીલશે ત્યારે એનું ફૂલ થશે. જુઓ, આ ફૂલ. એનો રંગ પીળો છે. પણ એનાં બી તો કંઈ જણાતાં નથી! હમણા તે બી શેનાં હોય? જ્યારે ફૂલ ખરી જાય ત્યારે બી બંધાય. હજી એને બી આવતાં તો વાર; પણ મારીપાસે થોડાં રાખેલાં છે, તે હું તમને બતાવું. જુઓ, એ મરીના દાણાં જેવડાં મોટાં છે, એને વાવીએ તો છોડ થાય.

પાઠ ૪૯. છોડવા.—ભાગ ૨.

લાગલાગટ ખસખસ ફણગો

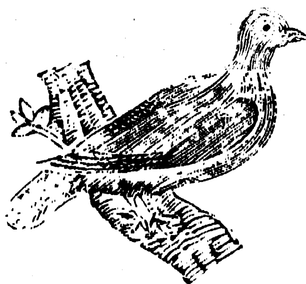
બધાં ઝાડને બીઆં હોય છે. વારુ, ત્યારે પેલા વડનું બી કેવડું હશે! એ ઝાડ તો મોટું હોય છે, ત્યારે એનું બીએ મોટુંજ હશે તો! ના, એને તો ટેટા થાય છે. પણ એ કંઈ વડનું બી ન હોય, એ તો એનું ફળ. જેમ જાંબુ ને બોર એ ફળ છે, ને તેમાંથી જે ઠળીઓ નીકળે છે તે બી, તેમ ટેટાને ભાગતાં એમાં જે ખસખસ જેવડા ઝીણા ઝીણા દાણા નીકળે છે, તે વડનાં બી.

બીને ભોંયમાં રોપીએ ને પાણી સીંચીએ, તો એક બે દહાડે તે પોચું થાય, ને તેમાંથી મૂળીઉં નીકળે તે જમીનમાં રહે, અને ફણગો ફૂટે તે ઉપર આવે, તેને બે પાંદડાં હોય છે.

તે ફણગો થોડા દિવસમાં વધીને મોટો થાય છે, ને તેને બીજાં પાંદડાં આવે છે. પછી કળી બેસે છે, તેમાંથી ફૂલ ખીલે છે, ને ફૂલમાંથી ફળ બંધાઈને તેમાં બી પેદા થાય છે.

વાલ કે વટાણા વાવીને થોડા દિવસસુધી લાગલાગટ જોયા કરજો; એટલે ઉપલી વાત તમને વધારે સમજાશે.

પાઠ ૫૦. કબૂતર અને કીડી.

વહેળો ઉપકાર બદલો ઝાઝો

તેડે ચટકો આબરૂ

એક તરશી કીડી વહેળાઉપર પાણી પીવાને ગઈ હતી. તે ઘણા પાણીમાં પડીને તણાતી ચાલી તે એક કબૂતરે દીઠી. અને તેને દયા આવી, તેથી ચાંચવતી ઝાડનું એક પાંદડું તોડીને પાણીમાં નાંખ્યું તેને વળગીને પેલી કીડી તડે આવી. પછી એક દિવસ એવી વાત થઈ કે તેજ કબૂતર એક ઠેકાણે બેઠું હતું, તે ન જાણે એમ એક વાઘરી તેઉપર ઝાંપ નાંખતો હતો. તે કીડીએ જાણ્યું એટલે તે વખતજ જઈને કબૂતરને પગે ચટકો ભર્યો, તેથી તે ઝટ લઈને ઉડી ગયું. એ વાતઉપરથી સમજવું જે બીજાઉપર ઉપકાર કરતા રહેવું, અને કોઈએ આપણાઉપર ગુણ કર્યો હોય, તો તે મનમાં રાખીને લાગ આવે ત્યારે બદલો વાળવાને ચૂકવું નહીં. એવું કીધાથી પરમેશ્વર રાજી રહે છે, લોકમાં આબરૂ વધે છે, ને આપણું સારું થાય છે.

પાઠ ૫૧. ડાંગર.

ક્યારડા પરાળ છાલાં ચોખા તરૂ

વાહ! પેલા ડાંગરના ક્યારડા કેવા સારા દેખાય છે? તે કેવા લાલાછમ સરખા જણાય છે! જ્યારે ડાંગર પાકશે, ત્યારે એવા લીલા નહીં રહે, પણ પીળા થઈ જશે. પછી કાપીને ઘેર લઈ જશે, તેમાંથી દાણા ખંખેરી કાઢશે. દાણા કાઢી લીધાપછી જે રહે છે તે પરાળ કહેવાય છે; એ ઢોરના ખાધામાં આવે છે. એ દાણા એવા ને એવા કંઈ ખવાશે નહીં, પણ ભરડીને છાલાં કાઢી નાંખે, અને પછી તેને ખાંડે, ને ઝાડકે ત્યારે ચોખા નીકળે, તે રાંધીને ખવાય. હવે ડાંગર કોણ નીપજાવે છે? શું એ ખેડુત નીપજાવે છે? ના, તે તો જમીન ખેડીને તરૂ વાવે છે; પણ તેમાં દૂધ ભરાય છે, દાણા બંધાય છે. ને પાકે છે, એ બધું કાંઈ ખેતરવાળો કરે છે? ના, એ તો ખેડૂતથી થતું નથી. એ કોણ કરતું હશે! એ બધું કરનાર ઇશ્વર છે. ત્યારે જે ઇશ્વર આપણે માટે એટલું બધું કરે છે, તેનો ભારે પાડ માનવો જોઇએ.

પાઠ ૫૨. બિલાડું.

માંજરી ઘીઆળું તલપ તીણું લૂખું

બિલાડાને ચાર પગ, પૂછડી, ને ઘણા તીણા નખ હોય છે. એના પગ મેલા હોય, ત્યારે તે જીભવડે ચાટી ચાટી ચોખા કરે છે. કેટલાંક છોકરાં ગંદાં રહે, તેના કરતાં તો બિલાડી કેવી સમજુ! બિલાડીને પંજો હોય છે, તે એનાં

બચ્ચાંઉપર ફેરવે ત્યારે નખ માંહે ઘાલી દે છે. બિલાડીને ને ઉંદરને ઘણું વેર હોય છે. જો ઉંદર જરાં ચું ચું કરતા સંભળાય, તો તે ઠેકાણે હળવે હળવે જઇને તલપ મારીને પકડે છે, તે વેળા નખ બહાર રાખે છે. બિલાડીની આંખ એવી કરી છે કે તેને અંધારે પણ સૂઝે. જે બિલાડીને ઘીઆળું ખાવાની ટેવ હોય, તેની આગળ લૂખું ખાવા મૂક્યું હોય તો તે ખાવાની નહીં, પણ જરાએ ઘીનો હાથ દીધો હોય તો તરત ખાવા માંડે.

ઉંદર ઘરમાં થયા હોય, ને બિલાડી પાળી હોય તો ઘરમાં બિગાડ થતો રહે. બિલાડી એનાં બચ્ચાંને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે મોંમાં ઘાલીને લઈ જાય છે, ત્યારે જરાએ દાંત લાગવા દેતી નથી.

પાઠ ૫૩. બીકણ છોકરો.

બીકણ

એક છોકરો ઘણોજ બીકણ હતો. માણસથીએ બીએ ને જનાવરથીએ બીએ. ઘરમાં કોઈ અજાણ્યું માણસ આવે કે માની સોડમાં ભરાઈ જાય. બોલાવે તો બોલે પણ નહીં. કોઈની સામુંએ જુએ નહીં. ઉંદર કે ચકલી દેખે તો બીએ. ગાય કે બકરી દેખે કે માને બાઝી પડે. કૂકડ઼ કુરીઆં જુએ તો નાસી જાય. એક દહાડો તે નિશાળે જતો હતો, ત્યારે રસ્તામાં એક નાનું કૂકકુરીઉં ગેલ કરતું કરતું તેની જોડે રમવા આવ્યું, એટલે પેલો છોકરો બીને નાઠો. કૂકકુરીએ જાણ્યું કે એ મને જોડે તેડી જાય છે, માટે તે પણ પાછળ દોડ્યું ત્યારે એ છોકરો વધારે ગભરાયો તેથી કાદવમાં પડી ગયો. આખે ડીલે ને બધે લૂગડે કાદવ

કાદવ થઈ ગયો. મોમાં, નાકમાં, આંખોમાં, બધે કાદવ ભરાયો. પડ્યો પડ્યો રડે, પણ કાદવમાંથી નીકળાય નહીં. રસ્તે જનારા લોકે મળી તેને ઉઠાડ્યો, ને ઘેર મૂકી આવ્યા. તે દહાડાપછી એ છોકરાએ ખાવાની ટેવ છોડી દીધી.

પાઠ ૫૪. મીઠું.

દરિઓ રાશ અગર
અગરીઓ ક્યારા ઉસરડવું

દરિઆ કાંઠે ડાંગરના ક્યારા જેવા મોટા મોટા ખાડા કરીને તેમાં દરિઆનું પાણી લે છે. પછી તે પાણી સૂરજને તાપે કરીને સૂકાઈ જાય, એટલે તેમાં તળીએ મીઠાનું પડ બંધાઈ રહે છે. તે બાહાર કાઢીને તેના મોટા ઢગલા કરે છે, તે મીઠાની રાશ કહેવાય છે.

જે ઠેકાણે મીઠું પાકે છે તેને અગર કહે છે, અને મીઠું પકવનારને અગરીઆ કહે છે.

મીઠાના રાશ ચોમાસામાં ધોવાઈ ન જાય, તેટલા માટે તેના પર મંટોડી ઢાંકે છે, અને કેટલેક ઠેકાણે તો તેનાં પર ઘાસ નાંખીને બાળે છે, તેથી ઉપર પડ બંધાઈ જાય છે.

કેટલેક ઠેકાણે તો કૂવા એવા ખારા હોય છે કે ઉપર કહ્યું તે રીતે ક્યારામાં તેનું પાણી ભરીને સૂરજને તાપે સૂકાવા દે છે, તો તેને તળીએ મીઠું બંધાય છે. પછી તેમાંથી મીઠું ઉસરડી કાઢીને બહાર ઢગલા કરે છે.

પાઠ ૫૫.

થોડે થોડે ભણીએ તો આવડે.

મનાણે ભણીગણી કોથળો

ઓહો! આ કેવો મોટો કૂવો! એટલો મોટો કેમ ખો-દાયો હશે? સાંભળો હું કહું. થોડો આજ ખોદે, વળી થોડો કાલે, થોડો પરમદહાડે, એમ રોજ ખોદતાં કૂવો થયો.

રોગીને નાકે પેલું ઘર કેવડું મોટું છે! જુઓ. ત્રણ તો એને મેડીઓ છે; પંદરેક તો બારીઓ છે; એના કરા કેવા ઉંચા છે! એ બાંધવામાં ઇંટો તો બહુજ ખપી હશે? કડિઆએ એટલી બધી કેમ ચણી હશે? સાંભળો, પેહેલી એક ઇંટ મૂકી, પછી બીજી મૂકી, પછી ત્રીજી, એમ એકે એકે આખી ભીંત ચણાઈ.

જુઓ, આ ઘઉંનું ગાડું આવે છે. ઓહો! એમાં કેટલો ભાર ભર્યો છે! એટલો બધો ભાર ગાડામાં કેમ ભર્યો હશે! એકી વારે ભરવા માંડયો હોત તો તે કદી ન ભરાત. એક વાર એક કોથળો મૂકયો, પછી બીજો, એમ એક પછી એક મેલેલા.

જો એમ સેહેલથી પેલો કૂવો ખોદાયો, ઘર બંધાયું, ગાડું ભરાયું, તો તમે પણ એજ રીતે વિદ્યા ભણો, એટલે એક વાર એક પાઠ ભણો, પછી બીજી વાર બીજો ભણો, એમ એકે એકે શીખશો તો ભણી ગણી ડાહ્યા થશો.

પાઠ ૫૬. થોડે થોડે ભણવાવિષે.

પંથ પાણ લહિઓ

ખર એધાણ છેદાય છે.

ભણતાં પંડિત નીપજે,
લખતાં લહિઓ થાય;
ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં
લાંબો પંથ કપાય. ૧
પોપટ પણ અભ્યાસથી
શીખે બોલતાં બોલ;
કાયર થઈ આળસ કરે,
તે નર ખરને તોલ, ૨
કૂવાઉપરના કઠણ જે
પાકા કાળા પાણ,
દોરડીએ છેદાય છે,
એ જેવું એધાણ. ૩

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૫૭. ધાતુ.—ભાગ ૧.

જંગાલ . જસત સીસું કાટ

ધાતુઓ ઘણી જાતની થાય છે; જેમ સોનું, રૂપું. તાંબું, લોઢું, સીસું, જસત, અને કલઈ. એમાંની ઘણી ખરી તો રોજ આપણા દીઠામાં આવે છે. ધાતુઓ ખાણોમાં

ખોદી કાઢે છે. નરી ધાતુ તો જવલેજ નીકળે છે, પણ માટી અથવા પથરાસાથે મળેલી હોય છે. એવી માટી કે પથરા ભોંયમાંથી નીકળે તેને ખાંડીને ધુએ ને દેવતામાં ગાળે, તો મટોડી બટોડી વળગેલી હોય તે નીકળી જાય, અને ચોખ્ખી ધાતુ રહે.

બીજી ઘણી ખરી ચીજોકરતાં ધાતુઓ તોલમાં ભારે હોય છે. સોનું ઉપર કહેલી બધી ધાતુકરતાં ભારે છે. ધાતુપર મેલ કે કાટ ન હોય, ત્યારે તે ચળકતી હોય. સોના-રૂપાપર કાટ ચડતો નથી. પણ રૂપાને માંજીને સાફ ન રાખે તો વેહેલું ઝાંખું પડી જાય છે. સોનુંએ ઝાંખું તો પડે, પણ રૂપાજેટલું નહીં. કલઈ સીસાને છેક વેહેલી કટાતી નથી, પણ લોઢાને અને તાંબાને તો ઝટ દઈને કાટ વળે છે. તાંબાના કાટને જંગાલ કહે છે. એ જંગાલ ખાવામાં આવે તો મરી જવાય. કેટલીક ધાતુ કઠણ અને કેટલીક નરમ હોય છે. લોઢાકરતાં તાંબું નરમ, અને તાંબાકરતાં સોનું નરમ, પણ છેક સીસાના જેવું નહીં.

પાઠ ૫૮. ધાતુ.—ભાગ ૨.

ગદીઆણો ઓગળવું વરક પતરાં તાર

ધાતુને ટીપી ટીપીને પાતળી કરે તો પતરાં થાય, અને તેથી વધારે ટીપે, તો કેટલીક ધાતુના તો ઘણા પાતળા વરક થાય છે. સોનાના વરક તો એવા પાતળા થાય છે જે રાઈ જેટલી સોનાની રજ હોય, તો તેનો કાગળના તાવ જેટલો મોટો વરક ટીપીને કરે છે.

ધાતુના તાણી તાણીને ઝીણા તાર કરે છે. સીસામાં અને કલઈમાં એટલી ચિકાશ નથી કે એના તાર કંઈ

કામ આવે. સોનું, તાંબું, અને લોઢું, એ ત્રણના તાર તો ઘણા ઝીણા થાય છે. લોઢાના તાર તો વાળથી પણ પાતળા થઈ શકે છે. એક ગદિઆણો સોનાનો તાર પાંચ ગાઉ જેટલો લાંબો કરીએ તો થાય.

તાપથી ધાતુઓ ઓગળી જાય છે. સોનું કે લોઢું ઓગાળવાને મસ તાપ જોઇએ, પણ સીસાને અને કલઇને તો જરા આંચ લગાડીએ, કે તરત તેનો રસ થઈ જાય.

હવે યાદ રાખજો કે કેટલીક ધાતુ નરમ અને કેટલીક કઠણ છે; કેટલીકને ઝટ કાટ લાગે છે, અને કેટલીક વેહેલી કટાતી નથી; કેટલીક ચીકણી છે, અને કેટલીક નથી; પણ બધીએ ચળકતી અને ભારે છે. દેવતાપર મૂકીએ, તો બધી ઓગળી જાય છે. ઘણીનાં પતરાં અને તાર પણ થઈ શકે છે.

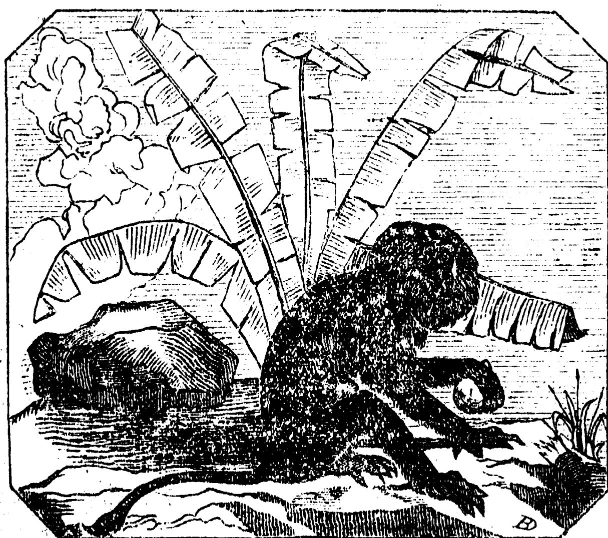
પાઠ ૫૯. ડોસો ને તેના દીકરા.

અચંબો   છેડવું

એક ડોસાને પાંચ દીકરા હતા, પણ તેમનામાં પૂરો સંપ નહોતો. જ્યારે તે મરવા પડયો, તારે તેણે પેલા છોકરાને કને બોલાવીને બેસાડ્યા, ને એક પાતળી લાકડીઓની ભારી મંગાવીને એકેક જણને કહ્યું, આ ભારી તમે ભાંગો, પણ કોઇથી તે ભંગાઈ નહીં, પછી પેલે ડોસે કહ્યું કે હવે એ ભારી છોડી નાંખો, ને એકેક જણ એકેક લાકડી લઇને ભાંગો. એવું કર્યું, એટલે તો ઝટ ભાંગી ગઈ. પેલા છોકરા ઘણો અચંબો પામ્યા, ને બાપને એમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તે બોલ્યો કે, એ બધી લાકડીઓ એકઠી હતી, તેથી તેમાં બળ ઘણું, માટે આખી ભારી તમારાથી ભંગાઈ નહીં. પણ એકેક

લાકડી જ્યારે જૂદી પડી, ત્યારે તેને બીજી લાકડીઓના બળનો ટેકો જતો રહ્યો. માટે તે ઝટ ભાંગી ગઈ. એમજ તમે જો સંપસંપાને રહેશો, તો તમને કોઈએ છેડી નહીં શકે, ને તમારા દહાડા સુખમાં જશે; પણ લડીને જૂદા પડશો, તો એકેક લાકડીની પેઠે તમે નબળા થશો.

પાઠ ૬૦. વાંદરૂં.

ટીખળી અટકચાળાં અડપલાં નિરાંત ગલોફાં

વાંદરાં ટીખળી ને અટકચાળાં જનાવર હોય છે. તે કુદે છે, નાચે છે, ઉપરે ઉપરે ભૂસકા મારે છે, ને વખતે અડપલાં કરે છે. વાંદરાંના પગ આપણા જેવા નથી હોતા, હાથ જેવા હોય છે.

વાંદરાં ઘણા જાતનાં હોય છે. કેટલાંક કાળા મોંનાં હોય છે. કેટલાંક રાતા મોંનાં હોય છે, તેમને માંકડાં કહે છે. કાળા મોંનાં વાંદરાંકરતાં રાતા મોંનાં વાંદરાં આ-ફરીલાં બહુ હોય. વાંદરાં વગડામાં બહુ રહે, પણ ગામમાં પણ આવે, ને લાગ આવે તો ઘરમાં કે અગાશીમાં કંઈ જણસ ઉઘાડી પડી હોય, તે ખાઈ જાય. દાણા સુકવ્યા હોય તો મુઠીએ મુઠીએ મોંમાં ઓરીને બે ગલોફાં ભરી લે, પછી છાપરે કે ઝાડઉપર જઈને નિરાંતે બેઠું બેઠું ખાય. વાંદરાં ચીડાય ત્યારે માણસના સામે થાય છે. કેટલાંક જાતનાં વાંદ-રાંને પૂછડીઓ હોતી નથી, પણ જેને હોય છે તેને લાં-બાં પૂછડાં હોય છે તે ઝાડનો ડાળને વીંટાળીને પછી તે-ઉપર પોતાનાં આખાં શરીર લટકાવીને હીંચકા ખાય છે.

પાઠ ૬૧. બે બાઈડીઓ ને છોકરો.

ચંડાળ	ઈનસાફ	દશા
શાહેદ	અરે	ગળેપડુ

એક છોકરાને માટે બે બાઈડીઓને વઢવાડ થઈ. એક કહે કે એ મારો છે, અને બાજી કહે કે મારો. એ વાતનો કોઈ શાહેદ નહોતો. પછી તે બે જણીઓ રાજા પાસે ફર્યાદ કરવા ગઈ. રાજાએ બેની વાત સાંભળી લઈને એક ચંડાળને બોલાવ્યો, ને કહ્યું કે આ છોકરાના બે કડકા બરાબર કરીને એકેક જણીને એકેકો આપ. આ હુકમ સાંભળીને એક તો છાનીમાની બોલ્યાવિના ઉભી રહી, પણ બાજીએ તો બૂમ બૂમ પાડીને કહ્યું કે રાજા સાહેબ, મારા છોકરાના કડકા કરાવશો માં; જો આવોજ ઈનસાફ હોય,*તો મારે એ છોકરો નથી જોઈતો, હું એનાઉપરથી

મારો હાથ ઉંચો કરૂં છું. આ વાતઉપરથી રાજાએ વિચાર્યું કે એ છોકરો એનો છે, કેમકે બીજીના મનમાં કશી અરે હોય એવું જણાતું નથી. પછી પેલો છોકરો તેની ખરી માને હવાલે કર્યો, અને પેલી બીજી ગળેપડુ બાઈડીને શિક્ષા કરીને ગામમાંથી કાઢી મૂકી. જે કોઈ બીજાને ગળે પડે તેની આ દશા થાય.

પાઠ ૬૨. વેળા.—ભાગ ૧.

અઠવાડીઉં

મેહેતાજી.—હરીલાલ, વાર કેટલા છે, તેનાં નામ તમને આવડે છે?

હરીલાલ.—રવિ, સોમ, મંગળ, બુધ, ગુરૂ, શુક્ર, અને શનિ, એવા સાત છે.

મેહેતાજી.—ઠીક, સરત રાખો, એ સાત મળીને અઠવાડીઉં (અહીં કહીએ તો સાતવારીઉં) કહેવાય, પણ એ બધા ગણાય કેમ તે તમે જાણો છો?

કેશવલાલ.—હા. આજ સોમવાર, કાલે મંગળવાર, પરમ દહાડે બુધવાર, પેલે દહાડે ગુરૂવાર. પાંચમે દહાડે શુક્રવાર, છઠ્ઠે શનિ, અને સાતમે દહાડે રવિવાર.

મેહેતાજી.—પણ દહાડો તમે કોને કહો છો?

કેશવલાલ.—સવારથી સાંજસુધી એક દહાડો, વળી બીજે દહાડે સવારથી સાંજસુધી બીજો દહાડો, એપ્રમાણે દહાડો ગણાય.

મેહેતાજી.—તમારા કહેવાપ્રમાણે તો સવારથી તે સાંજસુધી દહાડો, ત્યારે રાત શેમાં ગણાય?

હરીલાલ.—કેશવલાલે તો ખોટું કહ્યું. રાત પણ વાર-માંજ ગણવી જોઈએ, જૂદી તો કેમ ગણાય.

મેહેતાજી.—ઠીક. ત્યારે ધ્યાનમાં રાખો કે આજની સવારથી તે આવતી કાલની સવારસુધી, એટલે આજનો દિવસ ને રાત મળીને એક દહાડો કે એક વાર ગણાય. તેમજ આવતી કાલની સવારથી તે પરમદહાડાની સવાર-સુધી બીજો વાર. એ રીતે દહાડો રાત મળીને એક વાર અથવા એક દહાડો ગણાય. અંગ્રેજ લોકો એક રાતના બાર વાગતાથી બીજી રાતના બાર વાગતાસુધીના વખતને એક દહાડો કહે છે.

પાઠ ૬૩. વેળા.—ભાગ ૨.

પોહોર મહિનો

મેહેતાજી.—દહાડો એટલે શું, અને વાર કેમ ગણાય, તે તો તમે સમજ્યાં, પણ પેહેલો પોહોર અને પાછલો પોહોર એટલે શું તે તમે જાણતા નહીં હો.

હરીલાલ.—તે તો હું જાણું છું. સવાર હોય ત્યારે મારો બાપ પેહેલો પોહોર કહે છે, અને સાંજ પડવા માંડે ત્યારે પાછલો પોહોર કહે છે.

મેહેતાજી.—એ તો જરા ખરૂં છે, પણ હું તમને એની વધારે સમજણ પાડું. સૂરજ ઉગે ત્યારથી બપોરે છેક તે માથે આવે ત્યાંલગીમાં બે પોહોર ગણે છે, અને બપોરપછી છેક સૂરજ આથમે ત્યાંલગીમાં બીજા બે પો-હોર, એટલે આખા દહાડાના ચાર પોહોર. તેજપ્રમાણે પાછા રાતના ચાર પોહોર. બંને મળીને આઠ પોહોર. રાતના પેહેલા બે પોહોરને પેહેલી રાત ને પાછલા બેને

પાછલી રાત કહે છે. સૂરજ આથમ્યાપછી બે પોહોરે મધરાત થાય.

મેહેતાજી.—હરીલાલ, ત્યારે પખવાડીઉં કોને કહેતાં હશે?

હરીલાલ.—જેમ સાત દહાડાનું અઠવાડીઉં તેમ પંદર દહાડાનું પખવાડીઉં. તું જાણે છે, કેશવલાલ, મહિનાનાં પખવાડીઆં કેટલાં?

કેશવલાલ.—બે. બાર મહિનાનું વરસ થાય કેમ મેહેતાજી સાહેબ?

પાઠ ૬૪. વા.

શીશી	વા	બફારો
વીંજણો	વાયરો	પવન

આપણે ભોંયરામાં કે બારણાં વાસીને ઓરડામાં બેઠા હોઈએ તે વખત બફારો થતો હોય, ત્યારે આપણે વીંજણો હલાવીએ છીએ; તેમ કરતાં આપણા શરીરઉપર કંઈ આવતું જતું જણાય છે. તેને આપણે દેખતા નથી, તોએ તે આપણા શરીરને લાગે છે, એને વા, વાયરો, કે પવન કહે છે. જે હાલ્યાથી વાયરો થયો, તે થીર હોય ને હાલે ચાલે નહીં ત્યારે તેને વા કહીએ તો ચાલે. એ વા જ્યાં જોઈએ ત્યાં છે. જ્યાં ખાલી જગા હોય ત્યાં એ ભરેલો હોય છે. આપણાં શરીરમાં, ભોંયરાંમાં, પેટીમાં, લોટામાં, સોમાં તે રહે છે; ને તેમાં જારે બીજું કંઈ ભરે છે ત્યારે તે બહાર નીકળી જાય છે. ખાલી લોટો પાણીની તાંબાકુંડીમાં બોળ્યો હોય, તો માંહે પાણી જેમ જેમ ભરાતું જાય છે, તેમ તેમ લોટામાંનો વા નીકળતો જાય છે. પણ લોટો ઉંધો માંહે ઘાલ્યો

હોય, તો તેમાંનો વા નીકળવા પામતો નથી, તેથી તેમાં પાણી ભરાતું નથી. લોટાને બદલે કાચની શીશી ઉંધી પાણીમાં દબાવી હોય, તો માંહે પાણીથી ચડાતું નથી તે દેખાશે.

પાઠ ૬૫. કાન.

લેહેરો	ધ્રુજવું	જુગ્તી	ઈશારત
ગતિ	પ્રવાહી	નાદ	સાદ

આગળ વાના પાઠમાં આવ્યું જે તે હલાવ્યો હાલે છે, ને બધે ઠેકાણે છે. વા પ્રવાહી છે, માટે જેમ પાણીમાં પથરો નાંખીએ, ત્યારે તેમાં લેહેરોનાં કુંડાળાં ઉપરાઉપરી થવા માંડે છે, ને તે લેહેરો છેટેના પાણીને હલાવે છે, તેથી ત્યાં હાથ રાખ્યો હોય, તો તેઉપર અથડાય છે, તેમજ નગારાઉપર ડાંડિઓ ઠોકીએ, તો તે નગારાનું ચામડું થરથર ધ્રૂજે છે, તેને લીધે વા હાલે છે, અને કાનમાંનો વા માંહેની ચામડીઉપર અથડાય છે, તેથી આપણને માલમ પડે છે કે ફલાણાનો નાદ કે સાદ થયો. કાનના માંહેલા ને બહારના ઘાટમાં પરમેશ્વરે ઘણી જુગ્તી કરેલી છે.

જેથી કશું સંભળાતું નથી, તેને બેહેરાં કહે છે. કેટલાંક માણસને ઘરડપણ આવે છે, ત્યારે તેમના કાન બેહેરા થાય છે. કેટલાંક માણસ જેમ જન્મથી આંધળાં હોય છે તેમ કેટલાંક બેહેરાં હોય છે, ને એવાં જન્મબેહેરાં હોય તે મુંગાં પણ હોય છે. એવાં માણસને વાંચતાં શીખવે છે, તો આવડે છે, પણ તે મનમાં વાંચે છે, કેમકે મોંઢે તો બોલાતું નથી. આંગળીઓવડે ઈશારતમાં વાત કરતાં શીખવ્યું હોય તો તે પણ તેમને આવડે ખરૂં.

પાઠ ૬૬. કાગળ.

ટાટ ખેલ સાહેબખાની ફટકડી
કાગદી ધા ડોવી દેવું ચાળણી
ઘુંટવું તા તાવ

જૂનાં ટાટ બહુ કામનાં છે. લખવાના કાગળ એના થાય છે. જૂનાં ટાટને ચૂનાના પાણીમાં થોડા દહાડા પલાળી રાખી ખૂબ ખાંડી ખાંડીને ઝીણાં કરે છે. પણ તે મેલાં બહુ હોય છે, માટે સાબુ મેળવીને ધોવાં પડે છે. ધોયા કેડે તેનો સફેદ માવો થાય છે, તે પાણીમાં ડોવી દે છે. પછી ઝીણી સળીની ચાળણી તેમાં જરા વાર બોળી રાખીને કાઢે છે, તેથી તેઉપર પેલો માવો ઠરીને કાગળ બંધાય છે. એ કાગળઉપર જો આપણે લખીએ તો લખાય નહીં, કેમકે તે ઘણા કકરા, ને ફૂટી નીકળે એવા હોય છે. તેને લીસા ને લખાય એવા કરવાને સારૂ ઘઉંની ખેળ અને ફટકડી પાઈને આરીપેઠે ઘુંટે છે.

એવા તૈયાર કરેલા કાગળ કાગદી વેચે છે. એક આખો કાગળ તે તા કે તાવ કહેવાય. ચોવીશ તાવનો એક ધા. ગુજરાતી કાગળો ઘણી જાતના થાય છે; ઘણા સારા ને ઉંચા તે સાહેબખાની કહેવાય છે.

જૂના કાગળના પણ કાગળ બને છે, અને તે બનાવવાનું તો સેહેલું છે. તેને પલાળીને ઘુમ્એ કે માવો તૈયાર થાય. તેમાંથી ઉપર કહ્યાપ્રમાણે કાગળ પાડે છે.

પાઠ ૬૭. મૂરખાઈ.

દેશાવર કાગળીઆં અભણ મથાળું
ફાગ ઠોઠમોઠ નામું

કોઈ એક બાઈડીના ધણીએ તેના ઉપર દેશાવરથી કાગળ મોકલ્યો. તે કાગળ લઈને પેલી બાઈ એક જણ સારાં લૂગડાં પહેરીને જતો હતો, તેની પાસે વચાવવા આવી, ને તેના હાથમાં પેલો કાગળ આપ્યો. એણે તે ઉઘેડીને મથાળેથી તે ઠેઠ છેડાલગણ જોઈને પછી ઘણું રોવા માંડ્યું. તેઉપરથી પેલી બાઈડીને ફાળ પડી કે રખેને કંઈ માઠી ખબર આવી હોય. એની આંખમાં પાણી ઝળઝળીઆં ભરાઈ આવ્યાં, ને પેલાને કહ્યું, ભાઈ, એમ શું લખ્યું છે, તે ઉકેલીને મને સમજાવો તો ખરા કેમ રૂઓ છો? ત્યારે પેલો બોલ્યો, બાપા, હું તારો કાગળ વાંચીને નથી રોતો, હું તો મારી મૂરખાઈને રોઉં છું. જે આટલો કાગળ વંચાય એટલુંએ હું ભણ્યો નહીં, ને ઠોઠમોઠ રહી ગયો. કહેવત છે કે "ભણે ગણે તે નામું લખે, ને ન ભણે તે દીવો ધરે" એ ખરૂં છે. એ મને નક્કી થયું. આઉપરથી છોકરાંને સમજી રાખવું ઘટે છે કે જે મૂરખ અભણ હોય, તેને પછવાડેથી કેવું લાજી મરવું પડે છે, ને પસ્તાવો થાય છે.

પાઠ ૬૮. મૂરખાઈવિષે કવિતા.

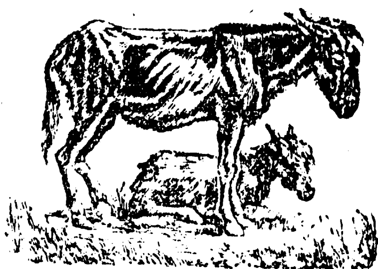
અભિમાન સરદાર રાય ઉર
નિશાની અસાર વહેમ બકવું

દોહરા.

મૂરખ માથે શીંગડાં
નહીં નિશાની હોય :
સાર અસાર વિચાર નહીં,
જન તે મૂરખ જાણ.
અક્ષર એક ન આવડે,
ઉર અભિમાન અપાર,
જગમાં તેને જાણવો
સૌ મૂરખ સરદાર.
વહેમ ભરી વાતો વડી
બહુ બડ બડતો જાય,
શીખામણ નહીં સાંભળે
તે મૂરખનો રાય

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૬૯. ગધેડું.

વેતરૂં આળોટવું અમીર દાબડો

ગધેડાં બહુ વેતરૂં કરે છે, અને જે દુઃખ પડે છે તે ધીરજથી ખમી રહે છે. ગધેડું ઘોડાજેટલું ઉતાવળું હીંડતું નથી; તે ધીમે હીંડે, પણ હઠે નહીં. જો તેની મરજી-પ્રમાણે કામ કરાવ્યું હોય, તો તે ઘોડાકરતાં વધારે વાર-લગણ કામ કરે. ગધેડાને લોક મૂરખ જાણે છે, અને મૂરખ માણસને કેટલાએક લોક ગધેડો કહે છે; પણ એ બોલવાની રીત ઠીક નથી. ગધેડાં છૂટ્યાં, એટલે આળોટવાને મંડી જાય, અને એક આળોટે, એટલે તેની દેખાદેખી બીજાંએ આળોટવા માંડે. આળોટવાપેહેલાં જે જગાએ ડોક આવવાની હોય, તે ઠેકાણેથી કાંકરાબાંકરા પગેવતી કાઢી નાંખે છે. ગધેડાં બહુ ભાર લઈ જવા લાવવાને કામ આવે છે. આ દેશમાં ગધેડાઉપર બેસવાની લાજ છે; પણ સિંધ દેશમાં તો મોટા મોટા અમીર-સરખા પણ ગધેડે બેસે છે.

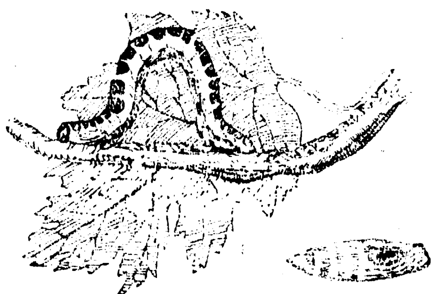
ગધેડાંને ચાર પગ હોય છે. તે પાતળા, ને તેનો દાબડો ઊંડો હોય છે, તેથી સીધી ઊંચી ટેકરીઉપર ચડી જાય છે. ગધેડાંના કાન લાંબા હોય છે. ગધેડીનું દૂધ માંદા માણસને પીવરાવે તો ઘણો ગુણ કરે છે.

૩૭. ગધેડાની વાત.

ડહું ન્યાલ

એક જણપાસે પૈસા ઘણા હતા, પણ તેની પાસે એક ગધેડો હતો. તેને તે ખડ ખવરાવે નહીં. એક દિવસ એના ભત્રિજે એનાપાસે કંઈ પૈસા માંગ્યા, ત્યારે તે બોલ્યા કે મારી પાસ તો કંઈ નથી, આરનો એક ગધેડો છે, તે જોઇએ તો લઈ જા. તેથી ભત્રિજો ગધેડાપાસે ગયો, ત્યારે તે જાણે તેને કહેતો હોય, કે મને દુઃખમાંથી છોડાવ, એવો તે દેખાયો. ત્યારે તે ગધેડાની તેને દયા આવી. ને તેને લઈ ગયો. થોડા દહાડાપછી પેલો કાકો મરી ગયો, એટલે ભત્રિજો ગધેડે બેસીને કાકાને ઘેર ગયો, અને ડેલામાં ગધેડાને બાંધ્યો. તેની આગળ ઘાસ નાખ્યું, પણ તે તે ખાય નહીં. અને પગેવતી ભોંય ખોતરે તે જોઈ પેલા ભત્રિજાએ વિચાર્યું કે આ શું કરવા ભોંય ખોતરતો હશે, એમાં કંઈ ભેદ હશે. તેથી તે ભોંય ખોદી જોઈ, તો માંહેથી એક ધનનો ચરૂ જડયો. એ રીતે ગધેડે પેલા ભત્રિજાને ન્યાલ કરી નાંખ્યો.

પાઠ ૭૧. રેશમ.

શેતૂર	પતંગીઉં	તાંતણો	કોશેટો
ખદખદતું	હીરાગળ	મૂગટા	હીર
અબોટીઆં	ગજીઆણી	મશરૂ	

એક જાતના કીડા રેશમ કરે છે. તે કીડો શેતૂરના પાંદડાં ખાઇને જીવે છે. ઘણાંક પાંદડાં ખાઈ રહ્યાપછી, શરીરમાંથી રેશમનો ઝીણો તાંતણો કાઢીને ખારેક જેવડો કોશેટો કરે છે, ને તેમાં કેટલાક દહાડાલગણ ભરાઈ રહે છે. આ ઉપલા ચિત્રમાં કીડા ને કોશેટો બેઉ પાડેલાં છે. રેશમ કાઢવામાટે કોશેટાને ઉના ખદખદતા પાણીમાં નાંખે, એટલે માંહેનો કીડો મરી જાય, ત્યારે તાંતણો ઉકેળી લે. કોશેટાને એમ ઉના પાણીમાં ન નાંખે, તો કેટલેક દહાડે તેમાંનો કીડો પતંગીઉં થઈ હીર કરડીને બહાર નીકળી જાય. શીવવા ને ભરવાના કામમાં હીર ઘણું આવે છે. તેનાં સારાં સારાં લૂગડાં પણ વણાય છે. રેશમ પેહેલું કોશેટા-માંથી કાઢે છે ત્યારે તેનો રંગ કંઈક પીળાશપર હોય છે. પછી રાતા, પીળા, લીલા, એવા ભાત ભાતના રંગ તેના-

પર ચડાવે છે. હીરાગળ લુગડાં ઘણી જાતનાં થાય કે તેના નામ, મુગટા, અંબોટીઆં, મશરૂ, કીનખાબ, ગજીઆણી. ને એવાં એવાં બીજાં ઘણાં થાય છે.

પાઠ ૭૨. આખલો અને મચ્છર.

માતેલો	*સાંઢ	તોબા	અહંકાર
નબળો	આંટો	તુચ્છ	ધરાઈને

એક માતેલો સાંઢ ધરાઈને બેઠો હતો, એવામાં એક મચ્છર ગણગણતો ગણગણતો તેના નાકઆગળ આવ્યો. તે જોઈ આખલો બોલ્યો, રે નીચ! નીકળ અહીંથી, મારા જેવા જબરાને તારા જેવા નબળાપર હાથ ચલાવવો ઘટતો નથી, નહીં તો એક પલકમાં તને કચરી નાંખું.

મચ્છરે કહ્યું, તું મને નબળો ગણે છે, તો હવે જોજે. પછી તે એક આંટો ફરી આવીને ઝટ લઈને આખલાના નસકોરાંમાં પેશી ગયો, ને માંહે એટલા તો ચટકા ભર્યા કે તેને તોબા તોબા કરાવી. તે પગ પછાડે, પૂછડી પછાડે, ને નાકમાંની વેદનાથી તે જાણે ગાંડાજેવો થઈ ગયો. અંતે લાંબો થઈને ભોંયે પડયો ત્યારે મચ્છરે નસકોરામાંથી બહાર નીકળીને કહ્યું, લે જોયું, હવે આજપછી અહંકાર કરીશ માં.

આ વાતઊપરથી સમજવું જે ગમે એવો હલકો હોય તેને પણ તુચ્છ ન ગણવો, અને પોતે મોટો હોય એવો અહંકાર કદી ન કરવો.

---

* સાંઢ એટલે આખલો.

પાઠ ૭૩. મચ્છર ને કરોળિઓ.

કરોળિઓ બેહેકવું જીતવું

હરાવવું જાળું શેર

પેલો મચ્છર આખલાને જીતીને બહુ ફુલાઈ ગયો, ને બોલ્યો, જુઓ, આ મોટા સાંઢીઆને મેં કેવો હરાવ્યો! મારી બરોબરી હવે કોણ કરનાર છે!

એક કરોળિઓ આવા ગર્વના બોલ પોતાના જાળામાંથી સાંભળીને તેની મૂરખાઈપર હસવા લાગ્યો. એવું મોટું કોઈ નથી કે તેના માથાનો કોઈ નજ હોય. શેરને માથે સવાશેર હોયજ.

મચ્છર મનમાં ફુલાતો ફુલાતો ઉડતો હતો એવામાં તે કરોળિઆના જાળામાં પકડાયો. જેમ જેમ નીકળવાને વધારે ફાંફાં મારે, તેમ તેમ જાળામાં તે વધારે અટવાતો જાય. પગ, પાંખો, ને ડંખ સૌ બંધાઈ ગયાં, એટલે કરોળિએ આવા આખલાના જીતનારને ઝાલીને મારી નાંખ્યો, ને પોતાને ઠેકાણે લઈ ગયો.

માણસ બેહેકી જાય છે ત્યારે એમ સમજે છે કે મારી બરોબર કોઈ નથી, પણ એ કેવળ મૂરખાઈ જાણવી.

પાઠ ૭૪. ખીસકોલી.

કોમળ　　રમુજી　　ચંચળ

એ જનાવર બહુ રમુજી જણાય છે. કોઈ વાર પાછલા પગપર બેશીને બે હાથવતી કંઈ દાણા કે ફળ ખાતું હોય છે, ત્યારે ઘણું રળિઆમણું દેખાય છે. એને ચાર પગ, લાંબી જાડી પૂછડી, અને ઉંદરના જેવું લાંબું મોં હોય છે. એના કાન ઉભા અને આંખો ઝીણી ને ચળકતી હોય છે. એના પગના પંજા વાંદરાના જેવા હોય છે, તેથી કંઈ ઝાલીને ઝાડપર કે ભીંતપર ચડી જાય છે. એના શરીરપર ધોળા ધોળા પટા હોય છે; એનાં રૂવાટાંનો રંગ કાળારાપર હોય છે. એની પૂછડીનાં રૂવાટાંની કલમ બને છે, તે ચિતારાને બહુ કામની છે.

ખીસકોલી બહુ ચંચળ છે. આમથી આમ દોડે, ને આમથી આમ દોડે. આ ઝાડપરથી આ ઝાડપર, ને આ ઝાડપરથી આ ઝાડપર ચડી જાય છે. એ જનાવર દેખીતું ઘણું કોમળ છે. દાણા, ફળ, કે ઝાડનાં ખીઆં એ બહુ ખાય છે.

પાઠ ૭૫. છેતરવું નહીં.

પાપ　　છેતરવું　　સંતાડવું
દડિઓ　　ચૂકવવું　　કરડી

એક દહાડે એક છોકરો પોતાની માની જોડે નાતમાં જ-

મવા ગયો. એ છોકરાનું આગળે દિવસે ડીલ બગડયું હશે, માટે તેની માએ કહ્યું કે તું આજ કડકો લાડુ લેજે, વધારે ખાઈશ તો વળી માંદો પડીશ. છોકરે કહ્યું, વારૂ. લાડુ આવ્યા ત્યારે માની સરત બીજે ઠેકાણે ગએલી જોઇને પેલાએ આખો લાડુ લીધો, ને તેમાંથી કડકો ભાગી બાકીનો દડિઆતળે સંતાડ્યો. માએ જોયું તો કડકો લાડુ દીઠો. એ છોકરે એની માને છેતરવાનું કર્યું, તે-પ્રમાણે તે છેતરાઈ, કેમકે તેને પેલા સંતાડેલા લાડુની કંઈ ખબર પડી નહીં. પણ પરમેશ્વરે એને પાપ કરતાં જોયો. તેની નજર કોઇથી ચુકવાતી નથી. એ પાપી છોકરાપર તેની કરડી નજર થઈ. એ છોકરે બહુ માઠું કામ કર્યું. કડકા લાડુસારૂ પોતાની વહાલી માને છેતરી શું એને લાજ નહીં આવી હોય? જેણે નાનપણમાં આવું કામ કર્યું, તે મોટપણમાં તો કોણ જાણે કેવું પાપ કરશે! એવું છોકરૂં કોને ગમે?

પાઠ ૭૬. ઘડી ને પળ.

તરતું ટંકોટંક ડૂબીજવું
મંદિર જોશી પળ કોષ્ટક

હરીલાલ.—મેહેતાજી સાહેબ, દહાડાની ઘડી કેટલી?

મેહેતાજી.—દહાડો એટલે શું તે તમે સારીપેઠે સમજ્યા, તો હવે તેપરથી એ જાણવાનું સેહેલું છે. દહાડાના સાઠ ભાગ કરીએ, તો એકેક ભાગ ઘડી કહેવાય. ઘડીનું માપ જાણવાને એક વાડકાજેવું વાસણ હોય છે. તેને તળીએ એક ઝીણો વહે પાડેલો હોય છે, તેથી તેને પાણીના વાસણમાં તરતું મૂકે છે, એટલે તેમાં પેલા વહેમાંથી પાણી

ભરાતું જાય છે. જ્યારે એ વાસણ છેક ટૈકોટક પાણીથી ભરાઈને ડુબી જાય, ત્યારે એક ઘડી થાય છે. એ વાડકો કાઢી લઈને વળી તરતો મૂકે છે. તે ડુબી જાય ત્યારે બીજી ઘડી થાય. એપ્રમાણે ઘડીએ ઘડીએ કરવું પડે છે.

કેશવલાલ.—પણ મેહેતાજી સાહેબ, તમે જે વાત કહી એવાં વાસણ કંઈ જોવામાં તો આવતાં નથી. તે કોને ત્યાં હોય?

મેહેતાજી.—એ વાડકાને ઘડી કહે છે. બધા લોક કંઈ એ વાપરતા નથી. મંદિર કે જોશીને ત્યાં હોય, કામ પડે ત્યારે એવી ઘડી માંડે છે. પણ કેશવલાલ ઘડીના પળ એટલે શું અને તે કેટલા?

કેશવલાલ.—ઘડીના પળ સાઠ, એવું અમે આંકમાંથી શીખી ગયા છીએ.

મેહેતાજી.—ઠીક, ઘડીનો બરોબર સાઠમો ભાગ તે પળ.

પાઠ ૭૭. ભારે ધાતુ (સોનું ને રૂપું).

મોહર કસબ પાલત્ર વેઠ કંદોરા

સોનું અને રૂપું મોંઘી ધાતુ ગણાય છે, કેમકે બીજી ધાતુઓ ભોંયમાંથી જેટલી નીકળે છે તેટલી એ નીકળતી નથી. તેટલામાટે સોના રૂપાનો એક નાનોસરખો કડકો હોય તોપણ તેની ઘણી કિમત બેસે. સોનાની મોહરો, અને રૂપાના રૂપિઆ પાડે છે, તેનું કારણ પણ એજ છે. આઠ દશ રૂપિઆ તો આપણી મૂઠીમાંએ રહે, પણ તેટલાનું લોઢું તો એટલું બધું આવે કે આપણાથી ઉપડે પણ નહીં. સોનારૂપાપર કાટ ચડતો નથી, અને એ દેખીતાં

સુંદર ને ચળકતાં, માટે એનાં સારાં સારાં ઘરેણાં થાય છે. કંઠી, કડાં, વેઢ, વીટીઓ સોનાનાં થાય છે. કલ્લાં, સાંકલાં, કંદોરા, એવી એવી જણસો રૂપાની થાય છે. કોઈ તાલેવર હોય, તે તો લોટા, લોટીઓ, વાડકીઓ, અને એવાં એવાં બીજાં વાસણ પણ રૂપાનાં કરાવે છે. અરધા, પાવલી, બે-આનીઓ રૂપાની થાય છે. સોના રૂપાના તાર ઘણા ઝીણા થાય છે. તે તારને હીરસાથે વણીને કસબ કરે છે. પછી તે કસબની કોર, પાલવ, કે તોઈ વણીને લૂગડે ચોડે છે.

પાઠ ૭૮. માણસ અને જનાવર.

ભાગ ૧.

નાખુશ

જોઈએ વારૂ આપણે અને જનાવર કઈ વાતમાં મળતાં નથી અને કઈ વાતમાં મળતાં છીએ. આપણે ટટાર ચાલીએ છીએ, જનાવરથી તેમ ચલાતું નથી, એ તો પોતાનું મોઢું ભોંયગમ રાખી હીંડે છે. આપણે પગે હીંડીએ છીએ, તેમ જનાવર પણ પગે હીંડે છે. આપણે આંખે જોઈએ છીએ, કાને સાંભળીએ છીએ, નાકે સુંઘીએ છીએ, જીભે ચાખીએ છીએ, અને શરીરે કંઈ લાગે છે તો તે જાણીએ છીએ. જનાવર પણ તેમજ કરે છે. કંઈ સારૂં થાય ત્યારે આપણને ખુશી થાય છે, ને માઠું થાય ત્યારે નાખુશી લાગે છે તેપ્રમાણે ઢોરને પણ થાય છે, એટલે કંઈ સારૂં જોઇને ખુશ થાય, ને માઠું જોઇને નાખુશ થાય. ગાય પોતીકા વાછરડાને જોઈ ખુશ થઈ તને ચાટે છે, પણ વાછરડું ખોવાય, કે મરી જાય, તો બહુ દુઃખી થાય છે.

પાઠ ૭૯. માણસ અને જનાવર.

ભાગ ૨.

વાચા ભાન

આપણને વાચા છે તેથી આપણા મનમાં હોય તે બીજાને કહીને સમજાવીએ, પણ ઢોરથી તેમ થતું નથી. મોંહથી કંઈ સાદ કરે ખરાં, પણ બોલાતું નથી. કૂતરાંને દુઃખ થાય છે ત્યારે તે રડે છે, ને ખીએ છે ત્યારે પૂછડી પાછલા પગવચ્ચે ઘાલી દે છે, પણ એનાથી બોલાતું નથી.

આપણને ઈશ્વરે અક્કલ આપી છે, તેથી વિચાર કરી શકીએ, ને બધું સમજી શકીએ, પણ જનાવરથી તેમ થતું નથી, કેમકે તેને અક્કલ નથી. આપણે તો જાણીએ કે ઘરને બારી બારણાં શું કરતા હોય; ચૂલા મેડોડાના શા-માટે કરે છે, ને લાકડાંના શાવાસ્તે કરતા નથી. એ બધી વાતો આપણે તો સમજીએ, ને તેનાં કારણ જાણીએ, પણ ઢોર એવું કંઈ સમજે નહીં.

વળી આપણે સમજીએ છીએ જે સારૂં કામ કરવામાં પુણ્ય છે, ને ખોટું કરવામાં પાપ છે. પણ તેમને પાપ કે પુણ્યનું કશું ભાન નથી.

પાઠ ૮૦. ભાઈબેનનું હેત.

કાંચળી પીઅર મોસાળ

લલુ ને લખી કરીને ભાઈબેન હતાં, તેમને જૂઠું બોલ-વાની ટેવ નહોતી; વળી એક એકને ઘણું હેત, ને કદી લડે નહીં. એક દિવસ તેમની મા પીઅર જવાની હતી. તેણે બેઉ છોકરાંને કહ્યું કે આજ તમને મોસાળ તેડી

જઇશ. એ સાંભળી તેમને ઘણો હરખ થયો. પછી રમતાં રમતાં લખીના પગની ઠેસે પાણીનો લોટો ઢોળાઈ ગયો, ને તેથી તેમની માની કાંચળી પલળી ને બગડી. પછી તેમની માએ દીઠું ને જાણ્યું જે એ કામ છોકરાંનું હશે. માટે તેમને બોલાવીને કહ્યુ, તમે મારી નવી કાંચળી બગાડી, માટે આજ તમને મોસાળ નહીં તેડી જાઉં. એ સાંભળીને બેઉનાં મોં ઉતરી ગયાં. માની રીસ જરા ઉતરી, ત્યારે લખીએ જઇને કહ્યું, મા. પાણી તો મારાથી ઢોળાયું હતું, એમાં ભાઈનો તો કશો વાંક નથી, તો એને શામાટે નથી તેડી જતી? માએ લલ્લુને તેડીને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે પણ જેવું બન્યું હતું તેવું કહ્યું. તેથી માએ કહ્યું, વારુ, ત્યારે તું મારી જોડે આવજે. પછી લખી બાપડી ઘેર રહી, વાહ! એ બે ભાઇબેન કેવાં ડાહ્યાં!

પાઠ ૮૧. ભાઇબેનવિષે કવિતા.

નિંદે બળવંતા કલેશ હળતાં

ચોપાઈ.

મળી આપણ જણ બંને બેન,
સંપી રમીએ તો સુખ ચેન;
લડે રડે તો સઘળો શોક,
લાજ ઘટે ને નિંદે લોક.
બળવંતે પરમેશ્વર બાપ,
અમને સંપ સદા તું આપ.
જેથી સુખમાં દહાડા જાય,
કદીએ લેશ કલેશ ન થાય.

હળતાં મળતાં બાળક હોય,
કદીએ લડે રડે નહીં કોય.
રમે જમે ને ગીતો ગાય,
માના મનમાં રાજી થાય.

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૮૨. પાણી.

ટપકાં   ઝમવું   કરા   ઠીબ
ધુમર   બરફ   રૂપ

તમે દીઠું તો હશે જે ચુલે પાણીની તપેલી મુકી હોય, તેમાંથી વરાળ નીકળે છે. જો તેના ઉપર તાસક ઢાંકીએ ને તેમાં ટાઢું પાણી રેડીએ, તો તે તાસકનીચે પાણીનાં ટપકાં ચોટેલાં દેખાય છે. એ પાણી કંઈ ઉપરનું ટાઢું પાણી ઝમીને નીચે ગએલું નથી, એ તો તપેલીમાંની વરાળ તાસકઉપરના ટાઢા પાણીને લીધે ઠરીને તે તાસકની પાછળ ચોંટી રહે છે.

કોઈ વખત ગગનમાંથી કરા પડે છે. તે હાથમાં રાખે તો હાથની ગરમીથી ઓગળી જઇને તેનું પાણી થાય છે. કોઈ વખત ઠાર પડે છે, ત્યારે છાપરાઉપર ઠીબમાં પાણી રાખ્યું હોય, તો તે ઘીની પેઠે ઠરી જાય છે, એને બરફ કહે છે, ને પછી દહાડો ઉગે છે, ત્યારે ઓગળીને પાછું તેનું પાણી થાય છે.

શિઆળામાં સાંજે વેગળેથી ધુમાડાજેવું દેખાય છે. તેમાં જઇએ તો લુગડાં ભીનાં થાય છે. એને ધુમર કહે છે. રાતમાં એવી રીતે ઘાસ કે ઝાડના પાંદડાંઉપર મોતીના દાણાજેવું પાણી પડેલું દેખાય છે, તેને ઝાકળ કહે છે.

ત્યારે આ વાતઉપરથી નક્કી થાય છે કે વરાળ, કરા, બરફ, ધૂમર, ને ઝાકળ, એ સર્વ જૂદાં જૂદાં રૂપ છે પણ તે જાતે પાણી છે.

પાઠ ૮૩. સાપ.

મધ્યમ પુષ્કળ ડામ

સાપ લાંબો અને જેમ વળવું હોય તેમ વળે એવા હોય છે, કેમકે એના બરડાનાં હાડકાંમાં સાંધા પુષ્કળ છે. મધ્યમ લંબાઇના સાપમાં એવા ત્રણસેં સાંધા હોય છે. કહે છે કે સાપના પગ પેટમાં હોય છે, પણ તેમ નથી. એની પાંસળીઓના છેડા જમીનઉપર ટેકી ટેકીને એ ચાલે છે, તેથી લોક જાણે છે કે પેટમાં પગ છે તેવતી ચાલે છે. એના જડબાના પણ જૂદા જૂદા કડકા છે, તેથી જોઇએ તે રીતે તાણીને નાનું મોટું મોઢું કરે છે.

સાપને એવા દાંત હોય છે કે ઝાલી શકે, તેથી ઉંદર કે કંઇ જનાવર પકડીને આખું ને આખું ગળી જાય છે, પણ તેનાથી ચાવીને ખવાતું નથી. કોઈ સાપને ઝેરી દાંત હોય છે. તે જ્યારે કરડે છે, ત્યારે પેલા ઝેરી દાંત ઘોચે છે, તેથી તેની તળેની ઝેરની થેલી દબાય છે ને તેમાંનું ઝેર તે પોલા દાંત વાટે ઘામાં પેશીને લોહી જોડે ભેગું થઈ જાય છે.

સાપ કરડે કે તરત જખમની ઉપર થોડે છેટે તાણીને પાટો બાંધવો કે તેથી ઝેર બીજા લોહીમાં પસરે નહીં; પછી તેના બીજા ઘટતા ઉપાય કરવા, અથવા જાણીતા માણસપાસે તેને લઈ જવું.

પાઠ ૮૪. સિંહ ને ઊંદર.—ભાગ ૧.

જીવતદાન મહારાજ કાલાવાલા સામર્થ્ય

એક સિંહ ઉનાળામાં ઝાડને છાંયે પડ્યો પડ્યો ઉંઘતો હશે. તેનાં શરીરઉપર થઈને કેટલાક ઉંદરે દોડાદોડ કરી મૂકી. સિંહ જાગી ઉઠ્યો, ને એના પંજામાં એક ઉંદર આવ્યો, તેને એ મારવાનું કરતો હતો. એટલામાં પેલે ઉંદરે કાલાવાલા કર્યા જે મહારાજ, આટલો ગુનો માફ કરો. સિંહને દયા આવી ને તેને છોડી દીધો. જતી વેળા ઉંદર એટલું બોલ્યો જે સાહેબ, તમે દુઃખમાં હશો, ત્યારે મારાથી તમારી જે ચાકરી બનશે, તે કરીને તમારૂં દુઃખ ટાળીશ, કેમ જે આજ તમે મને જીવતદાન આપ્યું. પેલો સિંહ હશીને મનમાં કહેવા લાગ્યો જે આ નાનો સરખો ઉંદરડો જોને કેટલી શેખી કરે છે. એને મારા સામર્થ્યનું ભાન નથી. હું આખા વનનો રાજા છું, તેને આ ગરીબડાજેવો ઉંદર કહે છે જે હું તમારૂં દુઃખ ટાળીશ. કેવો ઘેલો છે! એ મારૂં દુઃખ શું ટાળશે!

પાઠ ૮૫. સિંહ ને ઊંદર.—ભાગ ૨.

હાજર તરણું બજાવશે દાસ

એક વેળા એવું બન્યું જે પેલાજ ઝાડતળે એક જણે જાળ નાંખી હતી. તેમાં એનોએજ સિંહ આવી પડ્યો,

ને ઘણાંએ ફાંફાં માર્યાં, પણ માંહેથી છૂટાયું નહીં, ને બહુ અકળાયો એટલે બૂમો પાડવા માંડી. તે સાંભળીને પેલો ઉંદર દરમાંથી ઝટ લઇને બહાર આવ્યો, ને જોયું તો પેલા સિંહને મોટા દુઃખમાં દીઠા. ઉંદરે વિચાર્યું જે આ વખત જીવતદાનનો બદલો વાળવાનો આવ્યો છે. પછી તેણે સિંહને કહ્યું, મહારાજ, ફિકર કરશોમાં, તમારો દાસ હાજર થયો છે. તેનાથી બનશે તે ચાકરી બજાવશે. પછી તેણે પેલી જાળ દાંતવડે કાતરી નાંખી, ને સિંહને છૂટો કર્યો. સિંહ પણ મનમાં સમજ્યો જે તે દહાડે હું હસ્યો હતો, પણ હવે મને ખબર પડી કે વખતે તરણું સરખું હોય તે પણ કામમાં આવે છે. આ વાતપરથી વાંચનારે યાદ રાખવું જે કોઇને હલકું ગણવું નહીં. વખત આવે ત્યારે સૌ કામ આવે છે. વળી કોઇએ આપણું સારૂં કર્યું હોય, તો તેનો પાડ માનીને પ્રસંગ આવે ત્યારે તેનો બદલો વાળવો.

પાઠ ૮૬. શણ.

સાંઠીઓ બોયાં સોટી દીવાસળી
રેસા સૂતળી ટાટપટી

શણના છોડ માણસપૂર થાય છે. તેને પીળાં ફૂલ આવે છે. એ છેટેથી તુવેરનાં જેવાં દેખાય છે. શણનાં બીઆં અને પાંદડાં તો ઝાઝાં કામમાં આવતાં નથી, પણ તેની સાંઠીઓ બહુ ખપની છે. જ્યારે શણનેસારૂ બી વાવે છે, ત્યારે તે ઘણાં પાસે પાસે વાવે છે, તેથી કરીને છોડને લાંબા ફાંટા ફૂટતા નથી. એ છોડનાં ફૂલ ખરી ગયાપછી શીંગો આવે છે. તે પાકીને ઘુઘરાની પેઠે ખડખડ વાગે છે, ત્યારે ખેતરમાંથી શણના સૂકાએલા છોડ ઉપાડી લે છે. વળતી

તેના ભારા બાંધીને તળાવ, નદી, કે બીજી કંઈ પાણીની જગ્યા હોય, ત્યાં ભાર મૂકીને કાદવમાં દબાવી રાખે છે. તેનો રસ કોહી જાય છે, ત્યારે બહાર કાઢીને તે એક એક સોટીને છેડેથી જરા મરડીને ભાગે છે, એટલે તેમાંથી રેસા નીકળે છે, ને જે બાયાં રહે છે, તેની દીવાસળી કરે છે.

એ રેસાને ધોઈ સાફ કરે છે, ને તેની સૂતળી વણે છે. ટાટ પણ એનાંજ વણાય છે. સૂતળીનાં ટાટ વણે છે, તેને ટાટપટી કહે છે.

પાઠ ૮૭. શિઆળ.

શિઆળવાં ભુંગળાં વાઢ બોલ ખંડેર*

મેદાનમાં રાત્રે જનાવરો બૂમો પાડે છે, તે તમે જોયાં હશે. એમનું નામ શું? એમને શિઆળવાં કહે છે. તમે શિઆળવાં દીઠાં છે? ના, શિઆળ ઘણું બીકણ જનાવર છે, તે દિવસે બહાર નીકળતું નથી, કોઈ ચોરીથી નીકળે તો નીકળે.

શિઆળ કુતરાના જેવડું, ને મેલા પીળા રંગનું હોય છે. એને લાંબું ને છેડેથી ભુંગળાંજેવું મોં હોય છે. એને કાનને છેડે અણી હોય છે, ને એની પૂછડીએ બહુ વાળ હોય છે.

રાતે ટોળું થઈ શિઆળવાં ખાવાનું શોધવા નીકળે છે. મુએલાં જનાવર પડયાં હોય તે ખાય છે. વખતે લાગ આવે તો ગામમાંથી કૂકડાં કે બીજાં નાનાં જનાવરો ચોરી જઈ મારી ખાય છે. જ્યારે પેટ ભરીને માંસ ન મળે ત્યારે ફળ મેવો ખાય છે. તેથી કોઈ વાર વાડીઓમાં ને

---

*ખંડેર એટલે ખંડિએર.

શેરડીના વાઢમાં પેશીને બહુ નુકસાન કરે છે. એકાંત જગામાં બોલ ઓદી તેમાં શિઆળવાં રહે છે. તેમને ખંડરમાં રહેવું બહુ ગમે છે.

પાઠ ૮૮. લોભીઓ.—ભાગ ૧.

લોભીઓ જમણવાર પડપૂછ લાભ

એક લોભીઓ હશે તેને ત્યાં એક જણ ગયો ને કહ્યું કે, ભાઈ સાહેબ, તમારે ત્યાં તપેલાં છે તે જરા આજનો દહાડો આપો, તો તમારો મારે માથે મોટો પાડ થશે. આજ મારે ત્યાં જમણવાર છે, તે થઈ રહેશે કે તમારાં તપેલાં તમને પાછાં પહોંચતાં કરીશ. લોભીએ તપેલાં આપ્યાં. થોડા દહાડા ગયાપછી એ તપેલામાં બીજાં નાનાં તપેલાં મુકીને પેલો પાછાં આપવા આવ્યો, ને પેલા લોભીઆને કહ્યું કે આ સંભાળી લો. પેલાએ ગણવા માંડયાં, તો વધ્યાં. ત્યારે પૂછ્યું કે આટલાંજ લઈ ગયા હતા? તે કહે કે ના, થોડાં લઈ ગયો હતો. ત્યારે પેલે પૂછ્યું કે આ વધારે ક્યાંથી આવ્યાં? પેલો કહે કે તમારાં તપેલાં મારે ઘેર વિઆયાં, માટે આ નાનાં તપેલાં મોટાનાં બચ્ચાં છે. પેલે લોભીએ વિચાર્યું જે આ તો કોઈ મૂરખ છે. બીજાનાં તપેલાં મારે ત્યાં ભૂલથી લાવ્યો હશે, ને આમ બોલે છે, માટે હવે વધારે પડપૂછ કરવી નહીં. આપણને તો એમાં લાભ છે. એમ વિચારીને બધાં રાખ્યાં.

પાઠ ૮૯. લોભીઓ.—ભાગ ૨.

ધૂતારા નાદાન આદમી

પછી એક વખત પેલો આદમી ફરીને એ લોભીઆને ઘેર ગયો, ને કહ્યું કે ભાઈ, આજ મારે ઘેર વળી નાત છે, તેથી ઘણાં તપેલાંનો ખપ પડયો છે. પેલે લોભીએ કહ્યું, ભલે, જોઈએ તેટલાં લઈ જાઓ. પેલો ઘરમાંનાં બધાં લઈ ગયો, એક બાકી રાખ્યું નહીં. લઈ જઈને ઘરમાં મુકયાં તે પાછાં આપ્યાંજ નહીં. ઘણા દહાડા થયા, ત્યારે લોભીએ પેલાને પૂછ્યું, ભાઈ, કેમ હજુ તપેલાં પાછાં લાવ્યાં નહીં. ત્યારે પેલો બોલ્યો જે તે તો મરી ગયાં. પેલો લોભીઓ બોલ્યો, અરે નાદાન, વળી તપેલાં તે મરતાં હશે? ત્યારે પેલો બોલ્યો, ભાઈ સાહેબ, ત્યારે એટલું વિચારોની જે તપેલા વળી વિઆતાં હશે. પેલો લોભીઓ એટલું સાંભળીને ચુપ થઈ ગયો. કશુંએ બોલ્યો નહીં. કહેવત છે કે "જ્યાં લોભીઆ વસતા હોય, ત્યાં ધૂતારા ભૂખે ન મરે."

પાઠ ૯૦. ભીંડી.

વાણ

ભીંડીના છોડ પણ શણના જેવડા ઊંચા હોય છે, પણ એ બંનેના ફૂલમાં ફેર છે. શણની શીંગો થાય છે, ને ભીંડીને ઝીણા ઝીણા ભીંડાજેવું થાય છે. શણનું ફૂલ રંગે પીળું હોય, ને ભીંડીના ફૂલનો રંગ ધોળો હોય.

જેમ શણના છોડને કોહોવરાવીને તેમાંથી શણના રેસા કાઢે છે, તેજપ્રમાણે ભીંડીના છોડમાંથી પણ કાઢે છે.

એ રેસાને વણીને તેની દોરીઓ કરે છે. એ દોરીઓનાં મોટાં જાડાં દોરડાં પણ બનાવે છે. ઘણા ખરા ગરીબ લોક ખાટલા ભરવામાં સૂતરની પાટીને ઠેકાણે વાણ ભરે છે. તે વાણ પણ ભીંડીનુ થાય છે.

ભીંડીમાં ને શણમાં રંગનાએ ફેર છે. ભીંડીના રંગ ધોળો, ને શણનો રંગ કાળાશપર હોય છે. શણના કરતાં ભીંડી ઘણી ટકાઉ ગણાય છે.

પાઠ ૯૧. ઊંટ.

ખુંધ	રેતાળ	સંદેશો	મુસાફરી
રણ	અરબી	પોષણ	સાંઢણી

ઊંટ બહુ ઉંચું, ને તેની પીઠપર મોટી ખુંધ નીકળેલી હોય છે. એનું ગળું લાંબું અને મોં નાનું છે. હોઠ તો હાલ્યાંજ કરે છે. એ દેખીતું તો બહું તરેહવાર દેખે, પણ બહુ કામનું છે. રેતાળ જમીનપર બહુ ઝડપથી ચાલે છે,

તેથી, તથા પાણીવગર કેટલાક દહાડાલગી એને ચાલે છે, તેથી, રેતીનાં મોટાં મોટાં રણમાં મુસાફરી કરવાનું તેને ઘણું. સેહેલું પડે છે.

ઉંટને કાંટાનાં ઝાડ ખાવાં બહુ ગમે છે, તેથી વાટે ચાલતાં ખાવળીઓ, કે એવાં કંઈ ઝાડ આવે, તે ખાવા મંડી જાય છે. જ્યારે મોટા રણમાં મુસાફરી કરતાં ઘણાક દહાડાલગી ખાવા પીવાનું નથી મળતું, ત્યારે એની ખૂંધ સંકડાઈને નાની થઈ જાય છે, કેમકે તેમાંની ચરબીથી એનું પોષણ થાય છે.

ઘણાં ઝડપથી ચાલનારાં ઉંટને સાંઢણીઓ કહે છે. કામના કાગળ કે સંદેશા લઈ જવાને એ બહુ ખપ લાગે છે.

પાઠ ૯૨. વનસ્પતિની શી શી જણસો આપણા ખાધામાં આવે છે.

ભાગ ૧.

વેલા	સૂરણ	રતાળુ	સકરીઆં
બટાટા	કંદ	તળવું	અળવી
તાંદળજો	મેથી	પોઈ	બાફીને

કેટલાંક ઝાડનાં મૂળીઆં, થડ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, બીયાં, સૌ ખાધામાં આવે છે. કેટલાંક ઝાડ મોટાં, કેટલાંક નાંના છોડવા, અને કેટલાંક તો વેલાજ હોય. સૂરણ, રતાળુ, સકરીઆં, બટાટા, એ સૌ કંદ ભોંયમાં થાય છે. તેને બાફીને કે તળીને ખાધાં હોય તો બહુ સ્વાદ લાગે છે.

ડાંગર, બાજરી, ઘઉં એના તો દાણાજ ખવાય, તેનાં થડ એટલે સાંઠા ખાધામાં આવતા નથી. પણ શેરડીના તો

સાંઠાજ ખવાય, એનાં પાંદડાં કે બીજું કંઈ ખાધામાં આ- વતું નથી. શેરડીનો રસ કેવો ગળ્યો લાગે છે!

તાંદળજો, મેથી, પોઈ, અને એવી એવી ઘણી જાતની ભાજીનાં પાંદડાં ને કૂમળાં ડાંખળાં, એ સૌનું શાક થાય છે. એનાં મૂળીઆં તો કડણ હોય છે; માટે ખાવાના કામમાં આવતાં નથી, કેમ કે તે ઘણી વાર દેવતાપર રાખે તો પણ ચડે નહીં. પણ અળવીનાં તો પાંદડાં, ડાંડા, ને કંદ ત્રણે ખાધામાં આવે છે.

પાઠ ૯૩. વનસ્પતિની શી શી જણસો આપણા ખાધામાં આવે છે.

ભાગ ૨.

*સેકટો અગથિઓ કડો લીલવા

સેકટાનાં, અગથિઆનાં, અને કડાનાં ફૂલ તળીને અથવા કઢીમાં નાંખીને ખાય છે, અને તેમાંના કેટલાંકની તો શીંગો પણ ખવાય છે.

કેટલાંક ઝાડની શીંગો લીલી ને લીલી શાક કરીને ખવાય છે; અને તે સૂકાઈને તેના દાણા નીકળે છે તે પણ ખાધામાં આવે છે. સેકટાની, ચોળાની, ગુવારની, એવી એવી કેટલીક જાતની શીંગો તો એમની એમ રાંધીને ખવાય છે. પણ વટાણા, લાંગ, ને તુવેરની શીંગોને ફોલીને તેના લીલવાનું શાક કરે છે, કેમકે તેનાં છોડાં

---

* સેકટો એટલે સરગવો.

જાડાં ને કઠણ હોય છે. વાલની પાપડી કૂમળી હોય, ત્યારે તો તેને છોડાંમુદ્ધાં રાંધે છે, પણ કઠણ હોય ત્યારે તો એકલા લાલવાનુંજ શાક કરે છે.

ફળ બહુ જાતનાં થાય છે. કેરી, જાંબુ, નારંગી, કેળાં, એવાં એવાં ફળ એમનાં એમ ખવાય છે. રીંગણાં, ભીંડાં, કોળું, દૂધી, કારેલાં, કંટોળા, એ પણ ફળ સમજવાં. પણ એ રાંધ્યાવગર ખાતાં નથી.

પાઠ ૯૪. વાહાણ.

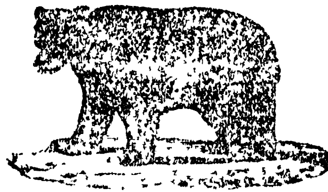
પાર	સઢ	મછવો	સીધું	સામાન
માછી	ખારવા	હંકારવું	*હલેસાં	તોપ

એક ગામથી બીજે ગામ જતાં રસ્તામાં વખતે મોટી નદી આવે તો આપણું આ પારથી પેલે પાર કેમ જઈએ વારૂ? એવે ઠેકાણે તો ઉતરવાને સારૂ હોડીઓ રાખેલી હોય છે, તે હોડામાં બેશીને ઉતરાય. હોડા પાણીમાં તરે છે, કેમકે એ લાકડાની કરેલી હોય છે અને લાકડું હલકું માટે તે તરે છે. માછી કે ખારવા હોય તે હોડી હંકારે છે. હોડીને મોટી ચાદરોજેવાં લૂગડાં બાંધે છે તેને સઢ કહે છે. તેમાં પવન ભરાય. ત્યારે તે ખૂબ ઝડપથી ચાલે છે. પણ નહીં હોય ત્યારે હલેસાં મારીને કે વાંસવતી ટેકીને હોડી ચલાવે છે. નાની નદીઓમાં ફરવાને નાની નાની હોડીઓ હોય છે, પણ મોટા દરિઆમાં જવા આવવાને તો મોટી મોટી હોડીઓ હોય છે. બસેં ત્રણસેં હોડીઓ એકઠી કરીએ તકરતાં પણ તે તો મોટી હોય. એવી હોડીઓને વાહાણ

* હલેસાં એટલે ચાટવા.

રહે છે. હોડીને કે મછવાને તો એકાદ સઢ હોય, પણ વાહાણને તો એવા ઘણા હોય છે. મછવામાં કે હોડીમાં ભાગ્યે પચાશ આદમી માય, પણ વાહાણમાં તો બસેં ત્રણસેં, ને વખતે મોટા વાહાણમાં તો હજારો માણસ સમાઈ જાય, ને વળી તે બધાંનું સીધું, સામાન, પેટી, પેટારાસુદ્ધાં રહે. એવા વાહાણપર વળી તોપો પણ રાખે છે.

પાઠ ૯૫. રીંછ.—ભાગ ૧.

બિઆમણી મધમાખ મધપૂડો

રીંછને આખે ડીલે જાડા ને લાંબા વાળ હોય છે. રીંછ જમીનપર ચાલે, પાણીમાં તરે, ને ઝાડઉપર પણ ચડે. તેના પગ મજબૂત હોય છે, તેવતી ઝાડ પકડી ઉપર ચડે છે. રીંછનું શરીર બહુ ભારે છે, તોએ તે બિલાડીના જેવી ઝડપથી દોડે છે. તે જુદા જુદા રંગનું હોય છે. કેટલાંએક કાળાં, કેટલાંએક ભૂરાં, ને કેટલાંએક ધોળાં પણ હોય. રીંછમાં એક જાત ઘણી બિઆમણી હોય છે. રીંછ ફળ, કંદ, માછલી, તથા માંસ ખાય છે. પણ તેને મધ બહુ ભાવે છે. વનમાં પોલાં ઝાડમાં રાની મધમાખ મધપૂડા બાંધે છે. તે જો રીંછના જાણવામાં આવે, તો એના ભોગ મળ્યા. આખો દહાડો કરડી કરડીને ઝાડમાં પોતાના પંજા

માય તેવડું કાણું પાડે, ને જોતાં જોતાંમાં સઘળું મધ ખાઈ જાય. મધમાખ્યાનું એની જોડે કશુંએ ચાલતું નથી, કેમકે એના વાળ ને એની ચામડીને લીધે ચટકા લાગતા નથી.

પાઠ ૯૬. રીંછ.—ભાગ ૨.

ભચરડીને

રીંછ માણસપર આવે છે, ત્યારે પાછલા પગપર ઉભું થઈ આગલે પગે પકડીને બાપડાને ભચરડીને મારી નાખે છે, પણ તેના પર તે જવલેજ પડે છે. ઘણાંજ ભુખ્યાં થયાં હોય, કે એનાં બચ્ચાંને છેડશે એવું એમને લાગે, તોજ તે માણસની સામાં થાય. એને એનાં બચ્ચાં બહુ વહાલાં હોય છે. જ્યાં ટાઢ બહુ પડે, ને શિઆળો લાંબો હોય, ત્યાં ધોળાં રીંછ હોય છે. બધી ભોંય બરફથી ઢંકાઈ જાય છે, અને ઘણા દહાડાસુધી સૂરજ જણાતો નથી, ત્યારે ધોળાં રીંછ બરફમાં ખાડો ખોદીને આખો શિઆળો બચ્ચાંસુદ્ધાં રહે છે, ને ઉનાળામાં બરફ ઓગળવા માંડે ત્યારે બહાર નીકળે છે. એનાં બચ્ચાં કુતરાજેવડાં હોય છે. તે માની કેડે ભમતાં ફરે છે. પાણીમાં ઉતરે ત્યાં પણ જોડે તરે, ને થાક લાગે ત્યારે માની પીઠપર ચડી બેસે.

પાઠ ૯૭. હલકી ધાતુ.—ભાગ ૧.

મેળવણી કંસારા કલઈઘડા બેગ

સોના રૂપાકરતાં વધારે કામની ધાતુઓ તો તાંબું, જસત, સીસું, અને કલઈ વગેરે છે. તાંબાનો રંગ લાલ અને

જસતનો ધોળો હોય છે, પણ એ બંનેને ગાળીને મેળવે છે, ત્યારે તે મેળવણી પીળી થાય છે, તેને પીતળ કહે છે. હવે જુઓ તાંબાપીતળનાં વાસણ કેટલાં બધાં થાય છે. લોટા, લોટીઓ, ગાગેર, ઘડા, તપેલાં, તપેલીઓ, વાડકા, વાડકીઓ, કથરોટો, થાળીઓ, કુંડીઓ, ચરૂ, તાસકો, એવાં એવાં ઘણાંજ વાસણ કંસારા ઘડીને કરે છે. પણ એવાં વાસણને કાટ ચડે છે, માટે કલઈ કરાવ્યાવિના તેમાં કંઈ ખાવું નહીં, કે કંઈ જણસ ઝાઝી વાર ઘાલી મૂકવી નહીં. કલઈ કરાવેલાં તાજા વાસણ રૂપાજેવાં ચળકતાં દેખાય છે. કલઈ રંગે રૂપાજેવી ધોળી હોય છે, પણ એના જેવી કઠણ નથી. કલઈનો કટકો હાથે વાળીએ તો વળે, પણ તેવોજ રૂપાનો હોય તો વાળતા કઠણ પડે. દોહણી, વાડકા, વાડકીઓ નરી કલઈનાં કરવા જોઈએ; કેમકે કટાય એવી વસ્તુઓ તેમાં ગળવામાં આવે છે. કલઈઘડા એવાં વાસણમાં સીસાનો ભેગ કરે છે તે બહુ ખોટું છે, કેમકે સીસાનાં ભેગવાળાં વાસણમાં રાખેલું ખાધાથી રોગ થાય છે.

પાઠ ૯૮. હલકી ધાતુ.—ભાગ ૨.

ગોળીઓ છરા બંદૂક કાંતીલોહૂં

જેમ તાંબા પીતળને કલઈ કરે છે, તેમ વિલાયતમાં લોઢાનાં પતરાંને કલઈ ચડાવે છે. કલઈનો રસ કરીને તેમાં પાતળાં પતરાં બોળી કાઢે છે, એટલે તેપર કલઈ ચડે છે. એવાં પતરાંને કાંતીલોહૂં અથવા ચીનાઈ પતરાં કહે છે. એની દાબડીઓ, પેટીઓ, દાબડા, ફાનસ, અને એવી બીજી ઘણી વસ્તુઓ બનાવીને વોહોરા વેચે છે.

તાંબાનો રસ કરીને તેમાં કલઈ નાંખે છે, એટલે કાંસું થાય છે. કાંસાનાં વાસણ કટાતાં નથી, માટે જમવાની થાળીઓ ને વાડકીઓ ઘણાખરા એનાંજ કરાવે છે. સીસાનો રંગ જસતના જેવો હોય છે ખરો, પણ એના જેવું એ કઠણ નથી. સીસું બહુ નરમ છે; એક કડકો કે પતરું સીસાનું હોય, ને તેને વાળીએ તો ઝટ દઈને વળી જાય. બંદુકની ગોળીઓ ને છરા એના બને છે. રંગના કામમાં સિંદૂર આવે છે તે પણ સીસાનું થાય છે.

પાઠ ૯૯. રત.—ભાગ ૧.

મોસમ રત આંબાગાળો ટેટી ટૌકા

કુંપળ મોર તરબૂચ કલ્લોલ રાએણ

વરસની મોટી મોટી મોસમ એટલે રત ત્રણ ગણાય છે, ઉનાળો, ચોમાસું, ને શિઆળો. ઉનાળામાં દહાડા લાંબા ને રાતો ટુંકી હોય છે. તાપ બહુ પડે છે તેથી ડીલે બફારો વળે છે, તથા નદી, તળાવ, એ સૌમાંથી પાણી સુકાઈને આછું થઈ જાય છે. કેટલાંક ઝાડને ફણગા ફૂટી નીકળે છે, પછી તેમાંથી કુંપળો થાય છે, ને તેનાં મોટાં પાંદડાં થાય છે. કેટલાંએક ઝાડપર મોર કે ફૂલ થાય છે. પછી તે ખરી જઈને પછવાડેથી ફળ નીપજે છે. ઉનાળામાં આંબાગાળો શરૂ થાય છે. એ રતમાં કેરીઓ, રાએણ, ટેટીઓ, તરબુચ. એવાં એવાં ઘણાં ફળ ને મેવા નીપજે છે. ઝાડપર કોયલ ટૌકા કરી રહે છે. બીજાં પંખી પણ ગાય છે, ને કલ્લોલ કરે છે. કેટલાંએક તો પોતાના માળા બાંધે છે.

પાઠ ૧૦૦. રત.—ભાગ ૨.

ઘમઘોર ચમકારા ગર્જના પૂર દુકાળ
વીજળી કડાકા કાટકો હેલો

ચોમાસાની રત બેસે છે તેમાં વાદળ ઘમઘોર થાય છે. કોઈ કોઈ વેળા વીજળીઓના ચમકારા, ને ગર્જનાના કડાકા, ને વળી કોઈ વેળા કાટકા થાય છે. ખેડુત હળ લઈને પોતપોતાનાં ખેતર ખેડવા મંડી જાય છે. તેમાં બાજરી, જાર, ડાંગર, કપાસ, એવી એવી જણસો વાવે છે. ઘણા વરસાદથી ભોંય પાણીથી તર થાય છે, એટલે ઠામ ઠામ લીલું લીલું થઈ રહે છે, તેથી આખી ધરતી એવી તો રળિઆમણી લાગે છે કે કંઈ મણા નહીં. કદી કદી નદી નાળામાં પૂર આવે છે. કોઈ કોઈ વખત તો બબે ચાર ચાર દહાડાની એવી હેલી રહે છે કે બાહાર નીકળાય નહીં; કેટલાંક ઘર તો પડી કે ભોંયમાં બેસી જાય છે. પંખી બાપડાં ભૂખ્યાં ને ભૂખ્યાં માળામાં બેશી રહે છે; ઢોરથી ચરવા જવાતું નથી; એવું એવું માણસને તથા જનાવરને દુઃખ પડે છે, તોપણ તે વરસાદ આવેથી રાજી થાય છે. જો વરસાદ ન આવે તો દાણા કે ઘાસ કશું પાકે નહીં, ને જો પાકે નહીં તો દુકાળ પડે.

પાઠ ૧૦૧. રત.—ભાગ ૩.

કપાસિઆ કાલાં હીમ સગડી તાપણી
ઠુંઠવાવું ડગલી તેજાનો કુંડાળું

શિઆળાની રતમાં ટાઢ પડે છે, ત્યારે ખેતરમાં ઘઉં

થાય છે. ચણા અને બીજાં કઠોળ પણ એ રતમાં નીપજે છે. ચોમાસામાં કપાસિઆ વાવ્યા હોય, તેના ઝાડપરથી કપાસ કે કાલાં ઉતારી લે છે. શિઆળામાં જ્યારે કોઈ વખત ટાઢ બહુ પડે, ત્યારે હીમ પડે છે, તેથી ઘઊં, કપાસ, વગરેને ઘણું નુકસાન લાગે છે. ટાઢ ન વાય માટે કેટલાક ડગલીઓ, કેટલાક બેવડાં અગરખાં, ને કોઈ જાડાં લૂગડાં પેહેરે છે. ઘરમાં સગડીઓમાં દેવતા કરીને તાપે છે. ગામડામાં ને ખેતરમાં સવારને પોહોર કે રાતે તાપણીઓ કરીને તેની આગળ પછાડી કુંડાળું વળીને માણસ તાપવા બેસે છે. શિઆળામાં દહાડો ટુંકો ને રાત મોટી હોય છે. બાપડા ગરીબ માણસ, જેની પાસે પેહેરવા ઓઢવાનુ ન હોય, તે મહા મહા દુઃખ પામે છે. કંઈક વખત તો હીમ પડે, ત્યારે બિચારાં જનાવર ટાઢે ઠવાઈને મરણ પામે છે. શિઆળામાં ભૂખ સારી પેઠે લાગે છે. એ રતમાં તજાનો નાંખીને સારૂં સારૂં ખાવાનું કરી રાખે છે, તે રોજ સવારે ખાય છે.

પાઠ ૧૦૨. હાથી.

સૂંઢ દુશ્મન સુંઢ રમકડાં

હાથી એ બહુ મોટું જનાવર છે. એક માણસના માથાપર બીજો ઉભો રહે તો એની પીઠે પહોંચાય. તેમજ છ સાત માણસ લાંબે હાથે એક બીજાના આંગળા પકડીને કુંડાળું વળીને ઉભા રહે, તો તે એના શરીરની આસપાસ પહોંચી વળે. એને ચાર પગ હોય છે, તે થાંભલાજેવા જાડા ને માણસપૂર ઉંચા હોય છે. એના શરીરપ્રમાણે જોતાં એની પૂછડી ઘણી નાની અને પાતળી છે. બીજાં

જનાવર જેમ મોંહાવતી ખાવા પીવાનું ઉપાડે છે તેમ એ ઉપાડતો નથી; પણ જેમ આપણે આપણા હાથવડે લઇને ખાઇએ પીએ છીએ, તેમ એ સુંઢવતી કરે છે. સુંઢ ઘણી કામની છે. તેવડે ઝાલવું હોય તે ઝાલે, અને અટપટી ગાંઠ હોય તે પણ છોડે.

હાથીને એવડા દાંત હોય છે; કહે છે કે "હાથીના દાંત ચાવવાના જૂદા ને દેખાડવાના જૂદા." બહાર જે દેખાય છે એથી કંઈ ચાવતો કે ખાતો નથી; એ તો એના દુશ્મનને મારવાના કામમાં આવે છે; વળી એની ઘણી વસ્તુઓ આપણા કામનેસારૂ બને છે. ચૂડા, રમકડાં, અને બીજી ઘણી ચીજો એની થાય છે.

પાઠ ૧૦૩. ઘર.—ઈંટ.

છત ગોતર લોંદો ઓકડું

ભઠ્ઠી કસણવું *પણો અલગ

ઘણાંક ઘરને ઈંટની ભીંત હોય છે. જ્યાં પથરાની છત હોય, ત્યાં તો ઈંટને ઠેકાણે પથરાજ વાપરે છે. ઘણાં ખરાં ગામડાંમાં તો ઈંટની ભીંતો હોતી નથી, પણ માટી અને ગોતર એને એકઠું કસણીને તેની બાંધેલી હોય છે. કુંભાર ઈંટો પાડે છે. પેહેલાં તો તે સારી જોઈએ તેવી માટી તળાવમાંથી કે બીજે કોઈ ઠેકાણેથી ખોદી લાવે છે. પછી તેને જરા સૂકાવા દઈને તેમાં પણો કે રાખ ચાળીને નાંખે છે. વળતી તેમાં પાણી રેડીને પલાળે છે અને ખુબ ગુંદી ગુંદીને ચીકણી ગારજેવી કરે છે.

---

* પણો એટલે ઝીણી રેતી.

ગારો તૈયાર થયો કે તેમાંથી થોડો લોંદો લઈને ઈંટના આકારજેવા લાકડાના ચોકઠામાં પાથરીને થાપી દે છે, એટલે કાદવની ઈંટ પડી રહે છે. વળતી તે ચોકઠું અલગથી ઉપાડી લે છે, ને પાણીમાં જરા ધોઈ નાંખે છે, તેથી બીજી ઈંટ પાડવાનો લોંદો તેમાં મૂકે છે તે કોરે વળગી જતો નથી. લાકડાના ચોકઠાને ઠેકાણે પીતળના સાંચા વાપરતા હોય તો વારે ઘડીએ પાણીએ ધોવાની જરૂર રહે નહીં; એવી રીતે હજારો ઈંટો હારબંધ પાડ્યા જાય છે પછી તેને તડકે સુકવીને ભઠ્ઠીમાં પકવે છે.

પાઠ ૧૦૪. કોલ અને ભીંત.

કોલ

નરી ઈંટે કંઈ ઘર બંધાય નહીં; તેની સાથે કોલ અથવા કેલ જોઈએ. હવે મટોડાનો કરો કે ભીંત બાંધવી હોય, ત્યારે મટોડાનો કોલ કરે છે, પણ છોબંધ કરવું હોય, તો છો જોઈએ. મરડીઆ કાંકરા ધોળા ધોળા થાય છે, તેને ઈંટની પેઠે ભઠ્ઠીમાં પકવે, ત્યારે તેની છો થાય. એવી છો લાવીને તેને ચાળીને પાણી નાંખીને ગારો કરે છે તેને કોલ કહે છે. જ્યારે કડિઆ પહેલવહેલી ભીંત બાંધવા માંડે છે, ત્યારે તે ભોંયમાં લાંબો ખાડો મજૂરપાસે ખોદાવે છે, અને તેને તળીએ કોલનો જાડો થર પાથરીને તેપર ઈંટની હાર ગોઠવે છે. તે હારપર બીજો કોલ પાથરીને ઈંટો ગોઠવે છે. એ રીતે વારાફરતી કોલ ને ઈંટોના થર કરીને ભીંત કરે છે. ભીંત કરવી હોય ત્યારે ખાડામાંથી શું કરવા બાંધતા હશો વારુ? તેનું કારણ એટલુંજ કે પેલી ભીંત બરાબર થીર ઉભી રહે. ખાડામાં જે ભીંત બાંધે છે, તે પાયો કહેવાય છે. જેમ ઝાડનાં

મૂળીઆં ભોંયમા હોય છે, તેને આધારે તે ઉભું રહે છે, તેમ ભોંયમાં પાયો નાંખે છે તેવડે ઘર ઉભું રહે છે.

પાઠ ૧૦૫. છાપરૂં અને માળ.

ખલાસી કામડાં મોતીઆ પકવાસા *ભારોટીઆ

વંહેરવું કરાઈ સરડવું વળી †લગ

કડિઆએ ભીંતો તૈયાર કરી. હવે ઘરમાં વરસાદનું પાણી ન આવે અને તાપ ન લાગે, માટે ઉપર છાપરૂં કરવું જોઈએ. તે સુતાર કરે છે. વચ્ચે એક મોભ ઘાલીને તથા જોઈએ તેટલો ઢાળ રાખીને ઉભી વળીઓ જડે છે. તેઉપર ખલાસીઓ કામડાં સરડે છે. કોઈ તો કામડાંને ઠેકાણે લાંબી લાકડાની ચીપો જેને પકવાસા કહે છે તે જડાવે છે. એના ઉપર છેલ્લાં નળીઆં ચડાવે છે. નળીઆં કુંભાર ઘડે છે, પણ તે છાપરાપર ચડાવવાનું કામ ખારવો કરે છે. મોટું લાંબું છાપરૂં હોય તો મોભ ને મોતીઆંની વચ્ચે લગ ઘાલવી પડે છે

ઘણાં ઘરને તો માળ હોય છે. માળ પીઢ પાટીઆંનો કે વાંસ વળીનો કરે છે. લાકડાના લાંબા કડકા બે ભારોટીઆની વચ્ચે જડે છે, તે પીઢીઆં કહેવાય; અને તેના ઉપર પાટીઆં જડાય છે. વાંસ વળીનો કરવો હોય, ત્યારે તો એકલી વળીઓ જડીને તેનાપર કામડાં ભરી લે છે. માળપર ચડવાને દાદર ને નીસરણી હોય છે. માળને બારી-ઓ હોય છે. ઘર બાંધવામાં પાટીઆં જોઈએ, તે મોટાં લાકડાંમાંથી કરાઈ વહેરી કાઢે છે.

---

* ભારોટીઆ એટલે પાટડા | † લગ એટલે ગો

પાઠ ૧૦૬. લોહું.

ઓજાર કહોડ ગજવેલ એરણ ધમણ

સોના, રૂપા, ને તાંબાકરતાં લોહું બહુ કામનું છે. એ દીઠામાં તો બહુ સારૂં નથી, પણ એની એટલી બધી કામની ચીજો થાય છે કે એના વગર ચાલે નહીં. આપણે ખાવાનું અંન, પેહેરવાનાં લૂગડાં, અને રેહેવાનું કશુએ લોહું ન હોય તો થાય નહીં. ખેડૂત હળવગર ખેતર શી રીતે ખેડે! પણ હળની કોશ લોઢાની થાય છે. જો ખેતર ખેડાય નહીં તો અનાજ અને કપાસ પાકે નહીં; ને તે ન પાકે તો આપણે ખાવાનું અને પેહેરવાનું કયાંથી મળે? ઘર બાંધનાર જે સુતાર અને કડિઆ, તેમનાં બધાં ઓજાર લોઢાનાં હોય છે; તેમજ ઘરનાં બારી બારણાં કરવાને અને જડવાને ખીલા, સાંકળ, બરડવાં, કડાં, અને એવો એવો ઘણો સામાન જોઈએ, તે પણ લોઢાનોજ થાય છે. પાળી, ચપ્પુ, કાતર એ ગજવેલનાં બને છે, પણ ગજવેલ એ લોઢાનુંજ થાય છે. લુહાર લોઢાનો સામાન કરે છે, તેની કહોડમાં એકતરફ ભઠી છે, ને ધમણ ચાલતી હોય છે. બીજીગમ એરણ દાટેલી હોય, તેઉપર મૂકીને જે ઘાટ કરવો હોય, તે તપાવીને હથોડાથી ટીપી ટીપીને ઘડે છે.

પાઠ ૧૦૭. બે બકરાની વાત.

ભાગ ૧.

ઠેઠ   નિરાશ   સાંકડો   વસમો
સાંસા   ગબડવું   નીકાલ   અડોઅડ

એક બકરો ઘણા ઉંચા ડુંગરઉપર ચરતો હતો. ચરતાં ચરતાં ઠેઠ ઉંચે ચડ્યો. એક ટેકરી તો એવી ઉંચી ને ઉભી આવી કે તેપર ચડવાનો લાગ દીઠો નહીં. ચોતરફ જોવા લાગ્યો પણ કંઈ ફાવે નહીં, ને ઉપર ચારો તો સારો હતો. એ નિરાશ થતો હતો એવામાં એક સાંકડો માર્ગ નજરે પડ્યો. એ માર્ગ વસમો હતો. ચાલ્યો ચાલ્યો જાય છે, અઠંત વળવાનો એક ખાંચો આવ્યો. એ ખાંચો ઘણોજ નઠારો હતો. આમ ફરીને વળ્યો, એટલે સામેથી એક બીજો બકરો ઉતરતો આવ્યો. હવે શું કરવું! જ્યાં એકને માવાના સાંસા, ત્યાં બે કેમ માય? પાછા ફરવાનીએ જગા નહોતી; એક એકને અડોઅડ થઈ જાય તોએ કદાપિ બેઉ નીચે ગબડી પડી પૂરા થાય. બેઉ ઉભા રહ્યા, ને એક એકની સામું જોયાં કરે, કાંઈ નીકાલ સૂઝે નહીં.

પાઠ ૧૦૮. બે બકરાની વાત.

ભાગ ૨.

તમાશો   ચતુરાઈ   વખાણવું

એક માણસ એ જગેથી જતો હતો, તેણે પેલા બે બકરાને

દૂરથી જોયા, તેવોજ પાસેના ગામના લોકોને આ તમાશો જોવા તેડી લાવ્યો.

અંતે એક બકરો ધીમે રહીને સંભાળીને બેઠો, પેહેલો એક પગ વાળ્યો, પછી બીજો વાળ્યો, એમ જેમ બને તેમ સંકડાશને બેઠો; ત્યારે પેલા બીજો હળવેથી તેના ડીલપર થઈ ચાલી ગયો. પછી બેઠેલો બકરો ધીમે ધીમે ઉઠયો ને બેઉ પોતપોતાને રસ્તે થયા.

બેઉ બકરાની ચતુરાઈ ને સમજણ જોઈ બધા લોકે વા, રંગ છે, રંગ છે, એમ બૂમ પાડી. તમે ત્યાં હોત તો તમે પણ તેને વખાણત.

એ બેમાંથી એકે હઠ લઈને ન બેશી પોતાના વાંસા-પરથી બીજાને જવો ન દીધો હોત, તો એમનું શું થાત, છોકરા? બેઉ થાકી થાકી જાગે મરત, અથવા એક કે બેઉ ગબડી પડીને જીવ ખોત.

પાઠ ૧૦૯. રૂ.

જીંડવા ગરખો સૂતરાઉ પોત માદરપાટ
રેંટિઓ ખાદી મલમલ જગંનાથી

છોકરાં, તમે સૌ જાણો છો કે અંગરખું, પાઘડી, ધોતીઆં, એ સૌ સૂતરનાં થાય છે. છીંટ, છાયલ, છીંદડી, એ પણ એનુંજ થાય છે. રૂના ઝાડને પીળાં ફૂલ આવે છે. તે ફૂલનાં જીંડવાં થાય છે તેમાં રૂ પાકે છે. કપાસનાં જીંડવાંને કાલાં કહે છે. કાલાં ફાટે છે ત્યારે તેમાંથી રૂ નીકળે છે. એમાં મરી મરી જેવડા દાણા હોય છે, તે

કપાસના બી એટલે કપાસીઆ કહેવાય છે. કપાસીઆ ને રૂ એકઠું હોય ત્યારે કપાસ કહે છે.

કપાસને ચરખામાં પીલે છે, ત્યારે તેમાંથી રૂ ને કપાસીઆ છૂટા પડે છે. રૂને પીંજી પોપું કરી રેંટિઆવતી કાંતીને સૂતર કરે છે, ને વણીને તેનાં લૂગડાં કરે છે. તે લૂગડાંને સૂતરાઉ કાપડ કહે છે. જાડામાં જાડું સૂતરાઉ લૂગડું ખાદી છે. એનું પોત ઘણુંજ જાડું હોય છે. ઝીણામાં ઝીણું લૂગડું મલમલ. સૂતરાઉ કાપડ તો ઘણી જાતનાં થાય છે. બાસ્તો, માદરપાટ, જગંનાથી, એવિના બીજાએ છે.

પાઠ ૧૧૦. સૂરજ.

બિંબ લાલાશ કરોડ ગાઉ

સૂરજ આપણે રોજ દેખીએ છીએ. એ સવારે ઉગે છે ને સાંજે આથમે છે ત્યારે લાલાશપર દેખાય છે. તે વખત જો આપણે એના સામું જોઇએ તો જોવાય; પણ બપોરે જ્યારે માથાપર આવે છે, ત્યારે એનું તેજ એવું ભાર હોય છે, જે આંખે દેખી ખમાતું નથી. સૂરજ આથમ્યાપછી ને બીજે દહાડે ઉગતાપેહેલાં વચમાં અંધારૂં રહે છે તેને રાત કહે છે સૂરજ ઉગ્યાપછી તે આથમે ત્યાંસુધીની વેળાને દહાડો કહે છે. સૂરજના તડકાવડે દરિઆનું પાણી સૂકાઇને ઉંચું ચડે છે તેનો વરસાદ વરસે છે. ઝાડપાલો સર્વ એની ગરમીને લીધે ઉગે છે. જ્યાં સૂરજની ગરમી ઓછી ત્યાં ટાઢ ઘણી હોય છે, તેથી ઝાડ પાલો સારી પેઠે નીપજતો નથી. સૂરજનું બિંબ નાનું દેખાય છે, તેનું કારણ એ જે તે કરોડો ગાઉને છેટે છે. ખરેખરૂં તો એ ઘણીજ મોટો છે.

પાઠ ૧૧૧. ચંદ્રમા.

આગીઓ   દર્પણ   પુનેમ   અમાસ

ચંદ્રમા સૂરજકરતાં પૃથ્વીની પાસે છે. એ કોઈ દહાડો ગોળ દેખાય છે, તે દહાડાને પુનેમ કહે છે. પછી રોજ નાનો થતો જાય છે, ને છેલે બે ત્રણ દહાડા તો મુદ્દલ દેખાતો નથી. પછી પાછો સાંજે સૂરજના તાંતણાથી જરા જાડો ને આગીયાજેવો વાંકો જણાય છે. તેને બીજનો ચંદ્રમા કહે છે. એવો બીજનો ચંદ્રમા મહિને મહિને, એટલે કોઈ વેળા ૨૯ દહાડે અને કોઈ વેળા ૩૦ દહાડે જણાય છે. ચંદ્રમામાં પોતાનું તેજ નથી. એ તો સૂરજનું તેજ એના ઉપર પડીને ત્યાંથી પાછું આપણીભણી વળે છે. દર્પણ સૂરજભણી આડું ધરી રાખીએ છીએ તો એના ઉપરનો તડકો પાછો વળીને બીજીગમ ચકતાજેવો પડે છે, અને તે દર્પણમાંથી આવતો જણાય છે; પણ ખરેખરું તેમ નથી. એજ રીતે સૂરજનો તડકો ચંદ્રમાઉપર પડે છે, અને તે ત્યાંથી પાછો વળીને આપણીભણી આવે છે.

પાઠ ૧૧૨. કલાક અને મિનિટ.

ઘડીઆળ   કલાક   અવર
મધરાત   અંગ્રેજી   મિનિટ

હરીલાલ.—મેહેતાજી સાહેબ, હવે કલાક એટલે શું તે સમજાવશો ?

કેશવલાલ.—ઓહો, એમાં શું? એ તો સેહેલું છે; ઘડીઆળ જોઇને કહેવાય કે આટલા વાગ્યા.

હરીલાલ.—હા, એ ત અંગ્રેજી તો! એ તો હું એ જાણું છું, પણ કલાક તે શુ હશે!

કેશવલાલ.—દહાડાનો બારમો ભાગ તે કલાક. જુઓની, ઘડીઆળ વાગે છે તેમાં એકથી બારલગણ વાગે છે.

મેહેતાજી.—ના કેશવલાલ, તમે ભુલો છો, દહાડાના ચોવીશ કલાક. હવે એ ગણવાની રીત કેવી છે તે હું તમને કહું; ચિત્ત રાખીને સાંભળો. એક મધરાતથી બીજી મધરાતસુધી એક દહાડો ગણ્યે છે. તેના ચોવીશ ભાગ કરેલા છે. તેને આપણા લોક ભૂલમાં ઘડીઆળના અંગ્રેજી નામ ઉપરથી કલાક કહે છે, પણ અંગ્રેજી ખરું નામ તો "અવર" છે. મધરાતથી બપોરસુધી બાર ને બપોરપછી પાછા બીજી મધરાતસુધી બાર કલાક ગણાય છે. બે મળીને ચોવીશ. હરીલાલ, દહાડાના કલાક ચોવીશ, ને દહાડાની ઘડીઓ સાઠ, ત્યારે કલાકની ઘડી કેટલી?

હરીલાલ—સાહેબ અઢી, કેમકે ચોવીશ અઢીએ સાઠ.

મેહેતાજી.—બહુ સારૂં. વળી સરત રાખો કે કલાકના બરાબર સાઠ ભાગ કરેલા હોય છે, તેને મિનિટ કહે છે.

પાઠ ૧૧૭. તારા.

આભલાં જલદ શક્તિ

ગ્રહ અજ્ઞાની સેંકડો

રાતે જ્યારે આભલાં ન હોય, તે વખત ગગનમાં ઉચું જોયું હોય, તો સેંકડો તારા આપણી નજરે હીરાની પેઠે ચળકતા દેખાય છે. તે ઘણા મોટા છે, પણ ઘણે છેટે તેથી તે નાના દેખાય છે.

તારા બે જાતના છે. કેટલાકનું તેજ થીર માલૂમ પડે છે અને કેટલાકનું હાલતું દેખાય છે; થીર તેજ જેનું દેખાય છે તેને ગ્રહ કહે છે. આપણે જે પૃથ્વીઉપર રહીએ છીએ તે પણ એક ગ્રહ છે. જે તારાનું તેજ હાલે છે તે ઘણાજ દૂર, ને સૂરજજેવડા મોટા છે. એકાદ તારા-લગણ કદી જવાનો રસ્તો બાંધેલો હોય, ને એક જલદ ઘોડો દોડતો ચાલ્યો જાય, તો આપણા માથાઉપર જેટલા વાળ છે તેથી પણ વધારે વરસ થાય, તોએ ત્યાં પહોંચાય નહીં.

કોઈ વખત તો ગગનમાં પૂંછડીવાળા તારા દેખાય છે; તેઉપરથી તેમને લોક પૂંછડીઆ તારા કહે છે. અજ્ઞાની લોક એવા તારા દેખે છે, ત્યારે તેમને ફાળ પડે છે કે હવે આ વરસમાં કંઈ નવું જૂનું થશે, પણ એ મૂરખાઈ જાણવી.

પાઠ ૧૧૪. વરસાદ.—ભાગ ૧.

આપણે પાણીની વાડકી દેવતાઉપર રાખી મેલીએ, તો માંહેથી ધુમાડાજેવી વરાળ નીકળતી દેખાય છે, અને ધીમે ધીમે પાણી ઓછું થતું જાય છે. એજ રીતે પાણીની વાડકી તડકે રાખી મેલીએ, તો ઘણી વારે તેમાંનું પાણી ઓછું થાય છે. દેવતાઉપરની વાડકીમાંનું બધું પાણી જેમ દેવતાની ગરમીથી વરાળ થઈને ઉડી જાય છે, તેમ તડકે મૂકેલી વાડકીમાંના પાણીની પણ વરાળ તડકાની ગરમીથી થાય છે, ને ઉંચે ચડે છે. પણ તે વરાળ ઘણી પાતળી, તેથી આંખે દેખાતી નથી. એજ રીતે ખાબોચીઉં, તળાવ, કે દરિઆમાંનું પાણી સૂરજની ગરમીથી વરાળ થઈને ઉંચું ગગનમાં ચડે છે. આપણે જે વાદળાં દેખીએ છીએ તે

એવી ઉંચે ચડેલી વરાળનાં થાય છે. તે પડે છે ત્યારે તેને વરસાદ કહે છે.

પાઠ ૧૧૫. વરસાદ.—ભાગ ૨.

મેહ

વરસાદથી સર્વનું ભલું થાય છે. વરસાદ ન હોય, તો જાર, બાજરી, કે ઘઉં કશુંએ પાકે નહીં. ઘાસ પણ થાય નહીં. કુવા, તળાવ, નદીઓ સુકાઈ જાય, તેથી તેને કાંઠે ખેતર હોય તેને પાણી પાવાનું મળે નહીં, એટલે અનાજ મુદ્દલ થાય નહીં; પાણી મળવાના સાંસા પડે; ભોંય સુકાઇને કડણ થઈ જાય; ઝાડપાલો પાણીવિના સુકાઈને મરી જાય. એવું થયું એટલે માણસ, ઢોર, પશુ, પંખી સૌ ભૂખે ને તરસે મરી જવા માંડે. એવું થાય ત્યારે કહે છે જે દુકાળ પડ્યો. માટે વરસાદવિના બધુંએ ખોટું સમજવું. મેહ આવે છે તેથી ઈશ્વરની કૃપા આપણાઉપર છે એમ જાણવું, ને એટલામાટે એનો મોટો પાડ માનવો ઘટે છે.

પાઠ ૧૧૬. સર્વવ્યાપક ઈશ્વરવિષે કવિતા.

આભાસ અંતર શ્વાસ વિશ્વપતિ
ખોળવું આકાશ કણી

દોહરા.

આસપાસ આકાશમાં,
અંતરમાં આભાસ,

ધાસ ચાસની પાસ પણ,
વિશ્વપતિનો વાસ. ૧
ભોંમાં પેશી ભોંયરે,
કરીંએ કાંઈ વાત,
ઘડીંએ મનમાં ઘાટ તે,
જાણે જગનો તાત. ૨
ખાલી જગ્યા ખોળીએ,
કણી મૂકવા કામ,
ક્યાંએ જગકર્ત્તાવિના
ઠાલું ન મળે ઠામ. ૩

ક૦ દ૦ ડા૦

પાઠ ૧૧૭. પરમેશ્વર સર્વ ઠેકાણે છે.

શ્વાસ નાડી મુડદું

કેટલાંક અણસમજુ માણસ કહે છે જે પરમેશ્વર દેખાતો નથી, માટે તે મુદ્દલ છેજ નહીં. પણ નીચેની વાતઉપરથી એ કેવું ખોટું પડે છે! આપણને બફારો થાય છે, ત્યારે વીંજણાવડે વા નાંખીએ છીએ, તે આપણા શરીરને સુખ કરે છે. બારી ઉઘાડી તેમાંથી વા વાય છે, ત્યારે કહીએ છીએ જે વા આવે છે; બંધ થાય છે ત્યારે બંધ થયો કહીએ છીએ.

મોંમાંથી ને નાકમાંથી શ્વાસ પેસ નીકળ કરે છે. ઘણો શ્વાસ પેસ નીકળ થાય છે, ત્યારે કહીએ છીએ જે સાસ એટલે શ્વાસ થયો છે.

માણસ હાલે છે, ચાલે છે, બોલે છે, ત્યારે કહેવામાં આવે છે જે એમાં જીવ છે. જ્યારે એમાંનું કશું થતું

નથી, નાડી ચાલતી નથી, ને મુડદું થઈ રહે છે, ત્યારે કહીએ છીએ જે જીવ ગયો.

હવે ઉપરની સર્વ વાતોઉપરથી વિચાર કરવો જે વા, શ્વાસ, કે જીવ એમાનું કંઈ પણ આપણી નજરે પડતું નથી, પણ એ છે, એમ આપણી ખાતરી છે. તેમજ પરમેશ્વર છે, પણ વા, શ્વાસ, કે જીવ જેમ દેખાતો નથી, તેમ તે આપણા દીઠામાં આવતો નથી.

પાઠ ૧૧૮. છોકરાંને શીખામણ.

ભાવ ઠાઠ ભેદ છળ પળી
કૂડી ઠાલો આળ છૂપાવવું

ભુજંગી છંદ.

સુણો શીખવું તે શીખો શીખ સારી,
નઠારાની માનો ન શિક્ષા નઠારી;
ભણો ભાવથી તો ઘણો ભેદ જાણો,
અરે બાળકો અંતરે વાત આણો.
ન ચાલો કૂડી, ને રૂડી ચાલ ચાલો
ઠગાઈ તણો તો તજો ઠાઠ ઠાલો;
ઘરેણું ઘડેલું પડેલું ખડેલું,
જડે તો જીમે જઈ કહો જે જડેલું.
છળે કે કળે છેતરી જે છૂપાવે,
ઘટે લાજ ને લોકમાં આળ આવે;
પછી જ્યાંસુધી વાળ આવે પળીનો,
નહીં છોડતાં ડાઘ છૂટે ગળીનો.

પાઠ ૧૧૯. નામવિષે.—ભાગ ૧.

કેટલાક શબ્દ નામ કહેવાય છે. નામ એટલે હરકોઈ વસ્તુનું નામ. પ્રાણી, જગ્યા, અને ચીજોનાં નામ તે નામ કહેવાય છે.

છોકરી એ નામ છે, અને છોકરો એ પણ નામ છે. ભાઈડો ને બાઈડી, ઘેટાં ને ગાયો, પંખી અને જીવડાં, એ બધાં નામ છે, કેમકે છોકરી, છોકરો, ભાઈડો, બાઈડી, ઘેટાં, ગાય, પંખી, જીવડાં, એ સઘળાં પ્રાણીનાં નામ છે. અને પ્રાણીનાં નામ તે નામ ગણાય છે.

જગ્યાનાં નામ તે પણ નામ છે. મુલક, શેહેર, ગામ, મહોલા, વાડા, એ સંધાં નામ છે. તેમજ ખેતર, રસ્તા, અને વાડીઓ પણ નામ છે.

જે જે વસ્તુ આપણા જોવામાં, સાંભળવામાં, ચાખવામાં, સુંઘવામાં, અને લાગવામાં આવે છે, તે બધી નામ છે; ખડિઓ, પાટી, કલમ, ઝાડ, ગાદી, તકિઆ, અને એવી એવી જે જણસો આપણા દીઠામાં આવે છે તે નામ કહેવાય છે.

સાંભળવામાં જે ચીજ આવે છે તે પણ નામ છે. રસ્તાપરથી ગડગડ ચાલતું ગાડું તમે સાંભળો છો, પણ તે તમે દેખતા નથી. તમારાથી સંભળાયો તે અવાજ છે, અને અવાજ એ શબ્દ નામ છે. તેમજ તમે ઓરડામાં હો, અને તમને બહારથી કોઈ બોલાતું હોય, તો તમે તેને દેખતા નથી, પણ તમે સાંભળો છો ખરા. હવે તમે સાંભળ્યું તે તેનો સાદ છે, સાદ એ પણ નામ છે. ગર્જના એ શબ્દ પણ નામ છે. આપણે ગર્જના દેખતા નથી પણ સાંભળીએ છીએ ખરા.

પાઠ ૧૨૦. નામવિષે.—ભાગ ૨.

મોગરો	ચંબેલી	સુગંધી	સોરમ
ગળપણ	ખારાશ	સાધારણ	પુરૂષ

જે ચીજ તમને લાગે છે તે પણ નામ છે. આંખો મીચીને તમે પેટી, પાટલો, થાળી, વાડકો હાથવતી પારખી શકો છો. પેટી, પાટલો, થાળી, વાડકો, એ નામ છે. તમને દુઃખ લાગે છે પણ તમે તે દેખતા નથી; દુઃખ એ બોલ પણ નામ છે.

તમને કશી વસ્તુનો સ્વાદ લાગે છે તે પણ નામ છે. શાકરનો કે મીઠાનો ગાંગડો મોંમાં મૂકો. હવે તમને ગળપણ કે ખારાશ લાગી, તે પણ નામ છે. તેમજ કડવાશ, મીઠાશ, તીખાશ, એ બધાં નામ કહેવાય છે.

કશી વાસ તમને આવે છે, તે પણ નામ છે. મોગરાનું કે ચંબેલીનું ફૂલ લઈને સુંગશો, તો તમને મીઠી વાસ આવશે. હવે એ જે વાસ આવે છે તે તમે દેખતા નથી; પણ વાસ, સુગંધી, કે સોરમ એ નામ છે.

વળી ઠગાઈ, લુચ્ચાઈ, ભલમનસાઈ, વગેરે માણસના ગુણ, અને રતાશ, કઠણાશ, પીળાશ, પોચાઈ વગેરે વસ્તુઓના ગુણ એ પણ બધાં નામ કહેવાય છે.

એ તો બધી સાધારણ વસ્તુઓનાં અને તેના ગુણનાં નામવિષે કહ્યું; પણ માણેકલાલ કે મોતીલાલ કે ગંગાબાઈ એવાં એવાં સ્ત્રી પુરૂષનાં નામ પણ હોય છે. તેમજ ગુજરાત, દક્ષિણ, બંગાળા, તાપી, સાબરમતી, સુરત, અમદાવાદ, પારડી, એવાં એવાં દેશ, નદી, શેહેર, કે ગામનાં નામ પાડેલાં હોય છે, એ બધાં નામજ કહેવાય છે.

તમે જે ગામમાં રહો છો, તેનું નામ તે પણ નામ છે. એ રીતે આજના પાઠ ઉપરથી નામ એટલે શું, અને કયા કયા શબ્દોને વ્યાકરણમાં નામ કહેવું તે તમે સમજ્યા હશો.

પાઠ ૧૨૧.

રસ્તામાં રસળવું નહીં.—ભાગ ૧.

વાણોતર ઉઘરાણી પીતાંબર જાન નુકસાન

ગંગુ ને ધનુ બે નાના છોકરા હતા. તેનો બાપ ગરીબ ને આંધળો હતો, તેથી તેની મા દળણાં દળીને તથા કાંતીને સૌનું પૂરું કરતી. ગંગુ બાર વરસનો ને ધનુ દશ વરસનો હતો. બેઉને વાંચતાં આવડતું, પણ ધનુને બરાબર નહોતું આવડતું. ઘરમાં ખરચની ઘણી વેલા પડતી, તેથી એ છોકરા એક કાપડિઆની દુકાને જુજ પગારે વાણોતર રહ્યા. શેઠ તેમને ઉઘરાણી જવાનું, કે તેમનાથી થઈ શકે તેવું નાનું કામ સોંપે. એક દહાડો ગંગુને એના શેઠે કહ્યું, પરમ દહાડે પેલા દુલભદાસ આપણે અહીંથી માલ લઈ ગયા છે, તેમણે રૂપિઆ આપવાનો આજનો વાયદો કર્યો છે, માટે તું હમણા જલદી તેને ત્યાં જા ને લઈ આવ, કેમકે આજ દશ વાગે તે ધોળકે જવાના છે, ને હમણા નવ તો વાગ્યા છે. તું જરા મોડો જઈશ, તો તે જતા રહેશે, ને તેથી મને નુકસાન થશે. ગંગુએ કહ્યું, લોજી, આ ચાલ્યો. વળી શેઠે ધનુને કહ્યું, તારે પણ જવાનું છે પેલા વેણીરામ પંડ્યાનું ઘર તેં જોયું છે? ધનુ કહે, હાજી. શેઠે કહ્યું, ઠીક ત્યારે લે, આ રૂમાલમાં પીતાંબર બાંધ્યું છે, તે તેમને ઘેર આપી

આવ. રસ્તે રસળીશ નહી હો. એમની જાન વડોદરે જવાની છે, ને તે આજ દશ કલાકે નીકળવાની છે. તું વેહેલો નહીં જાય, તો તે જતા રહેશે, કેમકે નવ તો વાગી ગયા છે. તારાથી જઈ પહોંચાય તો હા કહે, નહીં તો ના કહે, કોઈ બીજાજોડે મોકલું. ધનુએ કહ્યું, હું જઈશ સાહેબ.

પાઠ ૧૨૨.

રસ્તામાં રસળવું નહીં.—ભાગ ૨.

અબરખ મદારી

પછી બેઉ છોકરા પોતપોતાને કામે નીસર્યા. થોડેએક-સુધી બંનેનો રસ્તો એક હતો, તેથી જોડે જોડે વાતો કરતા ચાલ્યા. થોડેક ગયા એટલે એક ઠેકાણે એક રમક-ડાંવાળો ઉભો હતો, તેની પાસે કાગળનાં નાનાં ઝાડ તથા અબરખ જડેલાં સુંદર રમકડાં હતાં. લોક તે જોવાને એકઠા મળ્યા હતા. ધનુએ ગંગુને કહ્યું, હીંડ, પેલાં રમ-કડાં જોઈએ, ને સોંઘા હોય તો એક બે લઈએ. ગંગુએ કહ્યું, ના. શેઠે કહ્યું છે કે વેહેલા જજે તે ભૂલી ગયો? ધનુ કહે, આપણે ત્યાં ઉભા નહીં રહીએ. ગંગુ કહે, તોપણ હું તો નહીં આવું. ત્યારે ધનુ એકલો દોડ્યો, ને ગંગુ આગળ ચાલ્યો.

એમને જે પગાર મળતો તેમાંથી પોતાની ખુશીમાં આવે તેમ વાપરવાને હર મહિને એક એક આનો એમની કને એનાં માબાપ રેહેવા દેતાં, તેથી તે મહિનાનો એક આનો ધનુ ગજવામાં હતો, તેનું એક ચળકતું રમકડું ને એક નાનું સરખું ઝાડ તેણે લીધું ને ઝટ પોતાને કામે ચાલ્યો.

દોડીને પોતાના ભાઇને પકડી પાડ્યો, ને હાંફતાં હાંફતાં કહ્યું, જો મોટા ભાઈ, આ કેવાં સારાં છે! ગંગુએ કહ્યું, બહુ સારાં. પણ તું ચાકરી કરશે કે એણેવતી રમશે? એવે રમકડે રમે એવો તું નાનો બાળક છે? પણ તે જોઇને ધનુ એટલો તો મગન થતો હતો કે મોટા ભાઇએ કહ્યું તે કાંઈ તેણે લેખવ્યું નહીં. થોડેક જતાં જૂદા પડવાના ખાંચાંમાં આવ્યા, ધનુ જે રસ્તે જતો હતો ત્યાં એક ઠેકાણે મદારી રમત કરતો હતો. ધનુ ત્યાં જોવા ઉભો રહ્યો. એના મનમાં કે હું જરા જોઇને દોડી જઈશ, પણ જોવાની એટલી બધી મજા પડી કે ઉતાવળો જવાની વાત ભૂલી ગયો, ને અરધો કલાક ગયો તે પણ જણાયો નહીં.

પાઠ ૧૨૩.

રસ્તામાં રસળવું નહીં.—ભાગ ૩.

ગૃહસ્થ

એટલામાં એક આખલો દોડતો દોડતો પેલા ટોળામાં પેઠો એટલે નાસાનાસ થઈ; ધનુ પોતાની બગલમાં અબોટીઉં હતું તે સમાલવા ગયો એટલે હાથમાંનાં રમકડાં પડી ગયાં, ને ભીડાભીડમાં લોકના પગતળે ચંપાઇને ભાગી ગયાં. ધનુની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. વેહેલાં વેહેલાં તેણે ઉઠાવી લીધાં, ને જેમ તેમ બેસાડી પાછાં આખાં કરવા માંડ્યાં, પણ તેમ થયું નહીં, ને અરધોએક કલાક જતો રહ્યો તે કાંઈ જણાયો નહીં. પછી ધનુ વેણીરામ પંડ્યાને ઘેર જઇને જુએ છે, તો બારણે તાળું વાસેલું. પાડોશીને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે તે તો ગયા. ધનુ આ સાંભળીને બહુજ નાખુશ થયો. તે બીધો કે હવે શેઠ વઢશે, ને કાઢી મૂકશે, માબાપ પણ ઘેર વઢશે, હવે હું શું કરીશ? ઘણોજ ઉદાસ

થઈને પાછો વળ્યો. દુકાને આવીને જુએ છે, તો ગંગુ રૂપિઆ લઈને આવ્યો હતો. એના શેઠે પુછ્યું, અલ્યો પીતાંબર પાછું કેમ લાવ્યા! ધનુ વીલે મોઢે બોલ્યા, સાહેબ, તે તો ગયા, તમને બારણે તાળું છે. શેઠે કહ્યું, તું રસ્તામાં રસાળ્યો હોઈશ. ધનુએ કાંઈ જવાબ દીધો નહીં. શેઠે કહ્યું જા, તને આજથી રજા છે; મારી દુકાને તારૂં કામ નહીં. ધનુ ઘણું રોયો, ને કાલાવાલા કર્યા, પણ શેઠે માન્યું નહીં. ત્યારે તે રોતો રોતો ગંગુપાસે જઈ બેઠો, ને પોતાની સઘળી વાત કહી. થોડીએક વારમાં વેણીરામ આવી એના શેઠને ઠપકો દેવા માંડ્યો, કે મને દોઢ ગાઉનો ફેરો પડ્યો. શેઠે કહ્યું, મેં બરાબર વખતે મોકલ્યું, પણ મારો વાણોતર રસ્તામાં રસાળ્યો તેથી તમને પહોંચ્યું નહીં. માફ કરજો, મેં તેને કાઢી મેલ્યો છે. પછી વેણીરામે ધનુને રોતો જોયો, તેથી તેમને દયા આવી, અને તેમણે શેઠના કાલાવાલા કર્યા, અને ધનુપાસે માફ મંગાવી, ત્યારે શેઠે તેને પાછો રાખ્યો.

પાઠ ૧૨૪. સારૂં વાંચતાં શીખવવાની રીત.—ભાગ ૧.

સ્વર	વ્યંજન	જોડાક્ષર
બારાખડી	તોતડા	અતડું

અક્ષરનો શબ્દ થાય છે. અક્ષર સ્વર હોય કે વ્યંજન. અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં, અઃ, એ સ્વર છે. ક, ખ, વગેરે બીજા બધા કકાના અક્ષર તે વ્યંજન ગણાય છે. સ્વરનો ઉચ્ચાર તો એની મેળે પૂરો થાય છે, પણ વ્યંજનનો તેમ થતો નથી. ક્, સ્,

વગેરે અરધા અરધા અક્ષર બોલાય તે વ્યંજન. તેમાં જ્યારે સ્વર મળે ત્યારે પૂરો ઉચ્ચાર થાય છે. જેમ સ્ ને અ મળે ત્યારે સ બોલાય, તેમજ બ્ અને આ મળે તો બા બોલાય, સ્વર ને વ્યંજન મળીને બારાખડીના અક્ષર થાય છે. તેમજ બે કે વધારે વ્યંજન એકઠા મળીને તેને છેડે સ્વર જોડાય ત્યારે જોડાક્ષર થાય, જેમ પ, ર, ને આ મળીને પ્રા જોડાક્ષર થાય છે.

જેવો અક્ષર લખ્યો હોય તેવો ઉચ્ચાર કરવો. કોઈ ગમ, નામ, ગામ, એવા શબ્દને રોમ, નોમ, ગોમ, એવા પોહોળા ઉચ્ચાર કરીને બોલે છે, એ બહુ ખોટું છે.

કેટલાક ડ ને ઠેકાણે ર બોલે છે. ગાડી, ઘોડો, લાડુ, એ શબ્દ લખેલા હોય તેને ગારી, ઘોરો, લારૂ, એવો ઉચ્ચાર કરીને બોલે છે, તે ખરું નથી.

કેટલાક તોતડાં માણસ ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ અક્ષરને ત, થ, દ, ધ, ન ની પેઠે બોલે છે. જેમ ટોપીને તોપી. ઠીકરૂને થીકરૂ, ડોશીને દોશી, ઢોરને ધોર, પણને પન કહે છે, તો તે કેવું અતડું લાગે છે. તેમ કોઈ મોતીને મોઠી, કે તાણને ટાણું કહે છે એ પણ તેવુંજ લાગે છે.

પાઠ ૧૨૫. સારૂં વાંચતાં શીખવવાની રીત.—ભાગ ૨.

ભાન ટેરવું અવાળુ સ્પષ્ટ વાક્ય

એવી એવી ભૂલ કરે છે, તેમાં ભાન નથી રાખતા કે આ અક્ષર તે દાંત વડે બોલવો કે હોઠવડે: જો બરાબર સમજણ હોય તો એમ કદી ન થાય. કેટલાક અક્ષર

ગળામાંથી બોલાય છે; ક, ખ, ગ, ઘ, હ, ને અ એ અક્ષરો ગળામાંથી બોલવા. તેમજ ઈ, ચ, છ, જ, ઝ, ય, શ, એ તાળવાસાથે જીભ અડાડીને બોલાએ તો સારૂ સાફ બોલાય. ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ર, ષ, ળ, એ અક્ષર બોલતાં મોઢું બરાબર ઉઘાડવું અને જીભનું ટેરવું ઉપલા દાંતના અવાળુ સાથે લગાડવું. ત, થ, દ, ધ, ન, સ, બોલતાં જીભનું ટેરવું ઉપલા દાંતને અડે છે. જો એમ કરશે, તો તાળુને ટાળું કે તુરીઆંને ટુરીઆં નહીં બોલાય. ઊ, પ, ફ, બ, ભ, મ, ઓ, ઔ, એ અક્ષર એ હોઠવતે બોલાય છે. ઉપલા દાંત ને નીચલો હોઠ એ બેથી વ બોલાય છે.

એપ્રમાણે હરેક અક્ષરનો ઉચ્ચાર બરાબર ધ્યાન ગણીને કરે અને વાંચે, તો સારૂં વંચાય. કેટલાક છોકરાં અમુક શબ્દ બોલે છે તે સારૂં નહીં. અરધા, બરકો, દૂધપાક, એવા શબ્દને ઉતાવળ કરીને અદ્ધા, બક્કો, દુધ્પાક, બોલે છે, એ ઘણુંજ અશુદ્ધ છે.

"બાપે મને અદ્ધા પૈસાની બક્કી અપાવી." "કાલે નાતમાં દુધ્પાક પુરીનું જમણ હતું."

આ બોલવું કેવું નઠારૂં દેખાય છે, પણ ઘણું છોકરાં ઉતાવળ કરીને એમ વાંચી જાય છે. જો બરાબર વાંચે તો આમ વાંચવું જોઇએ કે "બાપે મને અરધા પૈસાની બરકો અપાવી." "કાલે નાતમાં દુધપાક પુરીનું જમણ હતું."

એકેક શબ્દ સ્પષ્ટ વાંચવો અને એકવાર વાંચવો. કોઈ તો એકેક શબ્દ બબે ત્રણ ત્રણ વાર વાંચે છે, તે ઘણું ખોટું લાગે છે. 'વગર વાંકે કોઈ મારે નહીં.' એટલું નાનું વાક્ય વાંચતાં કોઈ છોકરા એકેક શબ્દ બે

બે ને ત્રણ ત્રણ વાર વાંચે છે. જેમ, વગર વગર, વાંકે વાંકે, કોઈ કોઈ, મારે નહીં.

પાઠ ૧૨૬. સારૂં વાંચતાં શીખવવાની રીત.—ભાગ ૭.

કાળજી મુચરકો કબુલત

વાંચવામાં વળી એક કાળજી રાખવી કે બોલ એક બીજામાં ભરાઈ ન જાય. કોઈ તો વાંચતાં એક બોલના કડકા કરી નાંખી અરધો જોડેનાં બીજા શબ્દમાં ભેળી દે છે, એ ઠીક નહીં. વળી વાંચતાં કોઈ નાના નાના શબ્દ વચમાં રહી જવા ન જોઈએ. વાક્યનો અર્થ સમજવાને સોહેલું પડે વાસ્તે વચ્ચે વચ્ચે નિશાનીઓ કરવામાં આવે છે તેમને વિરામચિન્હ કહે છે, ને તેની હરેક નિશાની આગળ અટકવું.

(,) આવી સાતડા જેવી નિશાની આવે તો જરા વાર થોભવું.

(;) આવી એટલે સાતડો ને તેપર ટપકું એવી નિશાની આવે તો જરા વધારે વાર અટકવું.

(:) આવાં બે ટપકાં આવે ત્યારે તો તે કરતાં પણ જરા વધારે અટકવું.

(.) જ્યારે આવું એક ટપકું આવે ત્યારે ત્યાં વાક્ય પુરૂં થયું એમ જાણીને ઉપલી ત્રીજી નિશાની આગળ થોભીએ તે કરતાં વધારે વાર થોભવું.

એવી નિશાનીઓ નથી હોતી ત્યારે ખોટો અર્થ થઈ જાય છે; જેમ કે, એક ચોરનો મુચરકો લખાવી લેતાં એવું થયું કે જ્યાં નિશાની જોઈએ ત્યાં ન થઈ, તેથી

તે છૂટી ગયો. કબુલત એવી હતી કે, "હું ચોરી કરૂં નહીં, કરૂં તો સરકારનો ગુનેગાર થાઉં." એમાં નહીં શબ્દ પછી સાતડા જેવી નિશાની કરી છે તે ત્યાં નહીં કરેલી અને ભૂલથી કરૂં શબ્દનીજોડે કરેલી તેથી ચોર છૂટી ગયો, કેમકે તેથી એવો અર્થ થાય છે કે મારે ચોરી કરવી, જો ન કરૂં તો ગુનેગાર થાઉં.

તેમજ જો એમ લખીએ કે, "કસન દરજીને તેડી લાવ" તો એમાં બે અર્થ રહે છે. એક તો એ કે કોઈ બીજા માણસને કહે છે કે કસન કરીને દરજી છે, તેને તેડી લાવ. પણ જો આપણે કસનનેજ કહેવું હોય કે તું જઈને દરજીને તેડી લાવ, તો આપ્રમાણે લખેલું બરાબર સમજાશે નહીં; કસન શબ્દના પછી સાતડા જેવી નિશાની હોય, તો ચોખ્ખું સમજાય કે તું જા ને દરજીને તેડી લાવ.

પાઠ ૧૨૭. સારૂં વાંચતાં શીખવવાની રીત.—ભાગ ૪.

ઘણાં વાક્યમાં એક શબ્દ એવો હોય છે કે તેમાં બીજા કરતાં વધારે અર્થ રહેલો છે, અને એ વાંચતી વેળા તેપર વધારે ભાર મૂકવો જોઈએ, અને તેમ નહીં તો તે બોલતાં પહેલાં ને પછવાડે જરા વાર થોભવું.

જૂદા જૂદા શબ્દપર જોર મૂક્યાથી એકજ વાક્યના ઘણા અર્થ થાય છે. "તમે આજ ગામ જવાના છો કે?" એ વાક્ય વાંચતાં જો 'તમે' એ શબ્દઉપર ભાર મૂકીને વાંચે તો તેનો જવાબ એવો નીકળે કે હું નહીં, બીજા કોઈને મોકલીશ. તેમજ જો 'આજ' એ બોલ-

પર ભાર મૂકીને વાંચે, તો એવો જવાબ થાય કે, ના, આજ નહીં કાલે જવાનો છું. વળી 'ગામ' એ શબ્દ-ઉપર જોર મૂકે તો એવું સમજાય કે ગામ કે બીજે કોઈ ઠેકાણે જવાનો છે. એ રીતે એકજ વાક્યના ઘણા અર્થ થાય છે.

વળી વાંચતી વખતે એક બીજી સંભાળ રાખવી જોઈએ. કેટલાક લોક ગાવાની પેઠે વાંચે છે, એ બહુ ખોટું છે. રાગ કાઢીને વાંચવું ન જોઈએ, પણ જેમ આપણે વાત કરીએ છીએ તેવી ઢબથી વાંચવું. એવી રીતે વાંચતાં શીખવાની એક સેહેલી રીત એ છે કે પ્રત્યેક અક્ષર અને શબ્દનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર બરાબર રીતે કરવો તથા ધીમે ધીમે વાંચવું. એપ્રમાણે ધીમે ધીમે સારીપેઠે વાંચતાં આવડ્યું કે પછી ઉતાવળથી વાંચવાની ટેવ પાડવી. એટલે તેમાં પણ ખોટું નહીં વંચાય, શાથી કે પ્રથમથીજ ખરી ઢબપ્રમાણે વાંચ-વાનો મહાવરો પડેલો છે. તોપણ બોલીએ છીએ તે-કરતાં જરા ધીમે વાંચતાં રહેવું.

સારૂં અને શુદ્ધ બોલતાં, નિશાનીઓ આગળ અટકતાં, અને ખરા શબ્દઉપર ભાર મૂકતાં આવડે તોજ સારૂં વાંચતાં આવડ્યું એમ કહેવાય.

વળી વાંચતાં વાંચતાં વગર નિયમે અને વગર જરૂરે ઠેકાણે ઠેકાણે ઘાંટો કાઢવો નહીં.

કેટલાક જણ એવી રીતે વાંચે છે કે જાણે મોંમાં આખું સોપારી ઘાલ્યું હોય અને વાંચતો હોય તે રીતે જીભને મોંમાં ફેરવી ફેરવીને વાંચે છે, એ ઘણું ખોટું છે.

પાઠ ૧૨૮. બાળબોધ.

લિપિ ગુજરાતી ધર્મપુસ્તક બ્રાહ્મણી
બાળબોધ સળંગ મૂળાક્ષર બોલી
અનુસ્વાર જોડાક્ષર ધોરણ

તમે આ ત્રણ ચોપડીઓ શીખી ગયા તે ગુજરાતી લિપિમા લખેલી છે. પણ હીંદુ ધર્મનાં પુસ્તકો, ને કેટલાક વાર્તા વગેરેની ચોપડીઓ તો બીજી તરેહના અક્ષરથી લખેલાં હોય છે. તેને બ્રાહ્મણી કે બાળબોધ લિપિ કહે છે. જેને ગુજરાતી લિપિ વાંચતાં આવડતી હોય, તે જરા મેહેનત લઈને એ શીખે તો વાંચતાં આવડે એવી સેહેલી છે. જેમ ગુજરાતીમાં સળંગ લીટી દોરીને લખે છે તેમ, કે છાપેલી ચોપડીઓ વગરલીટીના અક્ષરની હોય છે તેમ, એ લખાતું નથી, પણ એમાં તો એકેક અક્ષરનું નાની લીટી દોરીને માથું બાંધેલું હોય છે.

એ સેહેલી રીતે ઓળખવાને આ જોડેના પાનામાં ગુજરાતી અને બાળબોધ બેઉ મૂળાક્ષર લખ્યા છે. ઉપર ગુજરાતી અક્ષર છે, અને તેની નીચે બ્રાહ્મણી છે. અની નીચે બ્રાહ્મણી અ, કની નીચે બ્રાહ્મણી ક. એપ્રમાણે લખેલા છે. કેટલાક અક્ષર બાળબોધમા છે તેવા ગુજરાતી બોલીમાં આવતા નથી, માટે ત્યાં ખાલી જગ્યા રહેવા દીધી છે. વધારે તપાસતાં માલમ પડશે કે ગુજરાતીમાં જેમ કાનો, અળજ્ઞુ, વરડુ, માત્રા, અનુસ્વાર આવે છે, તેમજ બાળબોધ અક્ષરને પણ લાગે છે. માટે આટલા મૂળાક્ષર આવડે, તો ગુજરાતીપ્રમાણે કાનો, અળજ્ઞુ, વગેરે લગાડીને વાંચતાં વેહેલું આવડે. વળી એમાં જે જોડાક્ષર આવે તે ગુજરાતી અક્ષરના ધોરણપ્રમાણે સમજીને વાંચવા.

પાઠ ૧૨૯.

મળાક્ષર.

અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ
अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ

એ ઐ ઓ ઔ અં અઃ
ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः

ક ખ ગ ઘ ચ છ જ ઝ
क ख ग घ ङ च छ ज झ

ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ
ञ ट ठ ड ढ ण त थ द

ધ ન પ ફ બ ભ મ ય ર
ध न प फ ब भ म य र

લ વ શ ષ સ હ ળ
ल व श ष स ह ळ

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૦
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०

पाठ १३०.

अ इ उ ए ऐ

पेहेलो 'अ' ने तेनी पासे 'इ' छे. पछी 'उ' ने तेनी साथे 'ए' अने 'ऐ' छे. एटला अक्षर थया, एटले पछी वार लागवानी नथी. मेहनतविना इनाम मळे नहीं, माटे परमेश्वरउपर विश्वास राखी मेहेनत लई काम करवुं. 'ए' अक्षरना उपर मात्रा होय तो 'ऐ' थाय.

पाठ १३१.

क ख ज

'अ' ने कानो काढे तो 'आ' थाय, तेमज 'ओ' लखवाने मुश्केल नथी, केमके 'आ' ना उपर एकली एकज मात्रा उमेरवी पडे. गुजराती 'ख' काढवो होय त्यारे वांकां पांखडां काढवां पडे छे. बाळबोध 'ख' ने तेम करवानी जरूर नथी 'र' ने 'व' साथे लखीने एकठुं माथुं दोरे एटले 'ख' थाय. जोखवुं, जेटलुं, अमे जईए छीए, ए सघळामां 'ज' अक्षर लखेलो छे.

पाठ १३२

च ञ ण

चतुर, चीकाश, ने चूनो, एमां कयो एक अक्षर छे वारु ? एमां "च" छे. तेम चोपडीओ वांचतां 'चौ' ने 'चं' सौ आवडशे.

एक झवेरीनी पासे हीरा, मोती, चूनीओ, अने एवुं एवुं घणुं झवेरखानुं हतुं. तेमां झीणा झीणा नंग पण हतां. गुजरातीमां त्रण पाणो काढीने पेहेलीने जरा नीचेथी जमणा हाथगम पांखडुं करे एटले 'ण' थाय छे. गुजरात वगेरे उत्तरमां बाळबोध लिपि लखतां गुजरातीना जेवो 'ण' काढे छे; जेम, नारएादास, तमो पण आवजो.

पाठ १३३

ध फ ब

जे कोई गरीबगरबाने आपे छे ते खरो धनवान जाणवो. बधा धनवान माणस कंई एवा होता नथी. धर्म करवो तेमां पण विचार राखवो, केमके घणा तो फेल करीने फोसलावीने लई जाय छे. एक दहाडो मारी फोइने त्यां एक फकीर आव्यो, ते बहु बहु समजावीने पांच सात रुपिआनो माल लई जवानुं करतो हतो एटलामां फूआ आव्या. तेमणे ते धूताराने धमकावीने काढी मेल्यो.

पाठ १३४.

भ ळ

बेठो माळो बांधवा,
भाळ्यो काळो काग;
बे पांखाळो बोलतो,
नहीं रूपाळो राग.

उपर लखेली लीटीओमां ' ळ ' घणी वार आवेलो छे. दोहरो आगळ तमारा भणवामां पण आवी गयो छे. एमां कागडानी वात कही. ए जनावर बीजानी पेठे भोळुं गणातुं नथी, ए तो खळ छे. एमां भलमनसाइनां लक्षण थोडांज दीसे छे.

पाठ १३५.

आंकडा ने अक्षरविषे.

मूळाक्षरवाळा पानामां छेल्ले बे तरेहना आंकडा मांडेला छे. ते मेळवी जोतां मालम पडशे के त्रगडा, छगडा, अने नवडा-विना बीजामां थोडोज फेर छे. ए सारी पेठे ध्यान राखीने शीखवा. हातना लखेला पुस्तकमां आवो ९ नथी होतो पण ૯ होय छे. तेम ' अ ' मां पण फेर छे. एवा पुस्तकमां आम ' અ ' काढे छे.

સમાપ્ત.